

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Antropoloji Anabilim Dalı

**GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET:
KEMALPAŞA'DA GECEKONDULU KADINLARIN GÖÇ DENEYİMİ**

Özgül Erol Tamur

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET:
KEMALPAŞA'DA GECEKONDULU KADINLARIN GÖÇ DENEYİMİ

Özgül Erol Tamur

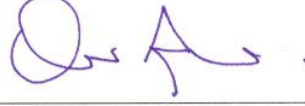
Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2010

KABUL VE ONAY

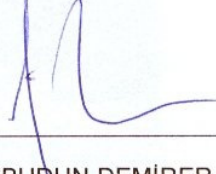
Özgül EROL TAMUR tarafından hazırlanan "Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Kemalpaşa'da Gecekondu Kadınların Göç Deneyimi" başlıklı bu çalışma, 03.06.10 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Suavi AYDIN (Başkan)

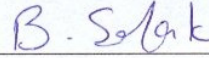
Doç. Dr. N. Serpil ALTUNTEK

Doç. Dr. Sibel ÖZBUDUN DEMİRER

Doç. Dr. Abdülkerim SÖNMEZ

Yrd. Doç. Dr. Balkı ŞAFAK (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun ..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

03.06.2010

Özgül Erol Tamur

Her tür zorluğa rağmen çocuklarını okutmaktan vazgeçmeyen fedakar annem Neşe Korkut Erol ve aydın babam İbrahim Erol'a...

TEŞEKKÜR

Bu tezin ortaya çıkmasında birçok insanın emeği geçmiştir, fakat bu konuda en büyük teşekkürü bana her zaman destek olan, akademik birikimlerini içtenlikle paylaşan ve tez çalışmalarımıyla annelik deneyimlerimizin birbirine karıştığı görüşmelerimizden büyük keyif aldığım değerli tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Balkı Şafak'a borçluyum; hocamın teşvikleri ve yardımları olmasaydı bu çalışma ortaya çıkmazdı.

Jüri üyesi olan değerli hocalarım Doç. Dr. Suavi Aydın, Doç. Dr. N. Serpil Altuntek, Doç. Dr. Sibel Özbudun Demire ve Doç. Dr. Abdülkerim Sönmez'e yapıcı eleştirileri, düşündürücü soruları ve düzeltmeleri için çok teşekkür ederim.

Kemalpaşa Nüfus Müdürlüğü, Emniyet Müdürlüğü, Fen İşleri, ve Kemalpaşa Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü'ndeki yetkililere ilgili alanlarda verdikleri bilgiler için teşekkür ederim.

Çalışma alanının krokisini çizen arkadaşım Ali Demir'e ve Kemalpaşa Sağlık Ocağı'ndan ilgili dökümanlara erişmemde yardımcı olan arkadaşım Başak Tezel'e teşekkür ederim.

Değerli eşim Ali Ferhat Tamur'a tezin her aşamasındaki yardımları ve özverili desteği için teşekkür ederim. Her zaman bize destek olan, sevdiğim, saygı duyduğum annem Pembe Güvenç ve babam Erman Tamur'a teşekkür ederim. Özellikle tez yazım aşamasında oğluma bakan teyzem Hadika Yalçın'a, kardeşim Elvan Erol-Başol'a ve ailelerimizin diğer üyelerine yardımları için teşekkür ederim. Birlikte geçirdiğimiz mutlu zamanlardan fedakarlıkta bulunmakta gösterdiği olgunluk için sevgili oğlum Yahya Kerem'ime de teşekkür ederim.

Beni her zaman büyük bir misafirperverlikle aralarına alan, göç hikayelerini, özel yaşamlarını samimiyet ve açık yüreklilikle paylaşan, kadın-erkek tüm Kekiklitepe'lilere çok şey borçluyum. Bu çalışmayla seslerini biraz olsun duyurabilmiş olmayı ümit ediyorum.

ÖZET

EROL-TAMUR, Özgül. *Göç ve Toplumsal Cinsiyet: Kemalpaşa'da Gecekondu Kadınların Göç Deneyimi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2010.

Bu araştırmada, İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bir gecekondu bölgesinde yapılan alan araştırması bulgularına dayanılarak, iç göç olgusunda kadınların göç deneyimleri feminist bir bakış açısıyla yansıtılmaya çalışılmış; hangi faktörlerin birarada etkili olduğuna bağlı olarak göç deneyiminde ortaya çıkan kadınlar arası farklılıklar toplumsal cinsiyet yaklaşımıyla değerlendirilmiştir.

Göç yaşamlarında önemli farklılıklar görülen kadınlar, yaşadıkları sosyal çevrenin başat özellikleri dikkate alınarak üç ayrı grupta incelenmiştir. Ayrıca araştırma sonuçlarına dayanılarak kadınların göç yaşamını etkileyen temel unsurlar olarak tespit edilen sosyal destek ve dayanışma, çevre algısı ve etnisite gruplararası karşılaştırma parametreleri olarak ele alınmıştır. Göç edilen yerde, özgül koşullara bağlı olarak, kadınlık konumunun nasıl belirlendiği ve sonuçta kadınların göçü nasıl deneyimlediklerinin feminist bir perspektifle ele alındığı bu araştırmada, katılımcı gözlem ve derinlemesine mülakat teknikleri kullanılmıştır.

Kültürel temellere dayalı toplumsal cinsiyet, bu araştırmada, göç sürecinde kadınların mevcut koşullara uyum sağlama, direnme ve mücadele etme biçimlerini etkileyen, yaşam stratejilerini yönlendiren önemli bir faktör olarak ele alınmıştır. Kültürde yaygın olan cinsiyet ideolojilerine bağlı olarak kadın üzerine getirilen baskı ve kısıtlamaların yoğunluğu göç yaşamında kadınlararası önemli farklılıklar doğurmaktadır. Ataerkil değerlerin yoğun olduğu ve akraba ve etnik temelli gruplaşmaların görüldüğü çevrelerde, kadınların sosyal ilişkileri, etkinlikleri ve hareket özgürlükleri üzerindeki baskı ve kısıtlamaların görece olarak daha fazla olması bu çevrelerdeki kadınların göç yaşamlarını olumsuz etkiler. Ataerkil kültürün insanların yaşamında fazla etkili olmadığı, akrabalık ve etnik temelli gruplaşmalar yerine göç edilen yerde yabancılarla etkileşimin daha fazla olduğu çevrelerde ise kadınlar bu bağlamda daha avantajlı bir konuma sahiptirler.

Anahtar Sözcükler: Feminist antropoloji, göç, kadın, toplumsal cinsiyet, ataerkillik, sosyal ağlar, etnisite.

ABSTRACT

TAMUR, Özgül Erol. *Migration and Gender: The Migration Experiences of Women From a Squattered Area in Kemalpaşa*, Master's Thesis, Ankara 2010.

In this research, based on the findings of the field survey carried out in the squatter area in Kemalpaşa of İzmir, it is aimed to reflect the migration experiences of women from a feminist point of view; and the differences emerging among women with respect to the migration experiences, depending on which factors are influential concomitantly, were evaluated through a gender approach.

Women with significant differences in their migration experiences were examined in three groups considering the principal characteristics of their social environments. Besides, on the basis of the research results, the social support and solidarity, the community perception and interaction, and ethnicity, as determined to be the primary elements influencing migration experiences of women, were considered as intergroup comparison parameters. The participant observation and in-depth interview techniques were employed in this research, addressing, through a feminist perspective, how the status of woman is determined and as a consequence how the women experience the migration depending on the specific conditions.

Gender is a substantial element influencing the adaptation, resistance and struggle strategies of women to the current conditions during the migration process. In parallel with the gender ideologies prevailing in culture, the intensity of pressure and restriction imposed on women bring about significant differences among women with respect to the migration experiences. In environments with intensive patriarchal values and witnessing kinship and ethnicity based groupings, the relatively higher pressure and restrictions on women in terms of their social relations, activities and actions affect their migration experiences negatively. On the other hand, women migrating to an area in which patriarchy is not very influential and in which there is more interaction with foreigners than inholding kinship and ethnicity based groupings, have more advantage.

Keywords: Feminist anthropology, migration, woman, gender, sex, patriarchy, social networks, ethnicity.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM.....	ii
ADAMA.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1. Göç Araştırmalarında Antropolojik Yaklaşım	3
1.2. Feminist Antropoloji.....	6
1.3. Göç ve Kadın	10
1.4. Göç ve Toplumsal Cinsiyet.....	14
1.4.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı	14
1.4.2. Göç Olgusunda Toplumsal Cinsiyetin Önemi.....	17
1.4.3. Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Ağlar	18
1.4.4. Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet	20
2. BÖLÜM YÖNTEM	22
2.1 Araştırmanın Amacı ve Yöntemi	22
2.2. Veri Toplama Teknikleri	23
2.3. Alan	24

2.4.	Göç Bilgileri	26
2.5.	Örneklem Bilgileri	28
2.6.	Kemalpaşa Hakkında Genel Bilgiler	31
3. BÖLÜM	BULGULAR	35
3.1.	Ataerkil/Akraba ve Etnik Temelli Sosyal Ağlardan Oluşan Bir Çevrede Yaşayan Kadınlar	41
3.1.1.	Ataerkil/Akraba ve Etnik Temelli Sosyal Ağlardan Oluşan Çevre	41
3.1.2.	Yoğun Sosyal Destek ve Dayanışma	54
3.1.3.	Yabancı Çevre Algısı ve Sınırları Belli Bir Çevre.....	58
3.2.	Göç Nedeniyle Ataerkil/Akraba Temelli Sosyal Ağlardan Uzak Bir Çevrede Yaşayan Kadınlar	64
3.2.1	Ataerkil/Akraba Temelli Sosyal Ağlardan Uzak Çevre	64
3.2.2	Sosyal Destek ve Dayanışmadan Yoksunluk	73
3.2.3.	Yabancı Çevre Algısı, Sosyal İlişkiler, Etkinlikler ve Mekanda Sınırlılıklar.....	78
3.3.	Komşuluk/Hemşehrilik Temelli Sosyal Ağlardan Oluşan Bir Çevrede Yaşayan Kadınlar	85
3.3.1.	Komşuluk/Hemşehrilik Temeline Dayalı Sosyal Çevre	85
3.3.2.	Sosyal Destek ve Dayanışmada Değişkenlik	90
3.3.3.	Özgür Çevre ve “Esnek” Sosyal Ağlar.....	92
3.4.	Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet	98
SONUÇ	.....	107
KAYNAKÇA	.....	117
EKLER	.....	123
EK-1	Araştırma Yapılan Mahallenin Krokisi	123

GİRİŞ

Tarih boyunca insanlar, sosyal, kültürel, ekonomik ve politik koşullara bağlı olarak, yoksulluk, çaresizlik, macera, ya da daha iyi bir yaşam umuduyla, gönüllü ya da gönülsüz olarak ve değişen sürelerle göç etmiştir. Göç, değişik kılıklara da bürünebilmekle beraber, günümüzün modern toplumlarında da büyük bir öneme sahip olmaya devam etmektedir.

Küreselleşme, modernleşme ve kapitalizmin gelişmesine paralel olarak, çoğu zaman daha iyi bir yaşam umuduyla, az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru yapılan dış göçler ile aynı ülke içinde, kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru yapılan iç göçler literatürde geniş bir yer tutar. Birleşmiş Milletler tahminlerine göre 2005 yılı itibariyle, dünya üzerinde 191 milyon insan, son bir yılı aşkın süredir doğdukları ülke sınırları dışında, göç ettikleri başka bir ülkede yaşamaktadır. <<http://pstalker.com/migration/>>

Coğrafi bir yer değişikliği anlamına gelen göç, toplumsal değişimi de beraberinde getiren bir uyarlanma stratejisidir. Göçün insanlar üzerindeki etkileri, göç nedenleri (gönüllü - zorunlu), göç modeli (iç göç - dış göç), ne kadar süreyle göç edildiği (geçici, döngüsel ya da kalıcı), göç ettiği yerin koşulları, göçmenin eğitimi, yaşı, cinsiyeti, etnik kimliği, akrabalık ilişkileri, beraberinde getirdiği sosyal ağlar, toplumsal cinsiyet, normlar gibi kültürel değişkenler gibi pek çok etkene bağlı olarak değişmektedir.

Göç eden insanlar, gittikleri yerlere sahip oldukları kültürel birikimlerini de beraberlerinde götürürler. Dolayısıyla kültürel geçmiş, göç sonrası yaşamı biçimlendirmede önemli bir faktör olarak karşımıza çıkar. Belirli bir gecekondü bölgesinde, benzer sosyo-ekonomik koşullar hatta çoğunlukla etnik kimlik gibi kültürel ortaklıklara rağmen, göç yaşamında kadınlararası önemli farklılıkların olduğunun görülmesi, kadınların göç deneyimlerinin konu edildiği bu araştırmanın yapılmasında temel motivasyonlardan biri olmuştur. Toplumsal cinsiyet, etnisite, eğitim, yaş ve sosyo-ekonomik ve siyasi süreçleri kapsayan pek çok faktörün koşullara bağlı olarak değişik derecelerde etkili olduğu göç, her birey için özgül bir deneyime dönüşmektedir.

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bir gecekondu bölgesinde yapılan bu araştırmada, gecekondu kadınların yerel göç deneyimleri, feminist bir perspektifle ve kadınların kendi yaşamlarına dair algılama biçimleriyle yansıtılmaya çalışılacaktır. Bireysel koşullarda kadınlık konumunun nasıl belirlendiği, bu koşullara bağlı olarak kadınların ne tür sorunlarla karşılaştıkları ve bu sorunlarla mücadele etmede ne tür stratejiler kullandıkları, bu araştırmada cevap aranacak temel sorulardan bazılarıdır.

Antropoloji de dahil olmak üzere, genel olarak sosyal bilimlerde erkek yanlı bir bakış açısı ve yapılan araştırmalarda 'kadının görünmezliği' dikkat çekmektedir. Kadına ve kadın etkinliklerine çoğu zaman pek yer verilmeyen bu araştırmalarda kadın, aile, akrabalık ve evlilik gibi konularda ve 'erkek'le olan ilişkileri bağlamında ikincil bir konumda yansıtılmaktadır. Malinowski'den günümüze antropoloji disiplininde temel bir sorun olarak karşımıza çıkan erkek yanlı perspektif, yapılan araştırmalara temel alınan kuramsal çerçevelerin yine erkek söylemlerine dayanmasının bir sonucu olarak, özellikle feminist araştırmacıların sert eleştirilerine maruz kalmıştır. Göç konusunda da 1970'li yıllara kadar gerek uluslararası gerekse Türkiye'de iç göç üzerine yapılan araştırmalarda kadın konusuna pek yer verilmediği ve yer verilen araştırmalarda da kadınların, göç eden erkeğe bağımlı pasif bireyler olarak yansıtıldığı görölmektedir. Çoğu zaman ailede ilk olarak erkeğin göç ettiği varsayımıyla, göç olgusunun bir erkek deneyimi gibi ele alındığı bu araştırmalar, cinsiyet merkezci bir bakış açısına sahiptir.

Erkek-yanlı perspektife bir eleştiri niteliğindeki bu çalışma, araştırmanın yapıldığı sınırlı alanda kadınların yerel göç deneyimlerini anlatarak literatürde kadının görünürlüğüne ve farklı kültürleri daha iyi anlamaya katkı sağlayacağı umudunu taşımaktadır.

1. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. GÖÇ ARAŞTIRMALARINDA ANTROPOLOJİK YAKLAŞIM

Göç üzerine araştırma yapan antropologlar yaptıkları etnoğrafik çalışmalarla kimin, ne zaman ve niçin göç ettiğinden çok insanların göç deneyimlerini ve bir yerden başka bir yere göç etme sonucu ortaya çıkan sosyo-kültürel değişimlerin göç eden insanlar üzerindeki etkilerini anlamaya çalışırlar. Bu nedenle, göçün aynı kültür ya da etnik kökenden gelen kadın-erkek, akraba grupları ya da insanlar arasındaki sosyal ilişkilere olan etkilerini araştırırlar. Bu çalışmalar temelde göçün sonuçlarının göç eden insanların sosyo-kültürel ve toplumsal cinsiyet konumlarına bağlı olarak biçimlendiği varsayımına dayanır; göç eden insanlar ise dış etkenlerden bağımsız olarak davranışlarında, algılama biçimlerinde ve göç deneyimlerini yönlendirmede etkili aktörler olarak kabul edilirler (Brettel ve Hollifield, 2008).

Brettell ve Hollifield (2008), göçün sonuçlarını belirleyen çeşitli etkenlerin önemini anlaşılmasında disiplinlerarası bir yaklaşım ve karşılaştırmalı yöntemin önemini vurgulayarak antropoloji alanı başta olmak üzere sosyoloji, tarih, siyaset bilimi, ekonomi ve coğrafya gibi sosyal bilimler arasında inceleme alanları, temel araştırma soruları, inceleme birimleri ve dayandıkları temel teori ve hipotezleri bağlamında karşılaştırma yaparlar. Antropoloji dahil bütün sosyal bilimlerde kullanılan “karşılaştırmalı” yöntem, uluslararası ya da iç göç üzerine yapılan araştırmalarda, göç yaşamının insanlar üzerindeki sonuçlarını belirleyen kültürel ve sosyo-ekonomik etkenlerin görece önemini anlaşılmasına ve ortaya çıkan benzerlik ve farklılıklardan genellemeler yapılabilmesini sağlar.

Burada, göç araştırmalarında disiplinlerarası benzerlik ve farklılıklar yerine araştırma konularına paralel olarak, göç araştırmalarında antropolojik yaklaşım üzerinde durmak uygun olacaktır. Kültürel değişim ve etnisite antropolojinin temel inceleme alanlarından. Diğer sosyal bilimcilerden farklı olarak, antropologlar etnik kimliğin kurumsal tezahürleri yerine, daha çok kültürel oluşumlar ve bu oluşumların sembolik göstergeleriyle, göç bağlamında göç olgusunun kültürel değişimi nasıl etkilediği, etnik kimliğin göç yaşamını nasıl etkilediği gibi sorularla ilgilenirler. Göç sürecinde, nedensel

ve bu süreci destekleyen bir etken olarak kabul edilen sosyal ağlar da antropolojinin önemli bir inceleme alanını oluşturur. Göç üzerine yapılan araştırmalarda antropolojik perspektif, nüfus hareketleri ya da göç olgusunun anlaşılmasında ekonomi temelli yapısal etkenlerin yanısıra sosyo-kültürel koşulların önemine dikkat çekmesi ve göçün insanlar üzerindeki sonuçları bağlamında önemlidir.

Antropologların inceleme birimleri birey, aile ya da küçük gruplardır. Bununla beraber, göç araştırmalarında, göç edilip edilmeyeceği, göç edilecekse nereye göç edileceği ya da kazanılan paranın nasıl kullanılacağı gibi konularda bireylerin nadiren tek başlarına karar verdiklerinin, çoğunlukla bu kararların aile ortamında ve diğer aile üyelerinin durumları da göz önüne alınarak verildiğinin anlaşılmasıyla inceleme birimi olarak bireyin yerini aile almıştır (Brettel ve Hollifield, 2008).

Göç eden insanların kazandıkları parayı nasıl harcadıkları üzerine yapılan genellikle uluslararası nitelikteki göç araştırmalarına göre insanların bu konudaki davranış ve tutumları, toplumsal cinsiyet konumları, aile ilişkileri hatta ailedeki konumları ya da sosyal ağlar gibi sosyo-kültürel koşullara bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir (Curran ve Saguy, 2001).

Antropologlar, inceleme birimi olan birey ve aile üzerine yaptıkları uzun süreli etnografik alan çalışması ve katılımcı gözlem yoluyla bilgi toplarlar. Teori üretmeye temel oluşturmamakla beraber göç etmeye karar verilen koşullar ve insanların göç yaşamlarına dair detaylı bilgiye ulaşabilmek için yaşam öyküsü metodu da kullanırlar. Belli kişiler hakkında yazılan yaşam öyküleri bize, cinsiyet, yaş, eğitim ve etnik kimlik gibi bireysel etkenlerin yanı sıra sosyo-kültürel (toplumsal cinsiyet ideolojileri gibi) ve ekonomik etkenlere bağlı olarak insanların göç deneyimlerinde ortaya çıkan çeşitliliği görmemizi sağlar. Örneğin Freidenberg, uzun süreli ve katılımcı gözleme dayalı "Growing Old in El Barrio" adlı çalışmasında, New York, Doğu Harlem'e ilk göç eden göçmenlerden Emiliana'nın yaşam öyküsü aracılığı ile Harlem'de yaşayan Latin Amerikalı göçmenlerin göç yaşamlarını ve Doğu Harlem'de göç tarihini "emik" bakış açısıyla - göçmenlerin algılama biçimleriyle - ve çok yönlü olarak yansıtır (Freidenberg, 2000).

Göç ve entegrasyon konusunda dayandıkları teori ve metodlar farklı olmakla birlikte göç eden bireylerin sosyo-ekonomik olarak göç ettikleri yere entegre oldukları

varsayımına dayalı asimilasyon modeli sosyal bilimlerde yaygın olarak kullanılan bir modeldir. Bununla beraber, göçün, göç eden bireyler için her zaman geride bıraktıkları memleketlerinden tam bir “kopuş” anlamına gelmediği görüşüne dayanan ve göç edilen yer ile geride bırakılan iki yer arasında bağların sürdürüldüğünü anlatan uluslararasılık (transnationalism) kavramı ilk olarak antropologlar tarafından ileri sürülmüştür. Bu modele göre göç ya da geri göç, göç eden bireyler için tam anlamıyla ne bir kopuş ne de geri dönüş anlamına gelir. İki yer arasında sosyo-kültürel ve ekonomik gelgitler sürekli devam eder¹ (Brettel ve Hollifield, 2008).

Son zamanlarda, göç literatüründe üç önemli gelişmeden bahsedilebilir. Bu gelişmeler:

- 1) Göçü ve göç sonrası asimilasyonu yönlendiren, teşvik eden, dolayısıyla göçün sonuçlarını etkileyen motivasyon, risk ve normlar bağlamında kadın-erkek arasında önemli farklılıklar olduğunun anlaşılması (toplumsal cinsiyet bakış açısı);
- 2) Daha dinamik bir göç süreci tanımlaması için “sosyal ağlar” ile ilgili kavramların göç kuramlarında kullanılması;
- 3) Göç kararının, göç eden bireyin tamamen tek başına verdiği “bağımsız” bir karar olmayıp aile ve içinde yaşanılan toplumdaki koşullara bağlı ilişkisel bir sonuç olarak ortaya çıktığının anlaşılmasıdır (Curran ve Saguy, 2001).

---

¹ Almanya’da uzun yıllar çalıştıktan sonra Türkiye’ye dönen göçmenlerin belli aralıklarla Almanya’ya geri dönmeleri, Almanya’dan tam olarak kopamamaları bu duruma örnek gösterilebilir. Kesin dönüş yapılırken Almanya’da kalan çocuklar ve yakınların yanısıra bu ziyaretlerin sosyo-kültürel nedenleri de olduğu açıktır.

1.2. FEMİNİST ANTROPOLOJİ

Tarih boyunca çoğu zaman anonim olan 'kadın' olagelmıştır.¹

Virginia Woolf (akt. Gelner ve Stockett, 2006, s. 3)

Feminist antropoloji, temel olarak, sosyal yaşamda taşıdıkları roller, inançları, algılama biçimleri, etkinlikleri bağlamında kadın-erkek arasındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, toplumların tarihi süreçlerini, ideolojilerini, ekonomik sistem ve siyasi yapılarını nasıl etkilediğini kadın odaklı bir bakış açısıyla araştırır. Bir kültürel antropoloji yaklaşımı olarak, diğer pek çok disiplinde olduğu gibi antropoloji literatüründe görülen erkek-yanlı (*androcentric bias*) perspektifin sorgulanmaya başlanmasıyla ortaya çıkmıştır. Kültürlerin incelenmesinde, "katılımcı gözlem" yönteminin önemini vurgulayan ilk antropolog olarak Bronislaw Malinowski'nin yaptığı antropoloji tanımı, antropoloji disiplini içinde mevcut olan "erkek-yanlı" bakış açısını yansıtmaya bağlamında dikkate değer (Moore, 1988; Barfield, 1997, s. 181):

Antropoloji, kadını da kucaklayan 'erkeğin' incelenmesidir.²

Malinowski (akt. Moore, 1988, s.1)

Feminist antropoloji, literatürdeki erkek-yanlı bakışı, kadın yaşamını biçimlendiren sosyal yapı ve kültürel ideolojileri anlama ve formüle etmekte kullanılan varsayımların erkek yanlı olması, incelenen toplumda, erkek egemenliğine dayalı cinsiyet ideolojilerinin yaygın olması, ya da araştırmalarda Batı kültürü ile özdeşleştiren kategorilerin kullanılmasının bir sonucu olarak değerlendirir. Ayrıca çoğunlukla, "beyaz, Avrupalı ya da Amerikalı erkek" antropologların ileri sürdüğü ve Batı kültüründe geçerli olan "kadınlık-erkeklik" gibi belli nosyonları ifade etmek için kullanılan bu kategorilerin,

---

¹ "For most of history, anonymous was a woman."

² "Anthropology is the study of man embracing woman."

batılı olmayan başka kültürleri anlamada getirdiği sınırlılıklara dikkat çekerek, karşılaştırmalı yöntem yoluyla kültürel çeşitliliği yansıtmanın önemini vurgular.

Washburn ve Lancaster'ın erkek etkinliklerini ön plana çıkararak erkeği kültürün taşıyıcısı olarak tanımlarken kadın etkinliklerine yer vermeyen, dolayısıyla insanın evrimsel gelişiminde kadın rolünü göz ardı eden yaklaşımları antropoloji disiplindeki erkek-yanlı bakışı temsil etme anlamında dikkate değer bir örnektir. Bu yaklaşım özellikle Sally Slocum ve Eleanor Leacock gibi feminist antropologlar tarafından eleştirilmiştir (Slocum 2000, akt. Calla, 2004). Slocum, erkek etkinliği olan ve alet yapımı, iletişim, strateji geliştirme ya da önceden planlama gibi karmaşık bilişsel yeteneklerle ilişkilendirilen avcılık gibi, kadın etkinliği olarak görülen toplayıcılık ya da çocuk bakıcılığın da karmaşık bilişsel yetenekleri gerektirdiğini, hatta kadınların yaptığı yiyecek toplamada kullanılan kapların ve bebekleri taşımak için kullanılan askıların muhtemelen ilk kültürel icatlar olduğunu ileri sürmüştür. Slocum'un eleştirisi kadın etkinliklerine ve kadın emeğinin toplumdaki ekonomik değerine dikkat çekmesi, literatürde kadının "görünürlük" kazanması ve özellikle akademik bir disiplin olarak antropolojideki erkek-yanlı varsayımlara yönelik tartışmalara yol açması bağlamında önemlidir.

Feminist antropoloji, disiplinindeki erkek-yanlı yapının yıkılması için etnoğrafik çalışmalarda kadın etkinliklerine önem verilmesi, kadınların kendi ifadeleri, algılama biçimleri ve tutumlarının yansıtılması gerektiğini savunur. Ancak kadının ampirik araştırmalara dahil edilmesi¹ problemi tam olarak ortadan kaldırmaz, kadının teorik ve analitik bağlamda görünürlük kazanması gerekir. Ardener'a göre, bir toplumdaki başat söylemler, yine başat grup tarafından üretilip, kontrol edilir. (akt. Moore, 1988) Antropoloji literatüründeki erkek-yanlı bakış ise araştırmacıların kadın ya da erkek olmasından çok, başka kültürleri incelemede kendi kültürlerini yansıtan "erkek modelleri"ni referans almalarının bir sonucu olarak kabul edilir. Sonuç olarak Ardener,

---

¹ Yapılan araştırmalarda kadın konusunun yer almasını vurgulayan "add-women-and-stir-method" yaklaşımı, özellikle bu araştırmalarda kullanılan teorik çerçeveler erkek-yanlı olduğundan, erkek söylemleri aracılığı ile "kadın" konusunun tam olarak yansıtılamayacağı görüşüyle feminist antropologlar tarafından eleştirilir (Moore, 1988).

insanların dünyayı algılama biçimleri ve yorumlamalarında kadın-erkek ayrımında ortaya çıkan farklılıklara dikkat çekerek, “kadın” deneyiminin, “erkek söylemleri”yle yansıtılamayacağını savunur. Örneğin, Malinowski’nin Trobriand adalarında yaptığı çalışmalarda, kadınların cenaze törenlerinde yaptığı değiş-tokuşun önemini, Evans-Pritchard’ın anlaşmazlıkların çözümünde ve eşcinsel evliliklerde kadınların erkek rolü üstlenmelerinin toplum için taşıdığı hayati önemi gözden kaçırmış olmaları, erkek söylemleri üzerinden yapılan etnoğrafik çalışmaların kadın gerçekliğini yansıtmadaki eksikliğini göstermesi bağlamında dikkate değer (akt. Lamphere, 2006).

Antropoloji literatüründeki kadını evrensel düzlemde ikincil konumda tanımlayan erkek-yanlı bakış ve erkek egemenliğine dayalı atarerkil¹ söylemler ancak 1970’li yıllarda sorgulanmaya başlanmıştır. Yaptığı çalışmalarla çeşitli toplumlarda kadınlık ve erkeklik rollerinde görülen farklılıkları sosyo-kültürel etkenlerle açıklayan Mead, evrensel olarak erkek faaliyetlerinin kadın faaliyetlerinden daha önemli görüldüğü sonucuna vararak feminist tartışmalara zemin hazırlamıştır (akt. Özbudun ve Şafak 2005, s. 305-310). Kadın ve erkek arasındaki eşitsizliğin evrensel olduğu varsayımı Simone de Beauvoir’in “İkinci Cins” adlı çalışmasında da görülür. Beauvoir’a göre ikili zıtlıklar üzerinden tanımlanan kadınlık ve erkeklik, aralarındaki diyalektik ilişkinin bir sonucu olarak, kültürün doğayı sömürmesi gibi erkeğe de kadına hükmetme ve sömürme rolü verir. Bu bağlamda, Simone de Beauvoir’un, “kadın doğulmaz, kadın olunur” sözü dikkate değer (akt. Özbudun ve Şafak 2005, s. 305-310).

Literatürde Margaret Mead, Alice Fletcher, Marija Gimbutas, Margaret Ehrenberg, Emily Martin ve gibi antropologların çalışmalarında kısmen yer almasına rağmen feminist eleştiri özellikle 1970’li yılların başında önem kazanmaya başlamıştır. Kadın ve

---

¹ “Ataerkillik: Yaşına ya da akrabalık sistemi içindeki yüksek statüsüne bağlı olarak erkeğin egemen olduğu aile içi iktidar biçimi. Kadın egemenliğine işaret eden anaerkillik’e göre ataerkillik bütün insan toplumlarında yaygın gözükmetedir. Anaerkinin insanlık tarihinin başlangıcına özgü varsayımsal bir kabul olmasına karşılık, ataerkillik tarih dönemlerinde ve günümüzde gözlenen bir olgudur “ (Emiroğlu K. & Suavi Aydın, 2003, s: 79).

toplumsal cinsiyet bakış açısını gözardı eden bir yaklaşımın sosyo-kültürel yaşamı anlamada yetersiz olduğu görüşüyle, mevcut kuramlardaki erkek merkezci (androcentric) yaklaşımı sorgulayan feminist antropologlar, kadın rollerinin analizinde kullanmak üzere yeni çerçeveler oluşturmaya başlamışlar ve kültürlerarası karşılaştırmalı yöntem kullanarak çeşitli toplumlarda kadının statüsü ve cinsiyet rolleri üzerine araştırmalar yapmışlardır (McGee ve Warms, 2000).

Sonuç olarak, kadın-erkek kimlikleri ve rollerinin kültürel temellerini ön plana çıkaran “toplumsal cinsiyet” yaklaşımı, 1970’li yıllarda feminist bakış açısının temelini oluşturmuştur. Disiplindeki biyoloji temelli determinist açıklamalara karşılık, toplumsal cinsiyet, kadınlık ve erkeklik kavramlarına yüklenen anlamların, kültüre bağlı olarak, “değişken”liğini vurgular. Dayandıkları teorik çerçeveleri farklı olmakla beraber, bu yıllarda kadın-erkek eşitsizliği ya da kadının sosyal statüsü üzerine yapılan araştırmaların ortak noktası, bu eşitsizliklerin bütün toplumlar için geçerli evrensel bir gerçeklik olarak kabul edilmesidir (Özbudun ve Şafak, 2005, s. 316-317).

1980 ve 1990’lı yıllarda feminist antropologlar, cinsiyet temelli (evrensel) eşitsizlikler yerine, dualizmden uzak, kültürel çeşitliliğe vurgu yapan tarihsel tikelci bir yaklaşımla, çeşitli kültürlerde kadın etkinliklerini, ırk, cinsiyet ve sınıf farklılıkları gibi etkenleri de göz önüne alarak “toplumsal cinsiyet” bağlamında incelemeye başlamışlardır (Lamphere, 2006). Böylelikle, Afrika kökenli, lezbiyen ya da üçüncü dünya ülkelerinin yoksul kadınları gibi daha önce yapılan araştırmalarda yer verilmeyen grupların yaşam deneyimleri, yine bunlar gibi çok farklı kültürel geçmişe sahip araştırmacılar aracılığı ile araştırma konusu olmuştur (Lamphere, 1996, s.488). Bu dönemlerde yapılan çalışmalarda, üç temel eğilim görülür. Bunlardan birincisi, annelik, evlilik ve akrabalık ilişkileri bağlamında cinsiyet rollerinin kültürel olarak biçimlendiğini vurgulayan yaklaşımdır; ikincisi, toplumsal cinsiyeti iktidar, sınıf ve üretim biçimindeki değişiklikler bağlamında ele alan materyalist yaklaşım; üçüncüsü ise kadın kimliklerinin kültürel “özgüllüğünü” vurgulayan yaklaşımdır (McGee ve Warms, 2000, s. 418-419).

Yanagisako ve Collier (1987) akrabalık ilişkilerinde kadın ya da erkeğe verilen rolleri biyolojik farklılıklar yerine kültürel nosyonlara dayanarak açıklarken, Sanday ve Goodenough (1990) ise Simone de Beauvoir’un ileri sürdüğü kadının bütün toplumlardaki ikincilliği tezini eleştirerek, kadın-erkek eşitsizliğinden çok kadınlık ya da

erkeklik kimliklerinin oluşumunda ya da temsil edilme biçimlerinde kültürel süreçlerin önemini vurgularlar.

Feminist antropologların, inceledikleri çeşitli etnik grup ya da sınıftan gelen kadınların toplumsal cinsiyet algıları ile kendi kategorilerinin örtüşmediğinin farkına varmalarıyla, kültürlerarası karşılaştırmalı çalışmalar, zaman içinde analitik bir kavram olarak, “toplumsal cinsiyet”e yüklenen anlamın “değişkenliğini” gündeme getirmiştir. Micaela di Leonardo, feminist araştırmacıların, inceledikleri toplumda yaygın olan cinsiyet ideolojilerinin yanısıra ırk, etnik kimlik, sınıf, cinsiyet, yaş gibi etkenlere bağlı olarak ortaya çıkabilecek “farklılıklar”ın gözönüne almaları gerektiğini ileri sürer (akt. McGee ve Warms, 2000, s.418).

1990’lı yıllardan sonra feminist antropoloji alanında yapılan çalışmalarda, “farklılık” ve “kimlik” önem kazanmaya başlamıştır. Bu yıllarda, toplumun çeşitli kesimleri üzerine yapılan karşılaştırmalı araştırmaların yanısıra bu araştırmaların, farklı kimlikleri temsil eden ya da az gelişmiş ülkelerden gelen araştırmacılar tarafından yapılması, eşitlik (ya da eşitsizlik) ve hiyerarşi yerine, bu araştırmalarda, kültürel çeşitlik; çok seslilik, kimlik, farklılık kavramlarının ve “emik” değerlerin ön plana çıkmasını sağlamıştır (Stockett ve Geller, 2006, s.1-19).

1.3. GÖÇ VE KADIN

Antropoloji disiplini ve genel olarak sosyal bilim literatüründeki erkek-yanlı bakış açısı ve yapılan çalışmalarda “kadının görünmezliği” sorunu, göç alanında da temel bir sorun olarak karşımıza çıkar. 1970’li yıllara kadar göç üzerine yapılan araştırmalarda¹, göç kararından sonuçlarına kadar göç olgusunda kadın-erkek farklılıkları gözardı

---

¹ “İç göç ve dış göç birbirlerinden çok farklı yapı ve dinamiklere sahip olmalarına rağmen, kadınların göç sürecindeki deneyimleri açısından benzerlikler de gösterebiliyor.” (İlkkaracan & İlkkaracan, 1998:1) Bu nedenle bu araştırmanın konusu Türkiye’de kırdan kente yapılan iç göçler olmasına rağmen genel olarak dış göçleri de kapsayan “göç literatürü” referans alınmıştır.

edilmiş, göç eden erkekler “normal göçmen” olarak görülmüştür. Göç deneyiminde ortaya çıkan cinsiyet temelli farklılıklar ise cinsiyete dayalı işbölümü ya da toplumda kadın ve erkek emeğine farklı değer atfedilmesiyle değil, kadın-erkek olma ile özdeşleştirilen geleneksel cinsiyet rolleri ile açıklanmıştır. Çoğunlukla ailede ilk göç edenin erkek olduğu varsayımına dayanan bu araştırmalarda kadın konusuna yer verilmez ya da erkeğe evi geçindirme rolü verilirken, kadın, “geride bırakılan ya da göç eden erkeğe sonradan katılan, erkeğe bağımlı ve pasif” bireyler olarak karşımıza çıkar (Brettell, 2008, s.126; Schwenken ve Eberhardt, 2008; Boyd ve Grieco, 2003; Oishi, 2002; Knörr ve Meier, 2000, s. 9; İlkaracan ve İlkaracan, 1998; Morokvasic, 1983, s. 13-33; Moore, 1988).

Uluslararası göç literatüründe yaygın olarak kullanılan “göçmenler ve onların aileleri” ifadesi göç edenin prototip olarak “erkek” olduğu göstermesiyle kadının erkeğe bağımlı ikincil konumunu yansıtmaktadır (Morokvasic, 1983, s. 15-16; Boyd ve Grieco, 2003). Sonuç olarak, kadın ve göç arasındaki ilişkinin bu şekilde tanımlanması, literatürdeki göç olgusunu daha çok bir erkek deneyimi olarak yansıtan cinsiyet merkezli bakış açısını gösterir.

Göç literatüründe kadın etkinliklerine pek yer verilmemesi ya da kadının “görünmezliği”, göç hareketlerinde erkek sayısının kadın sayısından fazla olduğu varsayımıyla açıklanmaz.¹ Tarihsel olarak dünyanın çeşitli coğrafyalarında, kadın ya da erkeklerin, zaman zaman diğerlerine kıyasla daha fazla oranlarda göç ettikleri söylenebilir. Günümüzde, özellikle uluslararası göçlerde, ilk göç edenin kadın olduğu ya da göçmen kabul eden ülkelerin, belli iş alanlarında çalıştırmak üzere özellikle kadın göçmen tercih etmesi gibi etkenlere bağlı olarak, göç eden kadın sayısının erkeklerden daha fazla olduğu durumlar da görülmektedir. Kuzey Amerika’ya göç eden Karayip’li kadın göçmenler bu duruma örnek gösterilebilir (Brettell, 2008, s. 126).

---

¹ Ravenstein (1885), yüzyıl önce, kısa mesafeli göçlerde kadın oranlarının erkeklerden daha fazla olduğunu ileri sürer. (Brettell, 2008, 126)

1970'lerin ortalarından itibaren yapılan göç araştırmalarında kadın konusuna yer verilmeye başlanmıştır ancak göç üzerine yapılan bu ilk araştırmalar genellikle modernleşme kuramı ve dualizm etkisini yansıtmaktadır.¹ Modernleşme kuramına göre emek yoğun kırsal bölgelerden sermaye yoğun kentsel bölgelere doğru yapılan göçler bu iki yer arasında nüfus ve kaynak dağılımı bağlamında bir denge sağlayarak farklılık ya da mevcut eşişsizlikleri ortadan kaldırır. Göç etmeye karar vermede bireysel motivasyonun önemini vurgulayan teorik yaklaşıma göre, kır-kent arasındaki ekonomik farklılık, bireyleri göç etmeye motive eden temel etken olarak kabul edilirken, tarımsal üretime dayalı kırsal bölgelere kıyasla daha iyi olanaklar sunan sanayi kentlerine yapılan göç, bireylerin aldığı rasyonel kararların bir sonucu olarak görülür.² Bu yaklaşımda, kırsal yaşam geleneksellik, kent yaşamı ise modernlikle özdeşleştirilir. Göç olgusunu bireysel motivasyonlar yerine makro-ekonomik süreçlere dayanarak açıklayan tarihsel yapısalcı yaklaşıma göre ise ekonomik gelişmeye paralel olarak az gelişmiş çevre ulusları ile merkez ulusları arasındaki ekonomik eşişsizlik görece yoksunluk duygusunu arttırarak göçe neden olur.³ Göç sürecinde insanların aktif aktörler olarak değil sistemin yönlendirdiği pasif bireyler olarak kabul edildiği dualist yaklaşıma karşılık, 20.yy. başlarından itibaren, göç edilen ve geride bırakılan iki yer arasında coğrafi, politik ve kültürel anlamda uluslararası sınırların ortadan kalktığı bir

---

¹ Batı kaynaklı ve ekonomik anlamda ilerleme (progress) odaklı "modernleşme" kuramı, bütün toplumların kaçınılmaz olarak geleneksel olandan modern olana doğru tek çizgisel bir gelişme süreci geçireceği varsayımına ve kavramsal düzeyde ise geleneksel-modern gibi ikili zıtlıklar üzerine kurulu dualist felsefeye dayanır. Son yıllardaki toplumsal değişimlere paralel olarak, antropologlar modernleşme teorisinin dayandığı katı dualizme şüphe ile yaklaşmaya başlamışlardır (Barfield, 1997: 326-327).

² Kırsaldaki ekonomi temelli "itici" faktörlere karşılık, kentlerdeki daha iyi yaşam olanakları insanları göç etmeye motive eden "çekici" faktörler olarak kabul edilir. (Pull-Push Theory) Göç etmede bireysel motivasyonları ön plan çıkaran başka bir yaklaşım da Du Toit'ın "Şehir Işıklar" (Bright Lights) teorisidir. Du Toit'e göre özellikle genç erkekleri göç etmeye sevk eden temel motivasyon ekonomik kaygılar değil, şehir yaşamının cazibesidir.

³ Tarihsel yapısalcı yaklaşım genel olarak Marksist düşünceye ve özellikle de Andre Gunder Frank'in "Bağımlılık Teorisi" ve Immanuel Wallerstein'in "Dünya Sistemi Teorisi"ne dayanır (Brettell, 2008, s. 118-119).

“eklemlenme” sürecine vurgu yapan uluslararasılık (transnationalism) kavramı önem kazanmaya başlar¹ (Brettell, 2008, s. 118-119).

Brettell göç olgusunu modernleşme kuramına dayanarak göç edilen ve geride bırakılan iki yer arasındaki farklılıkları “kır-kent” ya da “geleneksel-modern” gibi dualist bir yaklaşımla ele alan mevcut göç teorilerinde, kadının “geleneksel” erkeğin ise “modern” uçta temsil edildiğini ileri sürer (Brettell, 2008, s. 126). Dolayısıyla, 1970’li ve 80’li yıllarda, göçün kadın üzerindeki sonuçlarının, modernleşme bağlamında değerlendirildiği araştırmalarda göç ettikleri yerler, etnik kimlikleri, kültür ve inanç farklılıkları gözardı edilerek kadınların göç ederek modernleşip modernleşmediği ya da geleneksel değer ve davranış kalıplarından kurtulup kurtulmadıkları bu araştırmaların temel sorularından biri olmuştur (Boyd ve Grieco, 2003; Kadioğlu, 1994; Erman, 1998).

Ekonomi odaklı neoklasik göç teorileri toplumsal cinsiyet etkenini gözardı ettiği ya da erkek yanlı bir bakış yansıttığı görüşüyle eleştirilir (Brettell 2008; Schwenken ve Eberhardt, 2008; Boyd ve Grieco, 2003; Oishi, 2002). Schwenken ve Eberhardt (2008), iki neoklasik göç modelini toplumsal cinsiyet bağlamında analiz ederler. George J. Borjas’ın ileri sürdüğü ve göç nedeni olarak bireysel motivasyonun önemini vurgulayan modele göre göç, diğer etkenlerden bağımsız olarak belli bir motivasyona sahip insanların bireysel çıkarlarını gözetererek yaptıkları rasyonel bir seçimin sonucu olarak kabul edilir. Jacob Mincer’in göçü bir aile stratejisi olarak kabul ettiği modele göre ise ailedeki bireylerin göç edip etmeyeceğine ailenin toplam refahı gözönüne alınarak karar verilir. Fakat bu modelde ücretli emek piyasasına katılımları süreklilik göstermediği ve gelirleri erkeklere oranla daha düşük oranlarda olduğu varsayılan kadınların geride bırakıldıklarında veya göç ettiklerinde erkeğe oranla daha fazla bağımlı olma eğilimi gösterdikleri kabul edilir. Sonuç olarak, göç olgusunda bireysel motivasyonların önemini vurgulayan Borjas, cinsiyet farklılığını tamamen gözardı ederken, Mincer’in

---

¹ “Özellikle göç eden insanlar için, yaşanılan yerin –kültürel alanın- diğerlerinden tamamen farklı ve izole olarak algılanması kurgusal bir durumdur; toplumlararası kültür geçiştir...” Postmodernist ve feminist teori için bkz. (Gupta ve Ferguson,1992).

aile modeli ise göç sürecinde önemli bir etken olan kadın erkek farklılığını daha çok geleneksel cinsiyet rollerine dayanarak açıklar (akt. Schwenken ve Eberhardt, 2008).

Boyd ve Grieco da (2003) yukarıda bahsedilen göç modellerine benzer eleştirilerde bulunurlar: Göç olgusunu bireysel kararların bir sonucu olarak gören göç modeli, kadınların gerek göç kararında gerekse göç sonrası ücretli emek piyasasına katılım oranlarının düşük olmasını, kadına “eş ve annelik” rolleri yükleyen cinsiyet ideolojileriyle açıklar. Göçün bir aile kararı olarak kabul edildiği göç modelinde ise aile adına verilen kararlar, gerçekte ailedeki tüm bireyler için eşit yarar sağlayacak ortak kararları temsil etmezler. Sonuçta, ailedeki kadın ve erkeklerin ilgi ve etkinlik alanları her zaman birbirleriyle örtüşmediğinden, aile bireyleri arasında belli mücadeleler sonucu verilen bu kararlar, kimin, ne kadar süreliğine ve nereye göç edeceğini etkiler.

1.4. GÖÇ VE TOPLUMSAL CİNSİYET

1.4.1. Toplumsal Cinsiyet Kavramı

Feminist teoriye göre toplumsal cinsiyet, bir toplumdaki mevcut kültürün kadın ve erkek olmakla ilişkilendirdiği kimlikler, davranışlar ve iktidar ilişkileri bütünüdür. Kadın ve erkeğe atfedilen sözkonusu davranış kalıpları, beklentiler ve idealler toplumdaki topluma farklılık gösterir. Kültürel olarak inşa edilen toplumsal cinsiyet rolleri, zaman içinde koşullara bağlı olarak yeniden üretilir ya da başka biçimlere dönüşür (Boyd ve Grieco, 2003).

Türkiye'nin iç ve güney bölgelerinde, Yörükler üzerine yaptığı detaylı çalışmasında Bates, bir kültürde erkek ve kız çocuklardan beklenen rollerin toplumsallaşma yoluyla çok erken yaşlarda içselleştirilmeye başladığını ileri sürer. Doğumları kurbanlı ziyafetlerle kutlanan erkek çocukların aksine, doğumları neredeyse duyurulmayan kız çocukların küçük yaşlardan itibaren, erkek kardeşlerine itaat etmeleri ve günlük yaşamlarında çocuk bakımı ve ev odaklı etkinlikleri vurgulayan rolleri yerine getirmeleri

beklenir.¹ Zamanla tutum ve davranışlar değişse bile, bir kültürde kız çocukların yararına olmayan toplumsal cinsiyet rollerinin aktarılmasında en büyük rolü yine kadınların üstlenmesi ironik bir durumdur (Bates, 2009, s. 320-321).²

Bir toplumda iş gücünün örgütlenme biçimi, emeğe verilen değer ve yapılan işlerin “kadın işi-erkek işi” gibi cinsiyet temelli farklılaşması”, o toplumda yaygın olan cinsiyet ideolojileri hakkında önemli ipuçları taşır. Yapılan işlerin cinsiyet temelli ayrışması kadın ve erkek olma ile ilişkilendirilen cinsiyet kimliklerinin birbirinden ne kadar farklı olduğunu gösterir.

Bundan başka, toplumdaki iktidar ilişkileri ya da toplumsal denetim toplumsal cinsiyete bağlı olarak, pek çok durumda kadın ve erkekler üzerinde farklı işler. Aile şerefi ya da namus nosyonu, kadının denetimi üzerinden elde edilebilecek bir nosyondur (Ertürk, 2009, s. 64). Örneğin kadınların aileden olmayan erkekler tarafından görülmesi ya da birarada bulunmasının ailenin namusunu tehdit edici bir unsur gibi algılanmasıyla getirilen kısıtlamalar kadınları ev dışında çalışmaktan alıkoyar niteliktedir. Bununla beraber Bates, cinsiyete ilişkin düşüncelerin kaynaklara erişimde kadın ve erkek için farklı koşullar yaratarak toplumda eşitsizliğe neden olduğunu ancak toplumsal cinsiyetin, ırk, etnik kimlik, ve sosyal sınıf gibi diğer etkenlerle birarada düşünülmesi gerektiğini savunur. Örneğin, ABD’de farklı etnik gruplardan gelen kadınların yoksulluğu ve çocuk doğurma tercihlerini farklı derecelerde yaşadıkları, kamusal hareket alanlarına farklı oranlarda katıldıkları görülmüştür. Kadınları ev işleri ve çocuk doğurma rolleriyle sınırlandıran toplumsal cinsiyet beklentileri yoksul kadınlar için sınıf eşitsizliğini çok daha fazla arttırabilmektedir (Bates, 2009, s. 322).

---

¹ Benzer şekilde, günümüzde erkek çocuklar için “erkek” olmaya bir geçiş olarak kabul edilen sünnet törenleri olmasına, bu törenlerin önemli bir parçası olarak sünnet olacak çocuğun diğer erkeklerle beraber davul zurna eşliğinde sokaklarda gezdirilmesine karşın kız çocukların ergenliklerinin herhangi bir törenle kutlanmaması, aksine gizlenmesi, dolayısıyla “sosyal” olarak paylaşılmaması, İslami inanç sisteminin kadınlara ikincil rol yükleyen, geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojilerini yansıtır.

² Bu durum, kültürel aktarımın “idealler” yoluyla değil ancak toplumdaki “mevcut pratikler” yoluyla gerçekleştiğini gösterir.

Geleneksel değerlere dayalı ataerkil kültürde, kadına yönelik tutum, davranış ve beklentiler, günlük yaşamda kadın üzerinde “baskıcı ve kısıtlayıcı” koşullar yaratır. Sonuç olarak bu koşullar, kararlara katılma, kılık kıyafet, iş bölümü ve iş yükü, kullanılan mekanlar veya etkinlik alanı, çevre ile etkileşim ve eğitim beklentileri gibi çeşitli alanlarda cinsiyet temelli eşitsizliklere neden olmaktadır.

Ataerkil kültürde eş seçimi çoğu zaman “bireysel” bir tercih değil, aile ve akrabalık bağlarını kapsayan ve ilgilendirdiği insanlara belli sorumluluklar yükleyen “sosyal” bir karardır. Ataerkil değerleri yoğun olan kültürlerde eşlerin birbirini görmeden evlendiği görücü usulü evlilikler ve karı-koca arasında önemli yaş farklılıkları olması sık rastlanan bir durumdur. Ayrıca, geleneksel-ataerkil toplumlarda kadın ve namus arasında kurulan yakın ilişkilendirme sonucu olumsuz değerlerle özdeşleştirilen boşanma ise kültürel olarak teşvik edilmeyen bir durumdur. Ataerkil sistem bu değerlerin yeniden üretilmesi yönünde işler. Örneğin ataerkil toplumlarda çocukların baba ve babanın ailesine ait sayılması, boşanmaya karşı “kültürel bir caydırıcı” olarak kabul edilebilir.¹ Evliliklerinde çeşitli sorunlar olmasına rağmen çocuklarını koca evinde bırakmak istemeyen kadınlar için boşanma çözüm olarak görülmeyebilir.

Ataerkil kültürde, toplumsal cinsiyet rolleri kesin tanımlı olup, kadın-erkek ilişkilerinde hiyerarşi yaygındır. Örneğin, “gelinlik yapma” geleneği, özellikle birkaç nesilin birarada yaşadığı geniş ailelerde, cinsiyet, evlilik konumu ve yaşa bağlı hiyerarşik bir düzen yaratarak, bireyler arasında belli tutum ve davranış kalıplarının benimsenmesini teşvik eden bir gelenektir. Gelinlik yapan kişinin, gelinlik yaptığı kişi ya da kişilerin yanında yüksek sesle konuşmaması, yemek yememesi, düşüncelerini açıklamaması ve karşı taraftan gelen taleplere göre sessizce hizmet etmesi ve sonuçta itaatkar bir tutum sergilemesi beklenir. Gelinin konuşmayarak kayınpederine gelinlik yapması ve sonunda kayınpederin bir hediye vaadinde bulunarak gelinin konuşmasına izin vermesi tipik bir modeldir.

---

¹ Babayanlı soy, kişinin soyunun baba yanından izlenmesidir. Babayanlı klan sisteminde çocuklar annenin değil babanın klanına ait sayılır (Emiroğlu K. & Suavi Aydın, 2003, s: 116 ; Barfield, T.,1997, s: 350).

1.4.2. Göç Olgusunda Toplumsal Cinsiyetin Önemi

Mevcut araştırmalar, coğrafi ve kültürel bir yer değiştirme süreci olan göç olgusunda, göç nedenleri, göç sürecine katılma biçimleri ve göç deneyiminde kadın ve erkekler arasında önemli farklılıklar olduğunu, bu farklılıkların oluşmasında eğitim, yaş, sosyal sınıf, etnik kimlik gibi çeşitli etkenlerin yanısıra, toplumsal cinsiyetin de önemli bir etken olarak ortaya çıktığını göstermektedir (Moore, 1988; İlkaracan ve İlkaracan, 1998; Buijs, 1993). Başka bir ifadeyle, bir toplumda kadın ya da erkek olma ile özdeşleştirilen kültürel beklentiler, ailede ilk olarak kimlerin göç edeceğinden, göçün sonuçlarına kadar insanların davranış ve tutumlarını etkiler. Özellikle uluslararası göçlerde, göç nedenlerini, ailede ilk olarak kimin göç ettiği üzerinden açıklamaya çalışan mevcut göç teorileri, insanları göç etmeye teşvik eden nedenler, göç süreci, ya da göçün sonuçları bağlamında ortaya çıkan cinsiyete özgü farklılıkları çoğu zaman tam olarak yansıtmaz.

1980'li ve özellikle 1990'lı yıllarda feminist teorideki gelişmelere paralel olarak, göç literatüründe kadına yer vermenin ötesinde göç deneyiminde ortaya çıkan cinsiyet temelli eşitsizliklere dikkat çeken "toplumsal cinsiyet yaklaşımı" önem kazanmıştır (Boyd ve Grieco, 2003; Curran, Shafer, Donato ve Garip, 2006; Schwenken ve Eberhardt, 2008).

Göç ve toplumsal cinsiyet üzerine yapılan araştırmalar özellikle 1990'lı yıllardan sonra göç modellerinin eleştirel bir yaklaşımla yeniden gözden geçirilmesiyle önem kazanmaya başlamıştır (Curran ve Saguy, 2001, s. 56). Brettell göç sürecinde ne zaman, nereye ve kimin göç edeceği hatta göç sonrası yaşamda önemli bir etken olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet olgusunun göç araştırmalarda merkezi bir önem kazandığını ve bu konudaki teorik çalışmalara en fazla antropologların katkı sağladığını ileri sürer (Brettell, 2008, s. 126).

Toplumsal cinsiyet yaklaşımı, göç kararı alınmasından, nereye, ne zaman ve kimin göç edeceği ya da göç sonrası yeni çevreyle etkileşim ve uyum stratejileri geliştirme gibi göç sürecinin her aşamasında ortaya çıkan cinsiyet temelli farklılıkların görülmesini sağlar. Örneğin, yapılan araştırmalar göç sonrası insanların memleketlerine para gönderme davranışlarında cinsiyet temelli farklılar olabileceğini göstermektedir. Dominik Cumhuriyeti'nden Amerika'ya göç eden erkekler, kadınların aksine, kendi ülkelerine göndermek üzere daha fazla tasarruf yapma eğilimi gösterirken, Tayland'da

kırsal alanlardan kent merkezlerine göç eden kadınların, erkeklere kıyasla ailelerine daha yüksek oranlarda para gönderdikleri gözlenmiştir (Curran ve Saguy, 2001). Bu farklılıklarda göç eden kadın ve erkeklerin geldikleri toplumlarda kadın ya da erkek olma ile ilişkilendirilen kültürel beklentiler önemli bir etkidir. Sonuç olarak toplumdaki yaygın cinsiyet ideolojilerine bağlı olarak insanların göç deneyiminde cinsiyet temelli farklılıklar ortaya çıkar. Bununla beraber, göçün göç eden insanlar üzerindeki etkisi basit ya da tek yönlü değildir. Örneğin, göç eden kadınlar her zaman mevcut koşulları olduğu gibi kabul etmezler. Aksine, koşulları kendi durumlarına uydurma ya da yönlendirme yoluyla kendi kültürel sistemlerini oluşturma yetisine sahip aktörlerdir (Knörr ve Meier, 2000).

Kadınların aile yapısı ve ücretli emek piyasasına katılım oranlarına bağlı olarak sahip oldukları özgürlük düzeyi, hem aile ortamında hem de geleneksel değerlere karşı girilen müzakerelerdeki konumlarını etkiler. Bhachu, göç eden kadınların, sınıf, cinsiyet ya da etnik kimlikleri göz önüne alınarak, “ikincil” konumda yer aldıklarının varsayılmasını eleştirir. Örneğin, İngiltere’de Asyalı kadınlar üzerine yaptığı çalışmada, ekonomik özgürlüğe sahip çalışan kadınların, sanılanın aksine, kendi yaşamlarını “baskıcı” olarak algılamadıklarını göstermiştir. Bhachu, kadınların, geleneksel formlara ancak kendi çıkarlarına uygun olduğu sürece bağlı kaldıklarını ileri sürer. Kısaca, kadınlar kültürdeki mevcut değerlerin sessiz ve pasif taşıyıcıları değil, bu değerleri gerektiğinde kendi koşullarına uyduran ya da kendi avantajlarına olacak şekilde değiştiren “aktif” bireylerdir (Bhachu, 1993, s. 99; Knörr ve Meier, 2000).

1.4.3. Toplumsal Cinsiyet ve Sosyal Ağlar

Kültürel temellere dayalı toplumsal cinsiyet ve sosyal ağlar, göç sürecinde mevcut eşitsizliklerin sürdürülme ve yeniden üretilme biçimlerini etkileyen temel etkenlerdir (Curran ve Saguy, 2001).¹ Bir toplumda, kadın ya da erkek olma ile ilişkilendirilen kültürel beklentiler, aile ve akrabalık ilişkileri ya da genel olarak sosyal ilişkiler aracılığı

---

¹ Curran ve Saguy, göç sürecini anlamada toplumsal cinsiyet ve sosyal ağların önemini vurguladıkları bu çalışmada hem uluslararası hem de iç göçleri referans almışlardır.

ile yerine getirilir; bu da cinsiyet temelli eşitsizliklerin sürdürülme ve yeniden üretilme koşullarını belirler. Dolayısıyla, göç deneyiminde ortaya çıkan cinsiyet temelli farklılıkları anlamak için, toplumsal cinsiyet ideolojilerini ve bunların biçimlendiği sosyal ilişkileri gözönüne almak gerekir.

Sosyal ağlar, çoğu zaman nereye ve ne zaman göç edileceğinden, kimlerin hangi sırayla göç edeceği, göç sonrası yaşam koşulları ve geçim yolu tercihleri, sosyal dayanışma ya da yeni çevre ile etkileşim düzeyi gibi pek çok alanda belirleyici olduğundan, göç araştırmalarında önemli bir yer tutar. Fakat, özellikle göç etmeyi planlayan insanlar için, haberleşme yoluyla göçü daha az riskli hale getirmesi ve zincirleme göçleri teşvik etmesi bağlamında önem taşır. Bununla beraber Massey sosyal ağlar aracılığı ile sadece göç edenlerle diğerleri arasında bilgi akışı değil, aynı zamanda iki yer arasında kültürel değerlerin ve algılama biçimlerinin de aktarıldığına dikkat çeker (akt. Curran ve Saguy, 2001, s. 59). Dolayısıyla, çeşitli etkenlere bağlı olarak birbirinden çok farklı kültürel birikimlere sahip insanlar, göç sonrasında yine çeşitli koşullara bağlı olarak, belli düzeylerde sahip oldukları bu kültürü sosyal ilişkilerinde devam ettirirler.

Kalaycıoğlu, Ankara'da bir gecekondu mahallesinde yaptığı çalışmada, çok farklı değerler, normlar ve geleneklerle büyük şehre göç eden insanların, büyük çoğunlukla bu değer ve normları kent yaşamında aynı farklılıklarla sürdürdüklerini ileri sürerek, sosyal hareketlilik ile ilgili beklentilerinde, ailelerinden farklı düzeyde olmasına rağmen, ikinci-üçüncü kuşak göçmenlerin halen bu değerlerin etkisinde kaldıklarını göstermiştir (Kalaycıoğlu,1997). Buijs de benzer bir şekilde, kadınların dünya görüşünü biçimlendiren karmaşık anlama ve algılama biçimlerini anlamamız gerektiğini ileri sürerek, toplumsal cinsiyet rollerinin biçimlendiği sosyal çevre ya da göç eden kadınların kültürel geçmişlerini gözönüne almanın önemini vurgular (akt. Knörr ve Meier, 2000, s. 10).

Göç edilen yerde geleneksel, ataerkil, aile/akraba temelli sosyal ilişkilerin yoğun olması, özellikle göçün ilk zamanlarında iş, kalacak yer, eğitim ve diğer hizmetlere erişim gibi temel sorunların çözümünde avantaj sağlar (Curran ve Saguy, 2001). Öte yandan, sıkı dokunmuş sosyal ilişkiler aynı zamanda bireylerin tutum ve davranışları üzerinde denetleyici ya da sınırlayıcı bir etkiye de sahiptir. Göç sürecinin en başından itibaren, temel gereksinimler başta olmak üzere maddi-manevi çeşitli ihtiyaçların

karşılandığı dışı kapalı bu yaşam alanlarında göç edilen yeni çevre ile etkileşim belli durum ve zamana bağlı olarak sınırlı düzeylerde görülür. Dolayısıyla, göç sonrası aile/akraba temelli, sıkı dokunmuş sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan insanların göç edilen yeni çevreye entegrasyonlarının görece olarak yavaş gerçekleşmesi beklenir.

Sonuç olarak, insanların kültürel geçmişleri ya da göç edilen çevredeki mevcut sosyal ağların niteliğine bağlı olarak değişen toplumsal cinsiyet algısı, göç deneyiminde cinsiyet temelli eşitsizliklerin yeniden üretilmesine neden olur. Örneğin geleneksel, ataerkil değerleri yoğun bir kültürden gelen bir kadın ile kadın-erkek farklılığının önemli bir etken olmadığı bir kültürel geçmişi olan bir kadın farklı anlama ve anlamlandırma biçimlerine sahip olduklarından benzer koşullarda göçü farklı düzeylerde deneyimlerler.

1.4.4. Etnisite ve Toplumsal Cinsiyet

Sosyal ilişkilerin iki önemli yönü olarak 'etnisite' ve 'toplumsal cinsiyet', birbirinden ayrı iki alt disiplin olmasına rağmen, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, aralarındaki yakın ilişki nedeniyle, birarada ele alınmaya başlanmıştır. Etnik kimlik deneyimi, toplumsal cinsiyete göre değişir ve toplumsal cinsiyet ilişkileri de etnik gruplara göre farklılık gösterir (Barot, Bradley ve Fenton, 1999).

Farklı etnik gruplarda, toplumsal cinsiyet bağlamında, grup kimliğiyle özdeşleştirilen belli özellikler görülebilir. Kendilerini farklı kimliklerle tanımlayan (etnik) gruplarda, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde ortaya çıkan farklılıklar, kadınların göç deneyimini farklı düzeylerde etkiler. Örneğin, kadın-erkek ilişkilerinde, kadına yönelik tutum ya da beklentilerde, Kürtlerle Lazlar arasında, her iki grubu birbirinden ayıran belli özellikler ortaya çıkabilir. Öte yandan, belli bir etnik grup ile özdeşleştirilen bu türden özellikler değişkendir.

Kültürel olarak tanımlanan etnik kimlik, belli özellikleri vurgulayarak ve "biz-onlar" ayrımını pekiştirerek, aynı etnik grup içinde, birlikte ve dayanışma içinde hareket etmeyi teşvik eder (Bates, 2009, s. 332). Etnik temelli gruplaşmalar bir taraftan grup

içinde dayanışma sağlarken bir taraftan da kadınlar için dışa kapalı dar çevreler yaratarak ataerkil kültürün kadınların aleyhine pekişerek yeniden üretilmesini sağlar.

Barot, Bradley ve Fenton (1999, s. 16) etnik grubu temsil eden değerlerin ve kültürel bütünlüğün korunmasını sağlayan bu türden gruplaşmaların, aynı zamanda kültürel partikler yoluyla toplumda mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini yeniden ürettiğini ileri sürerler.

Ankara'da bazı gecekondu mahallelerinde Çerkez kadınlar üzerine yaptığı araştırmada, Güneş-Ayata (1998), Çerkez kültürünün bir şekilde, etnik kimlikleri, yaşamlarında büyük bir önem taşıyan Çerkez kadınlarını, Çerkezlikle özdeşleştirilen geleneksel değerleri koruma ve yeniden üretmeye teşvik ettiğini, dolayısıyla, kadınların etnik kimliğin taşıyıcıları değil aynı zamanda yeniden üreticileri olduğunu ileri sürer.

2. BÖLÜM YÖNTEM

2.1 ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı, iç göç olgusunda kadınların yerel göç deneyimlerini, feminist bir bakış açısıyla ve Kemalpaşa - İzmir örneği üzerinden yansıtmaktır. Göç edilen yerde, sosyal ağlara paralel olarak, sosyal destek ve dayanışma, çevre algısı, çevre ile etkileşim ve etnik kimlik farklılıklarının kadınların göç deneyimlerini nasıl etkilediği toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında incelenecektir.

Göç edilen yerde bireysel koşullara bağlı olarak kadınlık konumunun nasıl belirlendiği, bu koşullara bağlı olarak kadınların karşılaştıkları temel sorunlar ve bunlara direnme ve mücadele etmede ne tür stratejiler kullandıkları bu araştırmanın temel sorularındandır.

İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bir gecekondu mahallesinde yapılan bu araştırma ile belli bir örneklem üzerinden iç göç olgusu ve iç göç olgusunda kadın deneyimi incelenerek literatürde "kadının görünürlüğü"ne katkıda bulunmaya çalışılacaktır.

Gecekondu kadınların göç deneyimi konulu bu araştırmada, kadından kadına aktarım ve kadınların göç yaşamlarını yine kendi ifadeleriyle anlatmalarının önemini vurgulayan feminist antropoloji yöntemi kullanılmıştır. Feminist yöntem, araştırmacı ile araştırılan arasında karşılıklı güven ve empatiye dayalı bir ilişki kurulmasıyla araştırmacıya özdüşünsel bir duruş ve sorumluluk yükler.

Görüşmelere dayalı araştırmalarda araştırmacı ile araştırılan arasında kaçınılmaz olarak belli bir hiyerarşi doğar (Günaydın, Şahin, İş ve Keniş, 2007). Bununla beraber, çeşitli bölgelerden göç etmiş, farklı kültürel birikimlere sahip ve çoğu 17-65 yaş aralığında olmak üzere 90 kişiyle görüşme yapılan bu araştırmada, söz konusu hiyerarşik diyaloglardan kaçınmaya özel bir çaba harcanmış, özellikle kişisel konularda tercih anlatıcıya bırakılarak, meraklı sorulardan kaçınılmıştır.

2.2. VERİ TOPLAMA TEKNİKLERİ

Bu araştırma temel olarak katılarak gözlem, derinlemesine mülakat, grup mülakatları ve göç yaşam hikayeleri gibi çeşitli niteliksel bilgi toplama teknikleri kullanılarak yapılmıştır. Araştırmanın başında bir iki aile ile tanıştırdıktan sonra örneklemin geri kalanına kartopu yöntemi ile ulaşılmıştır. Araştırma süresince 65'i kadın ve 25'i erkek olmak üzere toplam 90 kişi ile görüşülmüş, bu kişilerden 35'i kadın ve 10'u erkek olmak üzere toplam 45 kişi ile ortalama olarak üç dört görüşmeye dayalı derinlemesine mülakatlar yapılmıştır.

Uzun süreli ve üç dört görüşmeyi kapsayan derinlemesine mülakatlarda derlenen göç yaşam hikayeleri, araştırma için zengin bir veri kaynağı olmuştur. Ancak, özellikle yaşadıkları mahallede geniş bir akraba çevresi olan ailelerde birebir görüşme olanağı pek bulunamamış, görüşmeler çoğu zaman sürekli birilerinin katıldığı ya da ayrıldığı kalabalık ve gürültülü ortamlarda gerçekleştirilmiştir.

Niteliksel araştırma tekniklerinin yanısıra, Kemalpaşa'da sanayileşme, nüfus, göç, etnik yapı, mevcut belediye hizmetleri, insanların eğitim, aile planlaması ve diğer sağlık hizmetlerinden yararlanma eğilimleri ve araştırma alanının coğrafi sınırlarının belirlenmesi gibi çeşitli konularda mahalle muhtarı, KOSBİ (Kemalpaşa Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü), Kemalpaşa Belediyesi Nüfus Müdürlüğü, Emniyet Müdürlüğü, Fen İşleri ve Sağlık Ocağı gibi kişi ve kurumları kapsayan ikincil kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Araştırmanın başlarında görüşülen kişilerle karşılıklı güven ortamı sağlanabilmesi için fotoğraf makinası kullanılmamıştır. Ancak ilerleyen zaman içinde, önce mahallede manzara fotoğrafı, sonra çocukların ve son olarak da kadın,erkek, çocuk bütün ailenin ya da kadınların fotoğrafları çekilebilmiştir. Ses kayıt cihazı kullanımı ise özellikle herkesin aynı anda konuştuğu kalabalık ortamlarda ihtiyaç duyulmakla birlikte, güven ortamını sürdürmek amacıyla tercih edilmemiş, bütün görüşmeler not alınarak kaydedilmiştir.

Yapılan görüşmelerde, çekilen fotoğrafların ve görüşme sırasında alınan notların ne amaçla kullanılacağı, gazete, televizyon gibi herhangi bir yayın organında yayınlanıp yayınlanmayacağı konusunda sık sık sorularla karşılaşmıştır. İnsanların kendi

fotoğraflarının çekilmesi ya da verdikleri bilgilerin paylaşılması konusundaki gönülsüzlükleri, İslami inançla ilişkilendirilebileceği gibi insanların medyaya karşı güvensizliklerini yansıtmaları bağlamında da önemlidir.

2.3. ALAN

Alan çalışması, 1 Ağustos - 30 Eylül 2003 ve 1-10 Ağustos 2005 tarihlerinde, İzmir'in Kemalpaşa ilçesinde bir gecekondu mahallesinde gerçekleştirilmiştir.

Alan seçiminde, pratik kaygıların yanısıra, bu bölgenin son 20-30 yıl içinde Kemalpaşa'ya yapılan göçlerle oluşmuş, coğrafi olarak merkeze yakın fakat sosyo-kültürel anlamda kendine özgü kimliğe sahip bir gecekondu bölgesi olması etkili olmuştur. Alana ilk giriş, Kemalpaşa'da kiraz üretimi ve fidancılığı yapan ve iş sezonlarında tanıdıkları birkaç aile aracılığı ile mahalleden de işçi bulan ailem aracılığı ile olmuştur. İlk kez araştırma amacıyla gittiğim gecekondu bölgesinde, geniş bir akraba çevresine sahip bir aile ile tanıştırılmış olmam kısa sürede çevreyi ve insanları tanıma, karşılıklı güven geliştirme ve kabul görme anlamında avantaj sağlamıştır.

Görüşmeler çoğu zaman mahalle içinde ve önceden planlanmadan, evlerde, mahalle aralarında ya da alçı atölyesi, tandır başı, hayvanların otlatıldığı tepeler, gecekondu yapımının sürdüğü inşaat ortamları gibi günlük işlerin sürdürüldüğü çeşitli ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreleri koşullara bağlı olarak değişmekle beraber, derinlemesine mülakatlarda aynı kişilerle farklı zaman ve mekanlarda en az 2-3 saatlik sürelerle ve ortalama olarak dört beş görüşme gerçekleştirilmiştir.

2005 yılının Ağustos ayında alana tekrar dönülerek iki yıl aradan sonra yapılan gözlemler¹, göç sürecinin özellikle sosyo-ekonomik ve demografik anlamda "dinamik" yapısını göstermesi bağlamında önemlidir. Zincirleme göçlerle gecekondu bölgesine ya da buradan başka yerlere yapılan göçler, iş değişiklikleri ve hızlı yapılaşma

---

¹ Bu kez araştırmanın başında olduğu gibi kabul görme ve alanı tanıma amacıyla zaman harcamak gerekmemiştir.

(gecekondulaşma) bu gözlemlerde dikkat çeken değişimlerden bazılarıdır. Alana yeni göç edenlere rastlandığı gibi birkaç ailenin de işsizlik, ailenin parçalanması gibi nedenlerle memleketlerine döndükleri ya da başka yerlere göç ettikleri görülmüştür. Bunlardan başka, maddi anlamda daha iyi duruma gelen kimi ailelerin de şehir merkezine doğru göç ettikleri ya da göç etmeyi planladıkları tespit edilmiştir. Örneğin, inşaatlarda alıcılık yapan ve mahallede görece zengin sayılan bir geniş ailenin, evlerini yeni göç eden yakınlarına kiraya vererek şehir merkezinde kendi yaptıkları 2-3 katlı eve yerleştikleri ve evin ilk katını işyeri olarak kullandıkları görülmüştür. Ayrıca, genç ve orta yaşlı kadınlar arasında iki yıllık süre içinde ikinci kez çocuk doğuran ya da hamile kalanların sıklığı dikkat çekmiştir.¹

Araştırma alanı, göçlere bağlı olarak son 15-20 yıl içinde oluşmuş yoksul bir gecekondu mahallesidir. Mahallede başka etnik gruplardan insanlar da olmakla beraber Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden ve özellikle Bitlis, Kars, Ağrı, Erzurum illerinden göç eden Kürtler çoğunluğu oluşturmaktadır. Araştırma alanındaki gecekonduların yöresel dağılımı, Kürt, Dadaş, Laz, Türkmen, Yörük ve diğer etnik grupların sosyo-kültürel olarak ortaya çıkan gruplaşmasının coğrafi boyuta yansımaları olarak değerlendirilebilir. Etnik grupların da kendi aralarında “memleket” esasına göre diğerlerini dışarda bırakacak şekilde tekrar alt gruplara ayrıldığı gözlenmiştir. Örneğin, “Kürt” olmak belli bir sosyo-kültürel ortaklık anlamına gelmekle birlikte, Bitlis, Kars ya da Urfa’dan göç etmiş olmak kendini diğerlerinden ayırdedici imalar taşımaktadır. Etnik köken ve dil ortaklığına rağmen farklı yörelerden göç eden Kürtlerin birbirlerinin dillerini anlamakta güçlük çektikleri ya da yadırgadıkları görülmüştür.

Gecekondualarda içme suyu mevcuttur, fakat kanalizasyon alt yapısı henüz bulunmamaktadır. Önceleri mahallelilerin kendi çabalarıyla açtığı toprak yollar son zamanlarda belediye tarafından genişletilmiştir. Araştırma alanı içerisinde bulunan

---

¹ Anlatılanlara göre doğurganlık döneminde olan evli kadınların uzun süreyle doğurmaya ara vermesi kendi çevrelerinde evliliklerinde sorun olabileceği yönünde olumsuz dedikodulara neden olabiliyor. Kadınları sık aralıklarla ve çok çocuk doğurmaya teşvik eden etkenlerden biri sayılabilecek bu durum aynı zamanda küçük çevrelerde, kadının doğurganlığı üzerinde toplumun denetleme gücünü göstermesi bağlamında önemlidir.

gecekondulara henüz tapu verilmemiştir.¹ Bu bölgede yaşayan gecekondulu halkın büyük bir çoğunluğunun evlerine tapu alabilmek için orman arazisi içine yapılmış gecekondulara tapu izni verilmesine ilişkin 2B yasaının yürürlüğe konulmasını bekledikleri öğrenilmiştir. Şehir merkezine ulaşım yaya olarak ya da özel vasıtalarla yapılmaktadır.

2.4. GÖÇ BİLGİLERİ

Araştırmaya örneklem oluşturan görüşmecilerin, Doğu Anadolu, Güney Doğu Anadolu, Karadeniz, İç Ege ve Orta Anadolu Bölgelerinden, en çok da Erzurum, Bitlis, Kars, Muş, Kayseri, Ağrı, Konya, Amasya, Denizli, Afyon, Diyarbakır, Artvin ve Urfa illerinden göç ettikleri tespit edilmiştir.

Göç eden ailelerden büyük bir kısmı, özellikle de göç bölgesinde akrabalık bağları olanlar için memleketlerinden çıktıktan sonra göç edilen ilk yerin Kemalpaşa olduğu anlaşılmıştır. Göç edilen yerde beklentiler karşılanmadığında ailelerin memleketlerine geri göç ettikleri ve uygun koşullar sağlandığında tekrar başka yerlere göç ettikleri de görülmüştür. Örneğin, önce memleketleri olan Amasya'dan İstanbul'a göç ettiklerini söyleyen bir kadın, İstanbul'da tutunamadıkları için tekrar memleketlerine döndüklerini, fakat iş imkanları olduğuna dair aldıkları duyum üzerine yeniden, bu sefer Kemalpaşa'ya göç ettiklerini anlatmıştır. Buna benzer göç hikayelerinden anlaşıldığı kadarıyla, ailelerin göç ederken memleketleri ile olan maddi-manevi bağlarını tamamen koparmamaları büyük önem taşımaktadır.

Göçler en çok 1980'li ve 1990'lı yıllarda, özellikle de 1985-1995 arasında gerçekleşmiş olmakla beraber düşük oranlarda zincirleme göçlerin 2000-2005 yılları arasında da devam ettiği görülmüştür. Bu bulgulara göre, araştırma alanına yapılan göçler ile Doğu ve Güneydoğu'dan dışarıya yapılan, PKK terörünün ve Güneydoğu'daki düşük yoğunluklu savaşın tetiklediği güvenlik göçlerinin en yoğun olduğu yıllar örtüşmektedir (TGYONA raporu, 2006). Ayrıca, görüşmelerde doğrudan ifade edilmemiş olmakla

---

¹ İlgili bilgiler Kemalpaşa Belediyesi, Fen İşleri biriminden alınmıştır (Ağustos 2005).

beraber, bazı görüşmecilerin devlet politikalarının Türk/Kürt ayrımcılığını teşvik ettiği yönündeki eleştirileri, yaşanan terör olaylarıyla ilişkili olarak uygulanan devlet politikaları ve köylerin boşaltılmasının da Kemalpaşa'ya yapılan göçlerin nedenlerinden biri olduğunu düşündürmektedir.

Görüşmelerde anlatılanlar göre erkekler için en önemli göç nedenleri ekonomik sorunlar, geçim sıkıntısı ve işsizlik iken, kadınlar için en önemli göç nedeni evlilik ve daha önce göç edenlere katılarak ailenin bir araya getirilmesidir. Bunlardan başka, akrabalar arasında yaşanan kan davası ya da anlaşmazlıklar nedeniyle akraba çevresinden tamamen uzaklaşmak zorunda kaldıklarını ifade eden bir kaç aileye de rastlanmıştır. Görüşmelerde kan davası ya da töre cinayeti olaylarının yaşandığı ailelere çok az sayıda rastlanmış, ancak eskiden göç öncesinde ya da halen memleketlerinde bıraktıkları akrabalar arasında bu tür olayların meydana geldiği bazı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir.

Evlilik ve geçim sıkıntıları nedeniyle ailece göç eden kadınlar çoğunluğu oluştururken, memleketlerinde geçimlik üretimi sürdüren kocalarını geride bırakarak çocuklarıyla göç eden kadınlara ve ayrıca kuma getiren kocasından boşanarak ataerkil baskılardan uzaklaşmak için tek başına göç eden bir kadına da rastlanmıştır. Erkekler arasında ise ailede askerliğini yapmamış, çoğunlukla 15-20 yaşlarındaki erkek çocukların kente daha önce göç etmiş bir akraba yanına gönderilerek askerlik çağına kadar çalışması (ya da belli bir iş alanında ustalaşması) ve askerlik sonrasında da evlenerek ailesiyle birlikte göç etmesi yaygın bir göç modeli olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum, erkeğe öncelikli olarak evi geçindirme rolünün verildiği ataerkil değerlerin yaygınlığı ile ilişkilidir. Sonuç olarak göçün, genellikle, bireylerin tamamen özgür irade ve kararlarının bir sonucu olarak değil, bütün aileyi kapsayan bir geçim stratejisi olarak gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bulgulara göre göç öncesi en yaygın geçim yolu tarım ve hayvancılıktır. Göç sonrası ise eğitim seviyesi düşük olan, yoksul ve kalabalık hanelerde yaşayan göçmenler, vasıfsız, sosyal güvencesi olmayan işlerde çalışmaktadır. Kemalpaşa'da tarım ve sanayi en önemli iki istihdam alanıdır. Göç eden aileler en sık, kiraz, zeytin gibi sebze-meyve üretimi yapılan tarım alanlarında ve gıda sanayiinde mevsimlik işçi olarak çalışmaktadır.

Sanayi sektöründe, çoğu zaman sosyal güvencesiz çalışan göçmen ailelerin en önemli ve yaygın sorununun 3-4 ayda bir yapılan toplu işçi alımları ya da toplu işten çıkarmalar nedeniyle istikrarlı bir gelir sağlayamamaları olduğu tespit edilmiştir. Özellikle süreklilik bağlamında iş ortamlarına güvensizlik nedeniyle, insanların çeşitli şekillerde bir ek gelir sağlama yoluna gittikleri görülmüştür. Tarım ve sanayi dışında en yaygın geçim yollarından biri de inşaat sektörüdür. İnşaatın alçıcılık, boyacılık, sıvacılık gibi belli alanlarında ustalık kazanan erkeklerin fabrikada çalıştıkları zamanlarda bile hafta sonları bu tür işler yaparak ek gelir sağladıkları, işsizlik zamanlarında ise tamamen bu işlere yöneldikleri görülmüştür. Bunların dışında, seyyar satıcılıkla ya da mahallede bir kaç inek besleyerek sütçülükle geçinen ailelere rastlanmıştır. Kalabalık nüfuslu ailelerde, küçük çaplı da olsa bu şekilde hayvancılık yapılarak elde edilen “düzenli” gelirin, işsizlik zamanlarında ailenin geçimini sağlayabilmesinde hayati bir önem taşıdığı görülmüştür.

Göç edilen yerde başka yollarla geçim sağlamaya çalışan bazı toprak sahibi aileler, aynı zamanda kısmen de olsa memleketlerinde geçimlik üretime devam ettiklerini ifade etmişlerdir. Bu aileler, ya topraklarını yarıcıya vererek ya da yılın belli zamanlarında kendileri giderek tahıl üretimi yaptıklarını ifade etmişlerdir. Geniş hanelerde, bütün ailenin her beraber göç etmek yerine önce bir kısmının, örneğin evlenen çocukların göç ettiği, çoğunlukla aile büyükleri olmak üzere diğerlerinin de geride kalarak geçimlik üretime devam ettikleri görülmüştür. Bu durum, en azından bu araştırmanın yapıldığı örnekleme, köyden kente yapılan iç göçlerin bütün aile fertleri arasında belli bir işbölümü ve dayanışma gerektiren bir “aile stratejisi” olarak ortaya çıktığını göstermektedir.

2.5. ÖRNEKLEM BİLGİLERİ

Alanda, kartopu yöntemiyle, 65'i kadın, 25'i erkek, çoğu 25-50 yaşları arasında olmak üzere 17-80 yaş aralığında toplam 90 kişiyle görüşülmüştür.

Araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde eğitim seviyesinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Erkekler arasında ilkokul mezunu olanlar kadınlara oranla daha fazladır. Özellikle birinci kuşak göçmen ve 35 yaş üstü kadınların % 90 oranında hiç okula gitmedikleri tespit edilmiştir. Göç öncesi ya da çoğunlukla göç sonrası kursa giderek

okuma-yazma öğrenenler bulunmakla birlikte, özellikle ataerkil değerleri yoğun ailelerde kadınların bu kurslara pek katılmadığı tespit edilmiştir.

Mahalledeki çocukların genelde ilkokula gittikleri gözlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı dönemlerde MEB'in ilkokul kitaplarını çocuklara ücretsiz dağıtmasının maddi durumu görece daha iyi olan ailelerde bile bir rahatlama sağladığı, hatta çok çocuklu aileleri bile çocukları okula gönderme konusunda teşvik ettiği gözlenmiştir. Tutucu ailelerde yaygın eğilim, gereksiz bir yatırım olarak görüldüğünden ilkokuldan sonra kız çocuklarını okutmama yönündedir. Örneğin kendisi ilkokul mezunu olan bir kadın, kocasının kızını ilkokulda bile göndermek istemediğini ifade etmiştir. Ayrıca görüşmelerde ilkokuldan sonra okutulmaları için kız çocukların normalin üstünde bir başarı göstermelerinin beklendiği, bu da çoğu zaman gerçekleşmediğinden kızların okutulmadığı görülmüştür.

Çocukların okumaya heves etmelerinde ya da okuma konusunda direnmelerinde çevrelerinde eğitim görmüş bir rol modeli olmasının çok önemli bir etken olduğu görülmüştür. Araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesine giderek, yenidoğan ve okul öncesi çocukların aşı takibi, doğum kontrol konusunda kadınları bilinçlendirmek gibi çeşitli sağlık hizmeti sağlayan hemşirelerin buradaki kızların tek rol modeli olduğu görülmüştür¹:

Ben Sevda hemşire olmak istiyorum ama okutmayacaklar biliyorum.

(Dilan,11 – 16/09/2003)

Görüşmeler süresince, liseden sonra üniversite okuyan, biri Açık Öğretim, biri iki yıllık meslek yüksek okulu ve diğeri bir üniversitede sınıf öğretmenliği okuyan bir kız olmak üzere sadece üç kız öğrenciyeye rastlanmıştır. İlkokul okuyan kız çocukların erkek çocuklara göre daha başarılı olduğu ailelerden sıkça duyulan değerlendirmelerdendir. Okumak isteyen erkek çocukların da ya meslek liselerine, ya da askeri okullara gitmek

---

¹ Kemalpaşa Sağlık Ocağı hemşirelerinin alana çıktıkları bir gün onlara katılıp alanda gözlem yapılması, araştırmacıya doğum kontrol konusunda ailede kimlerin söz hakkı olduğu gibi çeşitli konularda veri sağlamıştır (16/09/2003).

istemeleri dikkat çekmiştir. İlkokuldan sonra okuldan ayrılan erkek çocukların mutlaka çeşitli iş yerlerinde çırak olarak çalıştıkları ve buna teşvik edildikleri görülmüştür. Bu tercihlerin erkek çocukların gelecekte evi geçindirmesi yönündeki beklentiler ve ailelerin refah düzeyinin düşük olmasıyla ilişkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, 5-12 yaş grubunda yer alan erkek çocukların, boyacılık yaparak ya da ovalardan kapari, tarhana otu gibi yöresel otları toplayıp satarak kendi okul ihtiyaçlarını karşılamaya çalıştıkları gözlenmiştir.

Görüşme yapılan Kürt kadın ve erkekleri arasında ilk göç ettiklerinde Türkçe bilmediklerini, Türkçeyi sonradan öğrendiklerini ifade edenler olmuştur. Birinci kuşak göçmenler arasında Kürtçe'nin, okula giden çocukları olan ailelerde ise Kürtçe ve Türkçe'nin karışık olarak veya Türkçe'nin daha fazla kullanıldığı gözlenmiştir. Mahallede akraba çevresi olan ya da memleketleri ile bağları kuvvetli olan Kürt ailelerde de Kürtçe kullanımının daha yaygın olduğu dikkat çekmiştir. Okur yazar olmayan birinci kuşak ile Kürtçe bilmeyen üçüncü kuşak arasında iletişim sorunu yaşandığı örneklere de rastlanmıştır. Örneğin yaşlı bir Kürt kadını göç etmeden önceki yaşamını anlatmak istediğinde torunu geçen Kürtçe kelimeleri bilmediği için anlamamış ve kelimeleri yazmasını istemiş, ama nine de yazma bilmediği için sonuçta meramını ifade edememiştir. Araştırma sırasında, Türkçe konuşamadığı için başkalarının yardımıyla iletişim kurulan iki kadın ile yapılan görüşmeler dışında dil sorunu yaşanmamıştır.

Alanda çekirdek ailelerin yanısıra kalabalık ve üç kuşağın birarada yaşadığı geniş aile tipine de yaygın olarak rastlanmıştır. Görüşmelerde geniş ailelerdeki kadınların çoğu, köydeyken ya da ilk göç ettiklerinde, iki üç gelin, bekar çocuklar ve anne-babadan oluşan daha kalabalık haneler halinde yaşadıkları zamanlardan söz etmişlerdir. Kısaca, göç edilen yerde aile modelinin ihtiyaçlara göre değişken olduğu, geniş aileler eskiye göre daralsa da belli kesimlerde halen yaygın olduğu ve çekirdek ailelere göre geniş ailelerin ekonomik koşullarının görece olarak daha iyi olduğu söylenebilir.

2.6 KEMALPAŞA HAKKINDA GENEL BİLGİLER¹

İzmir'in 14 ilçesinden biri olan Kemalpaşa, İzmir'in 30 km doğusunda, İzmir-Ankara otoyolunun 8 km güneyinde yer alır. Tarihi adı Nif olan ve geleneksel bir Rum yerleşim yeri olan ilçeye bugünkü ismi Mustafa Kemal'in İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılması Kurtuluş savaşının fiilen sona ermesinden bir gün önce, 8 Eylül 1922 gecesi burada konaklamasının anısına verilmiştir.

Nif, Yunanca "gelin" anlamına gelir. Nif dağının kuzey eteklerinde kurulu olan ilçeye eski çağlarda bu adın verilmesinde dört mevsim yeşil olması ve özellikle ilkbaharda kiraz ağaçlarının çiçek açmasıyla Nif dağının yamaçlarından ovalara doğru, bembeyaz bir görünüm almasının etkili olduğu düşünülür. İlçe toprakları İzmir (Smyrna) kenti ile Manisa (Sardes) arasında bir geçiş noktası olduğundan antik çağlarda birçok yerleşime sahne olmuştur. Daha sonra sırasıyla Bizans, Anadolu Selçuk, Saruhanlı Beyliği, Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine giren ilçe, 1. Dünya savaşı sonrası yaşanan Yunan işgalinin ardından Kurtuluş Savaşının sonunda Türkiye Cumhuriyeti'ne katılmıştır.

1842 sayımına göre nüfusun yarısından çoğunu oluşturan ve 1917 yılında 5000 kişi olan Rum nüfus, Türk-Yunan nüfus mübadelesinin ardından sıfırlanmıştır. Yerli nüfusun üstüne mübadele ve cumhuriyet döneminde birçok çeşitli yöreden gelen iç göç ile bugünkü nüfus kompozisyonuna ulaşılmıştır.

Kemalpaşa, cumhuriyet dönemi boyunca giderek artan oranlarda iç göç çekmiştir. Bunda İzmir şehir merkezine yakınlığı, verimli tarım alanlarına sahip olması ve özellikle 1980'lerden sonra sanayinin gelişmesinin gelişmesine bağlı olarak iş bulma olanaklarının artmasının etken olduğu düşünülebilir. 1990-2000 yılları arasında yıllık nüfus artış hızı kent merkezinde yaklaşık olarak binde 27 olarak gerçekleşmiştir. Kırsal

---

¹ Bu bölümde yer alan bilgiler için İzmir Ticaret Odası'nın 2006, İzmir İlçeler Raporu'ndan yararlanılmıştır: http://www.izto.org.tr/NR/rdonlyres/898956C7-DD92-46C6-92D1-F06317523AE9/9349/19_KEMALPAŞA.pdf

nüfusun da aynı oranda hızla artması¹, Türkiye'de iç göçün genellikle kırsal alanlardan kent merkezlerine doğru gerçekleştiği göz önüne alındığında şaşırtıcı gelse de Ankara-İzmir ve İzmir-Kemalpaşa kara yolları çevresinde sanayi alanlarının yayılmasına bağlı olarak çevre köylerin de göçmenler için bir çekim alanı oluşturması ile açıklanabilir. 2000 sayımı itibariyle ilçenin nüfusu merkezde 25448, toplamda 73114'tür.

Tipik bir Akdeniz iklimine sahip ilçede yazlar sıcak ve kurak, kışlar ılık ve yağışlı geçer. Kış aylarında sıcaklığın -5'e kadar düştüğü görülse de kar hemen hiç yağmaz. Yazları ise ortalama sıcaklık 30-35 derece arasındadır. Nif dağında yapılan yoğun ormancılık faaliyetleri nedeniyle son yıllarda seyrelmekle beraber meşe, kızılçam ve karaçam ağaçları bulunur. İlçedeki tek akarsu, ilçe sınırlarına Ulucak Beldesi'nden girerek doğuya doğru akan ve Manisa'da Gediz ırmağı ile birleşen Nif çayıdır.

Tarımsal üretim, 1980'lere kadar Kemalpaşa'nın en önemli geçim kaynağını oluşturmaktaydı. Tarım alanında ilçenin en önemli ürünü ünlü Kemalpaşa kirazıdır. Özellikle çok lezzetli, dayanıklı ve pahalı bir kiraz türü olan Salihli kirazı büyük miktarlarda üretilmekte ve çoğunlukla yurt dışına ihraç edilmektedir. İlçede aynı zamanda zeytin, üzüm ve çeşitli meyve sebze üretimi yapılmaktadır. Köylülerin diğer geçim kaynakları arasında fidancılık, balcılık, orman işçiliği sayılabilir. İlçede büyükbaş hayvancılık yapılmamaktadır, ancak köylerde bol sayıda tavuk çiftliği bulunmakta, ayrıca alabalık üretimi de yapılmaktadır.

Bu alandaki başarılarına rağmen, tarımcılık son yıllarda görece önem açısından düşüşe geçmiştir. Son on beş yirmi yıl içerisinde İzmir-Kemalpaşa karayolu çevresinde bulunan zeytinlik ve kirazlık arazilerin sanayi ya da yerleşim alanlarına dönüşmesi dikkat çekici boyutlardadır. Sanayi kaynaklı çevre kirliliği, ovada yeraltı sularının giderek aşağılara çekilmesi, tarım alanlarının imara açılması, köylüler açısından topraklarını fabrikalara satarak toplu para kazanmanın cazibesi bu durumun başlıca nedenleri olarak sıralanabilir. 1990 yılı verilerine göre sanayii sektöründe çalışan kişi sayısının nüfusa

---

¹ 1980-1985 yılları arasında yıllık kırsal nüfus artış hızı binde 36'dır.

oranı %33 iken, aynı oran tarım sektöründe %17.8 olarak gerçekleşmiştir. Ancak kiraz ve zeytin toplama zamanı çalışan geçici tarım işçileri ile sanayide özellikle gıda sektöründe sezonluk işlerde herhangi bir sosyal güvencesi olmadan sigortasız olarak çalıştırılan işçilerin bu sayılara dahil olmamaları nedeniyle kesin çıkarımlar yapmak mümkün olmamaktadır.

İzmir şehir merkezine, limana ve havaalanına yakın olması, arazi fiyatlarının görece ucuzluğu gibi avantajları iyi değerlendiren Kemalpaşa ilçesinde, sanayii ise, hızla gelişmektedir. 1993 yılında 1300 hektarlık bir alanda kurulan organize sanayi bölgesi, ülkemizin en büyük organize sanayi bölgelerindedir. Bu alanın % 30'u üzerinde 185 faal sanayi kuruluşu mevcut olup, önümüzdeki 50 yıl içerisinde 350 fabrika daha kurulması beklenmektedir. İlçede meyve suyu, meşrubat, turşu gibi gıda sektöründe yer alan fabrikaların yanısıra kimya, elektrik, boya, ambalaj gibi alanlarda faaliyet gösteren fabrikalar da bulunmaktadır.

Günümüzde mühendisinden işçisine toplam 13.000 kişi bu sanayi bölgesinde çalışmaktadır. (Bu rakama yasal olarak zorunlu olmakla birlikte özellikle mevsimli işlerde ve herhangi bir sosyal güvence sağlanmadan çalıştırılan işçiler dahil olmayabilir.) Önümüzdeki 50 yıl içerisinde kurulacak olan 350 fabrikanın yaratacağı istihdam göz önüne alındığında, Kemalpaşa'nın göç almaya devam edeceği çıkarımı yapılabilir. (Blg. Md. Yrd. Okan Balcıoğlu, özel görüşme, 04/08/2005)

Kemalpaşa, toplam nüfusunun büyük bir çoğunluğunu göçmenlerin oluşturduğu bir yerleşim yeri olarak kültürel ve sosyo-ekonomik bağlamda dinamik ve değişken bir yapıya ve göçlerin yapıldığı yerler göz önüne alındığında oldukça heterojen bir nüfusa sahiptir¹ (Kemalpaşa Nüfus Dairesi, özel görüşme, 05/08/2005). Bu araştırmanın

---

¹ Nüfusunun büyük bir çoğunluğunu göçmenlerin oluşturduğu Kemalpaşa' da "göçmen" kavramı bu araştırmada kullanılan farklı bir anlamda kullanılır. Kemalpaşa'da "göçmen" olarak adlandırılan insanlar, Cumhuriyet döneminde mübadele ile Girit, Rodos, Kandiya ve Yanya'dan geri dönen Türklere'dir. Bir anlamda, günümüzde Kemalpaşa'nın en eski yerlilerinin buraya daha sonra göç edenler arasında yabancı göçmen olarak algılandıkları söylenebilir.

kapsamına giren göçmenlerin ise Artvinli, Karanlı, Erzurumlu, ya da Laz, Kürt, Dadaş, gibi genellikle geldikleri yöre adları ya da etnik grup adlarıyla anıldıkları gözlenmiştir.

Kemalpaşa, Erzurum başta olmak üzere, yoğunluklarına göre sırayla Ağrı, Muş, Kars ve Ardahan illeriyle en fazla Doğu Anadolu Bölgesinden göç almıştır. Göçmen nüfusunun yaklaşık olarak yarısını Artvinlilerin oluşturduğu Karadeniz Bölgesi ise ikinci sırada yer alır. Sivas, Konya ve Aksaray illeriyle İç Anadolu Bölgesi ve Manisa ve Kütahya illeriyle de Ege Bölgesi'nden birbirine yakın oranlarda göç yapılmıştır. Göçlerin en yoğun olarak Balıkesir, Adana ve Diyarbakır illerinden yapıldığı Marmara, Akdeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri ise diğerleriyle karşılaştırıldığında düşük oranlarda göç gönderen yerlerdir. Özetle, Kemalpaşa'ya göçler en fazla Doğu Anadolu (7.549) ve Karadeniz (2.269) Bölgelerinden yapılmıştır. En fazla göçmen gönderen iller ise Erzurum (5.223), Artvin (926), Ağrı (687), Manisa (670), Kütahya (648), Muş (444), Kars (396) ve Sivas (340)'tır.¹

---

¹ Bu bilgilere, Emniyet Müdürlüğüne 2000 yılı Genel Nüfus Sayımına dayanılarak kurum içinde kullanma amacıyla hazırlanmış ham belgelerden ulaşılmıştır. Göçmen sayılarını ifade eden rakamlar yaklaşık olarak verilmekle birlikte genel dağılımı yansıttığı için önemli bulunmuştur.

3. BÖLÜM

BULGULAR

Belli bir bölgede yaşayan aynı sosyal sınıf ya da etnik gruba mensup insanların ortak çıkarları ve amaçları olduğu, dolayısıyla “homojen” bir topluluk oluşturdukları varsayılır. Oysa, belli ortaklıklara dayalı toplulukların homojen olduğu varsayımı, topluluk içindeki farklılıkların ve bunların sonucunda ortaya çıkan bireylerarası çıkar çatışmalarının ya da eşitsizliklerin görülmesini engeller (Uğuriş, 2000).

Göç sonrası belli bir yerleşim alanında yaşayan insanlar bazı ortak özelliklere sahip olsalar bile, etnik köken, sosyal sınıf, cinsiyet, yaş, eğitim, kültürel geçmiş, aile yapısı, akrabalık ilişkileri, göç edilen yerde mevcut sosyal ağlar ya da kişisel karakter farklılığı gibi pek çok etkene bağlı olarak göçü farklı düzeylerde deneyimlerler. Başka bir ifade ile herhangi bir yerleşim alanı, burada yaşayan nüfus çoğunluğu gözönüne alınarak belli bir etnik profil ya da sosyal sınıf özellikleriyle özdeşleştirilse bile göç, burada yaşayan her bir birey için özgül bir deneyime dönüşmektedir.

Göç edilen yerdeki mevcut iş olanaklarına bakılarak genel olarak bu bölgede yaşayan insanların ekonomik beklentileri ya da geçim tarzları hakkında çıkarımlar yapılabilir, eğitim, sağlık gibi kamu hizmetlerinin yaygın olmasının burada yaşayan insanların yaşamlarını olumlu yönde etkilemesi beklenebilir.¹ Fakat aynı gecekondü mahallesinde yaşayan insanların mevcut iş ortamlarına katılma biçimleri; yeni çevre ile etkileşim düzeyleri ya da eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma eğilimi gibi çeşitli alanlarda farklılıklar görülebilir. Mevcut kaynaklara erişimde ortaya çıkan eşitsizliklerin bir sonucu

---

¹ Araştırmanın yapıldığı yıllarda Kemalpaşa'nın Sağlık Bakanlığının pilot uygulama bölgesi olması nedeniyle özellikle ana-çocuk sağlığı alanında olmak üzere sağlık hizmetlerinin yaygınlaşmasına rağmen, görüşülen insanların bu hizmetlerden yararlanma eğilimlerinin kültürel nedenlerle farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin geleneksel ataerkil ailelerde özellikle koca ve kaynanaların kadınların doğum kontrol yöntemlerini uygulamalarına karşı çıktığı, erkek olma ihtimali olduğundan doktora gitmek istemedikleri, hatta aynı nedenle doğumların hastane ortamında değil evde yapılmasını tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

olarak, göç süreci bazı insanlar için, diğerleriyle kıyaslandığında görece olarak daha olumlu ya da olumsuz bir deneyime dönüşebilmektedir.

Bu araştırmanın yapıldığı, çoğunluğunu yoksul işçi sınıfının oluşturduğu, etnik olarak Kürtlerin çoğunlukta olduğu gecekondu bölgesinde, kadınların, göç sonrası yaşam koşullarında ve karşılaştıkları sorunların çözümünde kullandıkları stratejiler ve direnme biçimlerinde önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Göç edilen yerde mevcut sosyal ağlara paralel olarak, “sosyal destek ve dayanışma düzeyi”; “çevre algısı ve çevre ile etkileşim” ve “etnisite” kadınlararası önemli farklılıkların görüldüğü temel alanlar olarak tespit edilmiştir.

Bu araştırmada, göç deneyiminde önemli farklılıklar görülen kadınlar, yaşadıkları sosyal çevrenin başat özellikleri dikkate alınarak, birbirinden tamamen bağımsız olmayan üç ayrı grupta incelenecektir. Bu gruplar şunlardır:

- 1) Ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan çevrede yaşayan kadınlar;
- 2) Ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzak bir çevrede yaşayan kadınlar;
- 3) Komşuluk ya da hemşehriliğe dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınlar.

Gruplara ayırma, inceleme kolaylığı sağlayacağı düşünülerek ve sosyal ağların en belirgin özellikleri dikkate alınarak yapıldığından, aynı gruptaki kadınlar arasında çeşitli alanlarda önemli farklılıklar olduğu gibi farklı gruplardaki kadınlar arasında da çeşitli benzerlikler olabileceği gözönüne alınmalıdır. Görüşülen 50 kişi birinci grupta, 20’şer kişi de ikinci ve üçüncü grupta olmak üzere toplam 90 kişilik bir örneklem üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Her grupta da erkeklerin kadınlara oranı yaklaşık olarak % 30’dur. Her bir gruba örneklem oluşturan kadın ve erkeklerin eşit sayıda olmaması ise gruplamanın elde edilen bulgulara dayanılarak yapılmış olmasının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir.

I. ve II. grupta incelenen kadınların büyük bir çoğunluğunu araştırma alanında nüfus olarak baskın olan ve çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu illerinden göç etmiş Kürt kadınları oluşturmaktadır. III. grupta incelenecek ve akrabalık ve etnik köken yerine,

komşuluk ve hemşehrilik temeline dayalı sosyal ağlardan oluşan çevrede yaşayan kadınlar ise İç Anadolu, İç Ege ve Karadeniz illerinden göç etmiş kadınlardan oluşmaktadır. % 90'ını Kürt, kalan % 10'u ise Dadaş'ların oluşturduğu I. ve II. grup, etnik profil açısından daha homojen bir yapı gösterirken, Türkmen, Yörük, Laz ve Dadaş olmak üzere çeşitli yörelerden göç eden kadınların oluşturduğu III. grubun ise heterojen bir yapıya sahip olduğu görülmektedir.

Yukarıda bahsedilen grupların detaylı incelemesine geçmeden önce, kısaca, sosyal çevre özellikleri ve kadınlararası farklılıkların gözlemlendiği, sosyal destek ve dayanışma düzeyi; çevre algısı ve çevre ile etkileşim; ve etnisitenin kadınların göç yaşamı üzerindeki öneminden bahsetmek yerinde olacaktır:

- **Sosyal Çevre Özellikleri:** Ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan çevre, "babasoylu" akrabalık sistemi, "babayerli" yerleşim ve geleneksel ataerkil kültürün yaygın olduğu, çoğunlukla aile/akrabalık bağlarından oluşan ve etnik temelli gruplaşmaların görüldüğü bir çevredir. Ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzak çevrede, göç nedeniyle bu ilişkilerden tamamen ya da büyük oranda uzaklaşılmasına rağmen, göç edilen yerde yaşayan akraba olmayan başka insanlarla sosyal ilişkilerin ve çevre ile etkileşimin sınırlı düzeyde olması dikkat çekmektedir. Göç edilerek mevcut sosyal ağlardan uzaklaşılmasına rağmen, uzaktan sürdürülen sosyal ilişkiler ve ataerkil kültürün insanların davranış ve tutumları üzerinde sınırlayıcı ve yönlendirici etkisi devam etmektedir. Komşuluk/hemşehrilik temeline dayalı sosyal ağlardan oluşan çevre ise ilk iki gruptan farklı olarak komşuluk/hemşehrilik gibi kan bağına dayanmayan sosyal ilişkileri de kapsayan bir çevredir.

Göç sonrası yaşanan sosyal çevre, ataerkil değerlerin yoğunluğu ya da bu çevrede yaygın olan toplumsal cinsiyet ideolojilerine bağlı olarak, göç eden kadınların yaşam koşulları, kadınların bu koşullara uyum sağlama ya da karşılaştıkları sorunlarla mücadele biçimleri üzerindeki etkileri bağlamında önemlidir.

- **Sosyal Destek ve Dayanışma:** Çeşitli riskleri beraberinde getiren göç sürecinde sosyal destek ve dayanışma, özellikle göçün ilk zamanlarında büyük önem taşır. Akrabalık, etnik köken, komşuluk, memleketlilik ya da arkadaşlık esasına ve belli

bir karşılıklılık ilkesine dayalı bu dayanışma ve yardımlaşmalar, sosyal ilişkilerin yakınlığı, yoğunluğu ya da duruma göre değişebilir.

Bulgulara göre, ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan, göç ederek ataerkil/akraba temelli sosyal ilişkilerden uzaklaşan ya da sosyal ilişkileri komşuluk/hemşehrilik esasına dayalı kadınlar arasında sosyal yardımlaşma ve dayanışma düzeylerinin farklı olduğu gözlenmiştir.

Göç edilen yerde yoğun akrabalık ilişkileri, çoğu zaman dayanışma ve yardımlaşmanın en fazla görüldüğü sosyal ağlar olarak görülür, ancak kan davası ya da kız alıp vermelerde yaşanan çekişmeler gibi nedenlerle, arkabalar arası yardımlaşmanın ortadan kalktığı istisnai durumlara da rastlanmıştır. Komşuluk ya da hemşehrilik esasına dayalı sosyal ilişkilerde, bu yardımlaşmaların aile içi şiddet gibi özel durumlara müdahale gerektiğinde sınırlı düzeyde kaldığı, göç nedeniyle mevcut sosyal ilişkilerden uzaklaşıldığı halde ataerkil kültürün çevre ile etkileşimi sınırlandırdığı durumlarda ise sosyal destek ve yardımlaşma eksikliğini, özellikle işsizlik, yoksulluk ya da eşlerden birinin evden uzakta olduğu zamanlarında göç eden insanların yaşamını olumsuz etkilediği gözlenmiştir.

Farklı çevrelerde dayanışma ve yardımlaşmanın görüldüğü alanlar, cinsiyet farklılıkları, yardımlaşma düzeyi, ilişkilerin niteliği, yardım gerektiren durum ve zamana göre değişip değişmediği, bunların kadınların göç yaşamına etkileri, bu alanda tartışılacak konulardır.

- **Çevre Algısı ve Çevre ile Etkileşim:** Göç sonrası insanların yaşadıkları çevreyi nasıl algıladıkları, kültürel değerlere ya da göç edilen ve geride bırakılan iki yer arasındaki kültürel farklılıklara bağlı olarak değişebilir. İki yer arasındaki kültürel farklılıklar arttıkça yeni çevreye yönelik olumsuz tutumların artması, bu farklılıklar azaldıkça da insanların çevreye yönelik tutumlarının daha olumlu olması beklenebilir. Göç edilen çevrenin nasıl algılandığı, kimlerle ne sıklıkla görüşüldüğü gibi sosyal ilişkileri, ve kullanılan mekanlar, hangi amaçla nerelere gidileceği gibi yeni çevre ile olan etkileşim düzeyini etkiler.

Bulgulara dayanarak, insanların etkileşimde bulunduğu kişiler yakından uzağa doğru şu şekilde sıralanabilir:

- Aile/akraba üyeleri;
- Sosyal veya fiziksel anlamda “yakın” komşu;
- Aynı köy veya ilden göç eden “hemşehri”ler;
- İş arkadaşı ya da iş ortamlarındaki insanlar;
- Alışveriş ortamları ya da resmi kurumlarda karşılaşılan diğer insanlar.

Aynı şekilde, kullanılan mekanlar da şu şekilde sıralanabilir:

- Yaşanılan ev;
- Mahalle; yerleşim bölgesi, komşular, sokak araları ve çevresi.
- Kemalpaşa şehir merkezi; dükkanlar, çarşı, pazar yeri, parklar, piknik ve dinlenme alanları gibi ortak alanlar;
- Kemalpaşa'nın diğer köyleri ya da çevresi;
- İzmir;
- Memleket;
- Akraba çevresinin yaşadığı veya iş, tatil, alışveriş gibi imkanlar nedeniyle gidilmek istenen diğer şehirler.

Bu araştırmada göç eden insanların yaşadıkları çevreyi algılama biçimleri, toplumda kadına yönelik davranış ve tutumları yönlendirmesi ve kadınların sosyal ilişkileri, kullandıkları mekanlar ve etkinlik alanlarını belirleyen bir etken olarak, göç yaşamına etkileri bağlamında önemli bulunmuştur. Yapılan görüşmelerde ailelerin çevre algısındaki farklılıklar nedeniyle, aynı gecekondü mahallesinde hatta yanyana evlerde yaşayan kadınlar arasında bu bağlamda görülen farklılıklar dikkat çekmiştir.

- **Etnisite:**

Bu araştırmada, etnisite ya da etnik kimlik, toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında ve özellikle farklı gruplarda, farklı düzeylerde ortaya çıkan etnik kimlik vurgusunun, kadınların göç deneyimi üzerindeki etkileri tartışılmaya çalışılacaktır. Araştırma

alanında, kartopu yöntemiyle seçilen örneklem içinde Kürtler sayı olarak en kalabalık grubu oluştururken, daha az oranlarda olmakla birlikte, kendilerini Dadaş, Laz, Yörük ve Türkmen, Alevi olarak tanımlayan insanlar da bulunmaktadır. Bununla beraber, yapılan görüşmelerde, farklı gruplardan olan insanların etnisiteye aynı oranlarda önem vermediği görülmüştür. Örneğin, Kürtlerin, kendi kimliklerinden bahsederken Kürt olduklarını sıklıkla vurgulamalarına rağmen, Lazların kendileriyle ilgili anlatımlarında, Laz olmakla ilişkili herhangi bir ifadeye yer verilmemesi dikkat çekmiştir.

İnsanların kendilerini belli bir etnik kimlik üzerinden tanımlamaları, sosyal ilişkilerin niteliği bağlamında önemlidir. Örneğin, etnik kimlik Kürtler arasında, sosyal ilişkilerin sınırlarını belirleyen önemli bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Kürtler arasında öncelikli olarak birbirleriyle akraba olan Kürtler arasında gruplaşmalar, daha sonra da diğer gruplara karşılık, akraba olmayanları da kapsayan bir etnik gruplaşmadan sözedilebilir. Ancak, bu şekilde bir gruplaşma görülmesine rağmen, akrabalık bağları olmayan Kürtler arasında fazla bir etkileşim olmaması ve derinlemesine mülakatlarda, farklı illerden göç eden Kürtler arasında, kültürel anlamda önemli farklılıklar yaşandığı görülmüştür.

Kürtlerde, etnik kimlik, çeşitli konularda göç yaşamlarıyla ilişkilendirilebilecek önemli bir özellik olmasına rağmen, görüşmelerde, azınlık olan diğer gruplarda, gruplararası anlaşmazlıklar dışında, etnik kimlik konusuna fazla yer verilmediği görülmüştür. Sonuç olarak, bu araştırmada etnisite, farklı etnik gruplarda, toplumsal cinsiyet ilişkilerinde görülen farklılıklar nedeniyle, kadınların göç deneyimini farklı düzeylerde etkilemesi ya da neden olduğu eşitsiz koşullar bağlamında önemli bulunmuştur. Bu bağlamda en mağdur grubu, kadının dışarda çalışmasının erkek için onur kırıcı sayılması gibi kültürel anlamda kendilerini diğer insanlardan ayırdıkları ve önemle vurguladıkları bazı kimlik özelliklerinin sonucu olarak, çeşitli alanlarda baskı ve kısıtlamalara maruz kalan Kürt kadınlarının temsil ettiği görülmektedir.

3.1. ATAERKİL/AKRABA VE ETNİK TEMELLİ SOSYAL AĞLARDAN OLUŞAN BİR ÇEVREDE YAŞAYAN KADINLAR

Bugün de akşam oldu, eve dönüyorum. Dönüş yolunda, kızılı oğlanlı ve 5-12 yaşları arasında bir dolu çocuk peşime takıldı. Mahallede evlerin bittiği tepeye vardığımızda 10 yaşlarında bir erkek çocuk diğerlerine bakarak, “Siz geri dönün!” dedi. (“Siz” diye hitap edilenler kendilerini çok iyi biliyordu.) Peşimden gelen bütün kız çocukları birer birer geri, evlerine döndüler... Erkek çocuklar yola devam ettiler...

(Araştırma günlüğü, 15 Ağustos, 2003, Kemalpaşa)

3.1.1. Ataerkil/Akraba Ve Etnik Temelli Sosyal Ağlardan Oluşan Çevre

Bu grupta incelenecek kadınların sosyal çevresi, geleneksel ataerkil değerleri yoğun, “babasoylu” akrabalık sistemi ve “babayerli” yerleşimin yaygın olduğu, aile/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan bir çevre olarak tanımlanabilir. Akraba ve etnik temelli gruplaşma nedeniyle grup üyeleri arasında yardımlaşma ve dayanışmanın yoğun olduğu ve ortak değerlerin paylaşıldığı bir cemaat kültürü görülmektedir.¹

Göç edilen yerde, ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal çevrede, kadınlara yönelik davranış, tutum ve beklentiler klasik ataerkil kültüre dayanır. Klasik ataerkil kültürde, yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşi ve kadın-erkek etkinlikleri ve mekanların kullanımında

---

¹ Çeşitli değerleri paylaşan insan grubu olarak tanımlanan “cemaat” kavramı, Durkheim’ci sosyolojide mekanik dayanışma biçimlerinin ve birincil ilişkilerin hakim olduğu “modern öncesi” bir duruma karşılık gelir. Cemaat, 19. yüzyıl - 20. yüzyıl başlarında Batı toplumları için “geçilmiş”, “geri” bir kategori olarak tanımlanmıştır, ancak çağdaş eleştirilere göre bu tür kavramlar “ulus”, “ulusçuluk” kavramları gibi kurgusal bir soyutlama ürünü olduğundan, bu antropolojik açıdan kabul edilemez bir değerlendirmedir. Temel toplumsal ilişkilerin zemini olarak kabul edilen cemaat, daha çok yukarıdaki anlamda kullanılmaktadır. (Emiroğlu ve Aydın, 2003, Cemaat maddesi)

da cinsiyete dayalı ayrışma görülür.¹ Kadın emeği ve kadının doğurganlığı ise evlilik yoluyla girilen erkek soyu tarafından kontrol edilir.² (Kandiyoti, 1988; Kandiyoti, 1995, s. 368)

Bu gruba örneklem oluşturan kadınların büyük bir çoğunluğu, kendilerini “aşiret” olarak tanımlayan ve çoğunlukla Doğu ve Güney Doğu illerinden göç etmiş Kürt kadınlarıdır.³ Orta Doğu antropolojisinde, “birbirine bir şekilde akraba olduğuna inanan, birbirine karşı çeşitli yükümlülükleri ve ortak bir ahlak kodları olan toplum” olarak tanımlanan aşiret sisteminde, babasoyuna dayalı akrabalık, babayerli yerleşim görülür ve kadınlara miras ve mülkiyet hakkı verilmez (Yalçın-Heckmann, 1995, s. 278). Bu araştırmada, aşiretli olmak ya da aşiretli aileden gelmek ataerki kültür özellikleri taşıması ve toplumsal cinsiyet ilişkileri bağlamında önem taşımaktadır.⁴

Yapılan görüşmelerde, aşiret aileden gelmek, çeşitli alanlarda övgü konusu olduğu gibi sık sık eleştirildiği de görülmüştür. Aşiret aile çoğu zaman soylu ve belli bir saygınlığı olan, namusa önem veren, tanınmış aile ve akraba ağları, toprak ağalığı, toprak zenginliği ve dindarlık gibi kavramlarla özdeşleştirilirken, özellikle toplumsal cinsiyet ilişkilerinde geleneksellik, tutuculuk, törelere bağlılık, baskı, namus baskısı ve kadına yönelik şiddet, aşiretli olmakla ilişkilendirilen negatif özellikler arasındadır.

---

¹ Görüşmelerde kadınların sıklıkla dile getirdiği, “gelinlik yapma” geleneği, yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşinin somut örneklerindedir.

² Babasoylu akrabalık sistemi.

³ Doğu ve Güneydoğu Anadolu’dan göç eden aileler kendilerini “aşiret” olarak tanımlarken, Orta Anadolu ve Karadeniz ve İç Ege’den göç edenlerin kendilerini ifade etmekte kullandıkları tanımlarda “aşiret” kavramı yer almamaktadır.

⁴ Görüşülen kişilerin geldikleri aşiret, soy ya da kabile adları, araştırmanın temel konusu olmadığından araştırma içinde kullanılmayacaktır.

Aşiret aileden gelen ve kocasının eve getirdiği kuma ile 2-3 yıl birarada yaşadktan sonra, geçimsizlik nedeniyle, tek başına, Urfa'dan Kemalpaşa'ya göç eden Fethiye(50), "Aşiret aile nasıl olur?" sorusuna şu cevabı vermiştir: ¹

Aşiret, köklü aile demektir. Aşiret ailede erkeklerin sözü geçer. Aile büyüklerine, amcalar, dedeler ve onların eşlerine çok saygı gösterilir. Kadınlar ve erkekler aynı yerde bulunmazlar. Erkek dışardan şehirl bir kız kaçırarak evlenebilir. Aile gelini kabul eder, düğün yapılır. Fakat, aşiret aile içinde kız kaçmaz, eğer kaçarsa, kız tarafı kızı öldürür (genellikle babası tarafından); oğlan tarafı da oğlanı öldürür. Kadın olarak, başına birşey getirirsen (namusuna) kurşuna dizilirsin. (...) Koca tarafı karışmaz, çocukları, erkek kardeşleri ya da amcaları öldürür namussuzluk eden kadını. (...) Aşiret ailede evlilik yönünden çok dikkatli oluyorlar. Kadın kocasının sözünden çıkamıyor. (...) Kuma getirmek kötü bir durum. Büyük kadın (1.eş) eziliyor, eşit davranılmıyor. Normalde kadının çocuğu olmuyorsa, aile baskısından (kaynana vs.) dolayı, koca, karısını seviyorsa, kuma getirmek için ondan izin alabilir... Bizim aşirette, çok eşle evlenme keyfi değil. Ancak, adamın karısı öldüyse ya da çocuk olmuyorsa kuma getirmesi normal karşılanıyor. Boşanma yok, severek evlenme yok, görücü usulü evlilik var... Fethiye, göç ederken bir çocuğunu yetiştirme yurdunda, iki büyük çocuunu kocasında ve üç küçük çocuğunu dayanına alarak göç ettiğini anlatmıştır.

(06/08/2003)

Aşiret aileden gelen fakat kocasının ailesini, kendi ailesine göre, "daha aşiret" olarak tanımlayan Bağdagül(24) bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır:

Aşiretli aileler daha tutucu oluyor, kuralları daha katı.. aşiret ailede belli bir çizgide gideceksin, açılmayacaksın... (Burada, ailede yaşanan kan davası olaylarını anlatıyor.) Amcaoğlum, kocamın amcasını öldürdü, 20 yıl önce babaannemi öldürdüler. (...) 20 yıldır Kemalpaşa merkezde yaşayan ablam köydeki aşiret

---

¹Bu araştırmada görüşmecilerin gerçek isimleri, güvenlik nedeniyle ve etik kaygılarla gizli tutulmuş, isimlerin de kültürün bir parçası olduğu görüşüyle yine araştırma alanında sıkça kullanılan başka isimlerle değiştirilmiştir.

geleneğini sürdürüyor, çok tutucu, bunca yıldır köydeki aynı gelenekleri sürdürüyorlar burada...

(08/08/2003)

Aşiret kökenli olmayan fakat kocasının ailesini "aşiret" olarak tanımlayan Pelin(35) şunları anlatmıştır:

Aşiret aile zengin olur... Kadının sözü yoktur. Kadın erkekten 5-6 adım geriden gider. Aynı hızda yolda yürüyemez... Doğuda kadınlar büyüklerin yanında çocuklarını sevemiyor, emziremiyorlar.

(14/08/2003)

Bu gupta incelenen ailelerde, yapılan işlerde cinsiyet temelli katı bir hiyerarşi görülmektedir. Gecekonduların inşaat işleri, bahçe bakımı, alışveriş, hayvanların otlatılması gibi işleri yapsalar bile genel olarak erkeklerin ev işlerini kadınlarla paylaşmadıkları gözlenmiştir.

Bizim erkekler çay yapmasını bile bilmezler. Yemek hazır olsa bile önlerine koymazsan aç kalırlar. Çaylarına şeker atınca karıştırıp sonra ellerine vereceksin."

(Songül- 03/08/03)

Çocuğun tandıra düşse, erkek hayatta çıkarmaz ama kadın mecbur çıkaracak...

(Canan -16/08/03)

Erkeğin en temel görevi dışarda para kazanmak, kadının görevi ev işleri, çocuklar...

(Gülşen- 08/08/04)

Çocuk doğurma ve ev içi etkinlikleri kadının temel görevleri olarak görülürken, evi geçindirme görevi erkeğin görevi olarak kabul edilmektedir. Kadının ev dışında çalışması çoğu zaman kültürel olarak uygun görülmemektedir. Toplum tarafından da kabul edilebilir geçerli nedenleri (dul olmak, kocanın sağlık vs. nedeniyle çalışmaması, yoksulluk) olmadıkça, ailedeki kadınlar dışarda çalışsalar bile evi geçindirme görevi kültürel olarak erkeğin sorumluluğu olarak kabul edilmektedir.

Biz istemiyoruz, kadınların çalışmasını. Kadının vücudunda bir eksiklik vardı, erkek gibi gibi değildir kadınlar. Ev işi, çocuk... kadının işi. Onları bir de işe gönderirsek zulüm etmiş oluruz, eziyet etmiş oluruz. Çalışanlar mecbur oldukları için... şehirde yetmiyor. Bizim kadınlarımız boya sürmezler, yedikleri bir kuru ekmek, izinsiz bir yere gitmezler. (...) Kadının dışarda çalışması bizde ayıp.

(Behram,37 – 27/08/03)

Filmlerde görüyoruz. Fabrikada yanda çalışan biri takılır. İnsanın adı çıkacağına canı çıksın...(çalıştığı fabrikada kadın-erkek yanyana çalıştığını anlatıyor.) Biz onlara kesinlikle karşıyız, bir bayanın yeri evidir. (...) Evde zora düşerlerse biz onlara yardım ederiz.

(Mustafa, 24- 29/08/03)

Ben kadın çalıştırmam, bizde adet değildir. Kadın çalışmaya giderse ayıp olur. Kadının çalışması erkek için onur kırıcı..

(Turhan,45 – 10/09/03)

Biz namusa düşkün insanız. Bizde yalnız erkek çalışır, aç kalsak da kadın çalışmaz. Törelere biz kadınları çalıştırmıyoruz. Kadın evinde oturur, çocuk çocuğuyla uğraşır. Bilmediğin kişilerle insan bilmez ki başına ne geleceğini...

(Ramazan, 23 – 10/09/03)

Memlekette kadını dışarda çalıştırmazlar, ayıptır. Karısı çalışıyor deseler, millete nasıl bakarız derler. Burada alıştılar.

(Songül,33 – 22/09/03)

Bu bir toplumda ideolojik olarak kadına atfedilen roller ya da statülerin, pratik uygulamalardan farklı olabileceğine dikkat çeker (Knörr ve Meier, 2008). Benzer bir şekilde, yukarıdaki alıntılarının da işaret ettiği gibi, yapılan görüşmelerde, özellikle ataerkil değerleri yoğun, aşiret kökenli ailelerde, erkekler kendi kadınlarının dışarda çalışmaması konusunda her zaman kesin tavırlı olmalarına rağmen, ailedeki kadınların çoğu zaman bir iş deneyimi olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu ailelerde, yoksulluk, çaresizlik gibi toplumun da rasyonelleştirdiği çeşitli nedenlerle dışarda çalışma zorunluluğu olan kadınlar için, namus ya da namusun korunması önemli bir mücadele alanı oluşturmaktadır. Çünkü namusa yönelik herhangi bir tehdit, bu kadınlar için,

toplumdan dışlanma, izole edilme ya da şiddete maruz kalma gibi çeşitli cezaların yanısıra dışarda çalışmalarının kısıtlanması ya da tamamen yasaklanması için geçerli bir neden olarak görülebilmektedir.

Çalıştığı fabrikada tecavüze uğradığı iddia edilen 14-15 yaşlarındaki Berfin¹ hamile kalması üzerine ailesi tarafından ağır şiddete maruz kalmış, doğuma kadar evden dışarı çıkmasına izin verilmemiş, çocuğunu doğurduktan sonra da yaşlı bir adam ile evlendirilmiştir. Bu olay ile kadınların dışarda çalışmasına yönelik olumsuz tutumların pekişmesi sonucu, Berfin'in kız kardeşi başta olmak üzere bütün sülaledeki kadınların, özellikle de bekar genç kızların dışarda çalışması konusunda baskı ve kısıtlamaların arttığı tespit edilmiştir.

(Alan notları -15/09/03)

Aile ve akrabalık ilişkilerine dayalı ve belli bir etnik grubu temsil eden sosyal çevrede, göç eden bireyler üzerinde "grup baskısı" yoğunudur.² Çoğunlukla küçük ve dışa kapalı topluluklarda grup baskısı, davranış ve tutumlardaki sapmalara karşı gösterilen tepkilerle, kültürdeki "baskın değerlerin" sürdürülmesini sağlar. Toplumun kültürel değerlerine ya da yaygın normlara uymayan düşünce, tutum ve davranışlara karşı tolerans düşüktür. Bunlara uygun davranmayan bireyler toplumdan dışlanabilir hatta bu nedenle yaşadığı çevreden izole bir yaşam sürebilir. Görüşmelerde sıklıkla ifade edilen dedikodu korkusu, insanların yaşadıkları çevrede uygun görülen davranış kalıplarından

---

¹ Araştırma süresince aile ve akrabaları ile çeşitli görüşmeler yapılmış olmasına rağmen Berfin'in yaşadığı, ailede ve hatta bütün mahallede dramatik sonuçlara neden olan namus olayı araştırmacı ile paylaşılmamış ancak araştırmanın sonlarında ve Berfin'in akrabaları olmalarına rağmen akraba olmadıklarını söyleyen başkaları aracılığı ile öğrenilebilmiştir. Araştırma yapıldığı dönemde, bütün sülalede kadınların dışarda çalışmasına karşı gösterilen aşırı tepkiler dikkat çekmiştir.

² Burada bahsedilen "grup baskısı", son yıllarda medyada "mahalle baskısı" olarak ifade edilen duruma karşılık gelmektedir. Şerif Merdin, "mahalle baskısı" kavramını ilk kez 2007 yılında, bir gazete röportajında ve "muhafazakarlaşan bir toplum içerisinde, bu muhafazakarlaşmanın baskın hale gelmesi durumunda "dini" bir hayat tarzını benimsemeyenlerin kendilerini dışlanmış hissedeceklerini ve baskın hale gelen muhafazakarların değerlerinin ağırlık kazanabileceğini" ifade etmek için kullanmıştır. Şerif Merdin'in "mahalle baskısı" kavramını kullandığı makale için bkz. (Özbudun ve Kazancıgil, 1981).

sapmalarını denetleyen bir baskı mekanizması olarak değerlendirilebilir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi kadınların dışarda çalışmalarının uygun görülmediği bir toplumda, olumsuz bir tek olayın yakın çevrede diğer insanlar üzerinde kısıtlayıcı koşullar doğurması, grup baskısının bir sonucudur.

Ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan bu çevrede az oranlarda da olsa çekirdek ailelere rastlanmasına rağmen, üç nesilin birarada yaşadığı geniş aileler yaygın olarak görülmektedir.¹ Görüşülen kadınlar, evlendikten sonra mutlaka belli bir dönem yaşlı anne-baba, iki-üç hatta daha fazla sayıda gelin ve evdeki evlenmemiş çocuklarla bir arada yaşadığı bir süreç geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Bu süreç kimileri için birkaç yıl olabildiği gibi ailede evli çiftlerden bazıları zaman içinde evden ayrılırlar bile, özellikle göç eden birinci nesil ailelerde, 25-30 yıl ya da daha uzun sürelerle kaynana ve kayınbaba ile birarada yaşamış kadınlara rastlanmıştır. Bu durum, Duben'in de karşı çıktığı gibi, modernleşme teorisi etkisiyle, kırdan kente göç ile beraber, kırsaldaki geniş ailenin kentte çekirdek aileye dönüştüğü yönündeki yaygın mitin, en azından bu araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesi için de geçerli olmadığını göstermektedir (Duben, 2002, s 67-98). İster kalabalık nüfuslu geniş aile olsun, ister çekirdek aile olsun, ihtiyaçlara bağlı olarak, farklı sürelerle ve zaman zaman, bu ailelere başka akrabaların da (bekar erkek kardeşler, dul kardeşler, yaşlı anne-babalar gibi) katılması göç sürecinde aile yapısının değişkenliğini göstermektedir.

Göç alan bölgelerde, zaman içinde çoğunlukla ortak bir etnik kökenden gelen ve geniş bir akraba ağını kapsayan sosyal çevrelerin oluşmasında "zincirleme göç" olgusunun önemi büyüktür.² Coğrafi yer değişikliğine rağmen, çoğunlukla ortak bir kültürel birikimi yansıtan sosyal ilişkiler göç edilen yerde devam ettirilmiş olur. Göç edilen yerde sıkı

---

¹ Duben, "geniş aile"yi, ikamet birimlerini dikkate almadan, birden fazla çiftin oluşturduğu örgütsel veya işlevsel bir birim olarak; birarada oturan bu tür geniş aileyi de "geniş aile hanesi" olarak tanımlar. Türkiye'de, birkaç çiftten oluşan bu tür geniş ailelerde, üretim, tüketim ve bütçe çoğunlukla ortaktır (Duben, 2002, s. 68).

² Araştırma sırasında, otuz yıl öncesine dayanan ilk göçlerden sonra, halen ikinci ve üçüncü nesil göçlerin devam ettiği gözlenmiştir.

dokunmuş, akraba temelli sosyal ilişkilerin varlığı, işsizlik başta olmak üzere göç olgusunun getirdiği çeşitli risklerin ortadan kalkmasını ya da azalmasını sağlar (Curran ve Saguy, 2001, s. 60). Dolayısıyla, göç eden ailelerin 2-3 nesili kapsayan göç hikayeleri incelendiğinde, aile ve akrabalık bağlarının, coğrafi olarak nereye göç edileceğini yönlendiren önemli bir etken olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik kaygılar insanları göç etmeye sevkeden temel motivasyonlardan biri olmasına rağmen, insanların “nasıl olsa bir iş bulunur” düşüncesiyle, daha önceden göç eden akrabalarına katılmaları, sık karşılaşılan bir durumdur.¹

Birinci nesil göçmenler arasında, eşlerin birbirini görmeden, tanımadan ve akraba tercihiyle yapılan “görücü usulü” evliliklerinin yaygın olduğu görülmüştür. Birinci nesil ile karşılaştırıldığında, ikinci ve üçüncü nesilde karşılıklı olarak “gönüllü” ya da anlaşmalı evliliklerin daha yaygın olduğu söylenebilir. Ancak, ataerkil geleneklerin yoğun olduğu kimi ailelerde evlilikler halen görücü usulüyle yapılmaktadır. Ataerkil kültürde evlenecek oğullarına “kız beğenme ya da gelin seçme” kadınların güç ve prestij kazandıkları önemli bir süreçtir. Kaynananın onaylamadığı evliliğin kaynana-gelin hatta iki aile ve taraf akrabalar arası uzun süreli münakaşa nedeni olması beklenebilir. Araştırma yapıldığı sırada, oğullarına kız istemek üzere başka şehirlere göç etmiş ya da memlekette kalan akrabalarına ziyarete giden ya da buralardan yeni gelin getirmiş ailelere rastlanmıştır.

Büyük oğlunu bir yıl önce kocasının memleketi olan Ağrı’dan ve akrabası olan bir kız ile evlendiren Bedriye ve bu araştırmanın yapıldığı sıralarda oğlunu memleketi Malazgirt’ten getirdiği 15-16 yaşlarında bir akraba kızıyla, mahallede düğün yaparak evlendiren Berivan, oğullarını kendi memleketlerinden evlendirme konusunda aynı şeyleri anlatmışlardır:

Bizim oralar, buralardan başka oluyor.. O taraftaki kızlar büyüklere saygı gösteriyorlar, seviyorlar. Buradakiler saygısız! Buradaki kızlar kaynana ile oturmak

---

¹ Ancak göç edilen yerde, akrabalararası kan davası ya da başka nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıklar nedeniyle, kurulu düzenlerini bırakarak akraba çevresinden tamamen uzak başka yerlere göç etmiş ailelere de rastlanmıştır.

istemiyor, Doğu'dan gelen kızlar oturuyor. Şartlar ne gerektirirse uyuyorlar, sürekli birşeyler istemiyorlar. Burada büyüyenler açık-saçık giyiniyorlar, giydikleri kılık kıyafetler bize uymuyor. Bizimkiler, onu giyme, bunu giyme ayıp olur dediğimizde, bizi dinliyorlar. O yüzden, bizim Kürtler gelini Doğu'dan getiriyorlar, alacakları gelin oralardan olsun istiyorlar...bu bizde böyle.

(Berivan - 7/08/05)

Evlenilecek kız "köklü" bir aileden gelecek, bilinen, ismi duyulmuş bir aile olacak. (Burada "aşiret" aile ima edilmektedir.) Soylu birisi olacak, kimseyle adı duyulmamış olacak.

(Pelin-14/08/03)

Akraba dışı evliliklere de rastlanmasına rağmen çoğunlukla, amcaoğlu olmak üzere, akraba evliliğinin yaygın olduğu görülmektedir. Türkiye'de amcakızı ya da amcaoğlu evliliği üzerine yapılan çalışmalarda farklı değerlendirmeler ortaya çıkmaktadır.¹ Bu araştırmada ise özellikle aşiret kökenli Kürt aileler arasında, amcakızı evliliklerinin, ailedeki kızlar yabancıya gitmesin, toprak bölünmesin diye yapıldığını ileri sürenler olmuştur. Bundan başka, ataerkil değerlerin yoğun olduğu ve erkek çocuk sahibi olmanın önemli olduğu Kürt ailelerde, kadının erkek çocuk doğurmadığı durumda, erkeğin kuma getirmeye hakkı olduğu yaygın bir görüş olmakla bile, normal koşullarda kadınların pek tercih etmediği bu durumun, 'amcaoğlu evliliklerinde' kabul edilebilir bir duruma dönüşmesi, en azından Kürtlerde, amcakızı evliliklerinin, toplumsal cinsiyet ideolojileri yoluyla dolaylı olarak, akrabalık bağlarının korunmasına katkı sağladığını düşündürmektedir.

Aşiret kökenli ve amcaoğlu/amcakızı evliliği yapmış, bir karı-koca ile yapılan görüşmede, erkek çocuk sahibi olmanın önemi, çekeşlilik ile amcaoğlu evliliği ile ilgili alıntılar şöyledir:

(Ahmet,44) Bizim Doğu'da oğlanlara çok önem veriyorlar. Bizim bir akrabamız var, sekiz kızı var, hala doğurtuyorlar. Oğlan doğurmazsa kuma da gelir. Bu (karısını göstererek) bana 3 oğlan 1 kız getirmiş. Hepsi kız olsa ben de 'mecbur' evlenirdim.

---

¹ Amcakızı evliliği' üzerine daha detaylı incelemeler için bkz. (Altuntek, 1993; Altuntek, 2001; Altuntek, 2006; Yalçın-Heckmann, 2002).

(Ayşe,33) Bir kadın getirdi diye amcaoğlunu mu atacaksın? Kuma getirse de boşanmam. (...) (22/08/03)

Ataerkil/akraba kökenli ailelerde, babayerli yerleşim yaygın olup, kadınlar evlendikten sonra, göç edilen yerde imkanlar görelisi olarak daha kötü olsa bile kocalarının ailesine katılmaktadırlar. Göç sürecinde kocanın aile ve akrabalarını izleyen kadınlar, kendi akrabalarından coğrafi olarak uzaklaşmaktadırlar. Akraba evliliği teorik olarak kadınların evlendikten sonra aileleriyle olan ilişkilerini sürdürme bağlamında avantajlı bir durum gibi görünse de yapılan görüşmelerde yakın akraba evliliği (ve çoğunlukla amcaoğlu evliliği) yapmış olmalarına rağmen yıllardır kendi ailelerini göremeyen kadınlara sıklıkla rastlanmıştır.

17 yaşında akraba evliliği yaparak, Bitlis'den göç eden Saadet (24) bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır:

Buraya 1996 yılında evlenip geldim. Gaziemir'de bir halam var, kocam ona bile götürmüyor, memlekete bırakmıyor, 7 yıldır annemi, kardeşlerimi görmedim...

(29/08/03)

15 yaşındayken amcaoğlu ile evlenerek Kars'dan göç eden Ayşe, kocası çocuklarla tek başına seyahat etmesine izin vermediği için 8 yıldır memleketine gidip ailesini göremediğini anlatmıştır:

Kendi ailemden kimseyi görmüyorum. Çok gariplik çekiyorum burada... Anlatılanlara göre, Ayşe'nin kocası hafta içinde bir fabrikada, hafta sonları da inşaatlarda boyacı ustası olarak çalıştığı için hiç boş zamanı olmadığından kendisi memleketine gidemiyor, karısını da tek başına göndermeyi uygun görmüyor.

(22/08/03)

Günümüzde evliliklerin çoğunlukla aynı etnik kökenden gelen kadın ve erkekler arasında gerçekleştiği görülmektedir. Göç eden birinci nesil ve özellikle onların

ebeveynleri arasında kadının Türk, erkeğin Kürt olduğu evliliklere rastlanmasına rağmen ikinci ve üçüncü nesil arasında Türk-Kürt evliliklerine hiç rastlanmamıştır.¹ Erkeğin Türk, kadının Kürt olduğu örneklere rastlanmaması ise araştırma alanının Kürtlerin yoğun olduğu bir bölge olması ve evlendikten sonra kadınların, kocanın akrabalarına katıldığı babayerli yerleşimin yaygın olduğu ataerkil kültür ile açıklanabilir.

Aşiret kökenli, yoğun ataerkil ailelerde ve özellikle 1985 - 1990 yılları arasında ilk göç eden 60 yaş üstü birinci nesil erkekler arasında, aynı mahallede fakat ayrı evlerde yaşayan iki, hatta üç karısı olanlara rastlanmıştır. İkinci nesil erkekler arasında çokeşliliğin, daha seyrek olmakla birlikte, yine bu ailelerin erkek çocukları arasında görülmesi dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ikinci nesil evli kadınlar arasında, üzerine kuma getirilmesi, halen önemli bir tehdit unsuru olmaya devam etmektedir. Bunun en büyük nedeni "çok karılı" evliliklerde, hem resmi nikah hem de imam nikahının aynı anda kullanılmasıdır. Erkeklerin tekrar evlenmek isteyebileceklerini düşünerek eşleri istese de ilk eşlerine resmi nikah kıymak istemedikleri, bunun sonucunda ilk eşin imam, ikinci eşin resmi nikahlı olabildiği gözlemlenmiştir. Resmi ya da imam nikahlı olmak aynı koca ile evli kadınlar arasında bir çekişme alanı olduğu gibi özellikle kocaların uzun süreliğine evden uzakta çalıştığı ailelerde karı-koca arasında güvensizlik sorununa neden olduğu tespit edilmiştir.

14 yaşında, kendisinden 19 yaş büyük bir "yabancı" (akraba olmayan) ile evlendiğini anlatan Reyhan (26), bu konuda kendi durumuyla ilgili şunları anlatmıştır:

12 yıldır evliyiz, beş çocuk oldu, hala resmi nikah yapmadı. Gittiği yerlerde evlense haberim olmaz, kuma getirse benim elimden birşey gelmez. (Reyhan, kocasının evden uzakta çalıştığını ve 3-4 ay gibi uzun sürelerle eve hiç gelmediğini ifade etmiştir.)

(24/09/03)

---

¹ Bu durum, alan araştırmasının yapıldığı dönemlerdeki politik süreçler göz önüne alınarak, uygulanan devlet politikalarının Türk-Kürt ayrımcılığını pekiştirmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir; ancak araştırmanın sınırlı ve homojen bir alan içinde yapıldığı da göz ardı edilmemelidir.

Erkeklerin birden fazla kadınla evlenmeleri için çeşitli gerekçeler ileri sürülmektedir. Bunlardan kültürel olarak kabul gören ve en yaygın olanı, kadının kısır olması ya da erkek çocuk doğurmamış olmasıdır. Hiç çocuğu olmayan ya da erkek çocuk doğurmamış olan kadınlar, kocalarının ikinci eşle evlenmesine karşı çıkamıyor hatta ikinci eş adayının bulunması konusunda, kocalarına yardım edebiliyorlar. Bundan başka, kadının dul ve çocuklu olduğu durumlarda veya kadının yaş olarak erkekten büyük olduğu durumlarda, erkeğin isterse ikinci bir kadınla evlenme hakkı olduğu kabul edilmektedir.

Diyarbakır'dan evlenerek göç eden Gülbeyaz (22), babasının ölümü üzerine genç yaşta dul kalan annesinin, ikinci evliliği hakkında şunları anlatmıştır:

Annem, 14 yaşında evlenmiş, üç çocuğu olmuş. Yirmi yaşlarında dul kalınca, çocuklar yabana gitmesin diye, kendinden küçük ve babamın akrabalarından bir adamla evlendirilmiş. Üvey babam, istediğinde tekrar evlenebilsin diye imam nikahıyla evlenmişler, resmi nikahları yok. Babam, hala kuma getirmedi ama, bir gün isteyebilir. Annem, bunun, babamın hakkı olduğunu söylüyor. Ben kuma istemem, kocam kuma getirse üzülürüm, annem bunu normal birşey olarak görüyor.¹

(24/09/03)

Ataerkil değerlerin yoğun olduğu çevrede, evlenme yaşı konusunda kadınlarla erkekler arasında asimetric bir durum vardır. Bu grupta incelenen ailelerde, genel olarak, kadınların evlenme yaşının göç öncesi (birinci nesilde) 13 -16, erkeklerin evlenme yaşı ise 17-22 arası olduğu görülmektedir. Kocanın yaşının, evlendiği kadından 10-15 yaş hatta daha fazla olduğu durumlara sık rastlanmasına rağmen bunun aksi bir duruma rastlanmamıştır. Göç sonrası ikinci nesilde evlenme yaşının yükseldiği söylenebilir;

---

¹ Gülbeyaz, kendisi ve diğer iki kardeşinin nüfus kaydı olmadığını ve bu nedenle okula da gidemediğini ama üvey kardeşlerinin hepsinin okula gidebildiklerini anlatmıştır. Bulgulara göre, göç öncesinde ve Doğu illerinde, sosyo-ekonomik koşullar, ulaşım zorlukları ya da kültürel nedenlerle çocukların nüfus kaydının yaptırılmadığı hatta bazen annelerin de nüfus kaydının olmadığı durumlara sık rastlanmıştır. Erkekler arasında ise, belki de zorunlu askerlikten dolayı, bu duruma rastlanmamıştır;

Kadınlar 16-20 yaşlarında, erkekler ise 20-25 yaşları arasında evlenme eğilimi göstermektedir. Bununla beraber, geleneksel değerleri yoğun ve aşiret kökenli kimi ailelerin, erkek çocuklarının askere gitmeden önce evlendirilmesi konusunda özel çaba harcadıkları dikkat çekmiştir. Bu durum, askere giden erkek çocukları bir tür “eve bağlama” stratejisi olarak, aynı zamanda toplumun erkek çocuklardan “evin geçim” sorumluluğunu bu yaşlarda (20 yaşından önce) almaları gerektiği yönünde beklentileri olduğunu göstermektedir.¹

Geleneksel, birkaç gelinin birarada yaşadığı geniş ailelerde, yaş, evlenme sırası, çocuk sayısı, erkek çocuk sahibi olma, akraba (amcakızı gibi) ya da yabancı gelin olma gibi çeşitli kriterlere bağlı olarak kadınlararası hiyerarşi olduğu, sahip olunan prestije bağlı olarak bir iş bölümü ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin ekmeğin pişirilmesi evdeki en prestijli kadının işi olarak görülürken, hamurun ikinci derecede yer alan kadınlar (küçük gelin ya da görümce gibi) tarafından yoğrulduğu gözlenmiştir.

Bulgulara göre, aile bireyleri arasında, yaş ve cinsiyet ve evlilik konumuyla ilişkili olarak çoğu zaman evli kadınların ailedeki büyüklere ve erkeklere gelinlik yapmasının, ataerkil değerleri yoğun, aşiret kökenli Kürt ailelerde dolayısıyla birinci ve ikinci grupta yaygın olduğu görülmüştür. Gelinlik yaptıklarını ifade eden kadınların özellikle gelinlik yaptıkları dönemlerde, geniş ailede yaşamaları, gelinlik yapmanın en az üç kuşağın birarada yaşadığı kalabalık hanelerde, erkeklerin avantajına olmakla birlikte, aile bireyleri arasındaki ilişkileri düzenleme işlevi olduğunu göstermektedir.

Ailede birilerinin yanında gelinlik yapmak, o kişinin yanında konuşma, yeme-içme, çocuklarını sevme, hatta telefonda konuşma gibi konularda kadınlara kısıtlamalar getiriyor. Görüşmelerde, çoğu kadın özellikle evliliklerinin ilk yıllarında olmak üzere, yaşamının belli döneminde ve değişen sürelerle gelinlik yaptığını ifade etmiştir:

---

¹ Birinci kuşak göçmen erkekler arasında, “bir an önce gidip askerliğini yapsın da evin geçimine yardım etsin” düşüncesiyle, nüfus kütüğüne yaşlarının 3-4 yaş büyük yazdırıldığını ifade edenler olmuştur.

Muş'dan göç eden Dilan (43), 13 yaşında evlendiğinden bu yana otuz yıldır hala beraber yaşadığı kaynanası ve kayınbabasının yanında gelinlik yaptığını anlatmıştır. Gelinlik yapmak nasıl oluyor diye sorulduğunda ise onların yanında yemek yemediğini, konuşmadığını, çocuklarını sevmeydiğini, mecbur kalırsa el, baş işaretli ile burnu örtülü olarak anlaştığını anlatmıştır. Dilan, ayrıca, askerdeki oğlundan telefon gelirse, kocasının kendi babasının yanında telefonda konuşmaya utandığını ifade etmiştir.

(10/08/03)

Gülşen (33), göç sonrası izole çekirdek ailede yaşayan memleketteki aile büyüklerinin ve kayınlarının yanında gelinlik yaptığını ifade etmiştir. Derinlemesine mülakat yapılan görüşmecilerden biri olan Gülşen'in, görüşmelerden birinde, geçici olarak evinde kalan kayının yanında yemek yemediği, çay içmediği hatta yüzünü burnuna kadar kapatarak konuşmalara da pek katılmadığı gözlenmiştir.

(22/08/2003)

Senem (39), 23 yıllık evli, beraber yaşadıkları ve yaş olarak kendinden küçük ve bekar olan kayının yanında yemek yemediğini ama göç ettikten sonra konuşmaya başladığını anlatmıştır.

(27/08/03)

3.1.2. Yoğun Sosyal Destek Ve Dayanışma

Ataerkil kültürün yaygın olduğu bir çevrede kadınlararası dayanışma ve yardımlaşma, göç sonrası mevcut koşullara uyum sağlamada kadınlar için stratejik bir önem taşır. Göç edilen yerde ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ilişkilerin yoğun olduğu bir çevrede yaşayan kadınlar, sosyal destek ve dayanışma bağlamında, diğer gruplarla kıyaslandığında en avantajlı grubu oluştururlar. Özellikle göçün ilk zamanlarında iş ve kalacak yer bulma gibi temel sorunların çözümünde ve günlük yaşamın her alanında yoğun ve sürekli bir yardımlaşma görülmektedir.

Kadınlararası dayanışma ve yardımlaşma, günlük yaşamda, tandırda ekmek yapma başta olmak üzere her türlü ev işleri, çocuk bakımı, nişan-düğün gibi tören hazırlıkları, çeyiz hazırlığı gibi alanlarda görülür. Erkeklerarası dayanışmanın en önemli olduğu alan ise özellikle göçün ilk zamanlarında olmak üzere iş bulma ya da maddi destektir.

Çoğunlukla inşaat ya da sanayi sektöründe çalışan erkekler, çalıştıkları yerlerde akrabalarına da iş bulmaya çalışmaktadırlar.

Yapılan işlerde, yaş, evlenme sırası ve verilen kararlara katılım oranı gibi etkenlere bağlı olarak kadınlararası bir hiyerarşi görülür. Belli iş türleri belli gruplardaki kadınlardan beklenir. Örneğin en temel ve zorunlu ev işlerinden sayılan tandırda ekmek yapma işi, ailelerde evdeki genç kız ya da gelinler için fazla “prestijli” bir iş iken, en yaşlı ve saygı duyulan kaynana için de fazla emek gerektiren, yorucu bir iş olarak görüldüğünden, çoğunlukla orta yaşlı kadının (gelinin) yapması beklenir.

Evdeki en önemli işinin ekmek yapmak olduğunu söyleyen Mihriban (42), 11 kişiden oluşan kalabalık (geniş) ailesi için, iki günde bir ekmek yapmak zorunda olduğunu, fakat onun dışındaki işleri canı isterse yaptığından bahsetmiştir:

İşim bitince uykuya yatıyorum ya da oturuyorum. Evin temizliği, yemek, bulaşık, çamaşır, misafirlere hizmet etme gibi bütün işler kızların işi... kaynanaya evde iş yok...

(10/08/03)

Ataerkil değerlerin yoğun olduğu ailelerde kadınlararası dayanışma ve yardımlaşma, kadınların ataerkil çevre koşullarına uyum sağlamasına yardımcı olmaktadır. Özellikle aşiret kökenli Kürt ailelerde, kocaları evden uzakta çalışan kadınlar üzerinde baskı ve kısıtlamaların çok fazla olduğu görülmüştür. Yaşam ve etkinlik alanları çoğu zaman ev ve mahalle ile, sosyal ilişkileri ise (koca) akrabalarıyla sınırlı olan bu kadınlar, kocaları uzun süreliğine evden uzakta olduğu zamanlarda günlük yaşamlarında ihtiyaç duydukları temel gereksinimlerini bile bu akrabaları aracılığı ile sağlamaktadırlar.

17 yaşında, bir akrabasıyla ve görücü usulüyle evlenip bu mahalleye geldiğini ifade eden Saadet (24), buradaki yaşamı hakkında şunları anlatmıştır:

Hiç pazara gidemiyorum, ihtiyaçlarımı kayınlarım alıyor. Buraya evlenip geleli 7 yıl olmasına rağmen, kocam yakın ve kendi akrabam olan bir komşuya bile gitmeme izin vermiyor. Bizi işe göndermezler burada, işe gitsek bir istediğimizi alırsız. Çalışmama izin vermiyor, kadın evde oturmalı diyor. “Namaz kılın, evde oturun, işe gitmeyin” diyor. Tandır için çalıyı yaşlı kaynanamdan alıyorum, kendim gidip

toplamak istiyorum, bırakmıyor. (...) Nakış biliyorum, nakış kursuna gitsem, öğretmen olarak alırlar. Kıskançlık yüzünden, dışarda bir iş yapmama izin vermiyor... (Görüşme sırasında, Saadet, alçı ustası olan kocasının İzmir'de bir tatil beldesinde çalıştığını ve en son iki ay önce eve geldiğini anlatmıştır.)

(29/08/03)

Erkek egemenliğine dayalı ataerkil sistemde kadın üzerindeki denetleme ve baskılar günlük yaşamdaki uygulamalarda yeniden üretilir. Gözlemlere göre, yukarıdaki örnekte olduğu gibi, yoğun baskı ve kısıtlamalara maruz kalan ve dar bir çevrede yaşayan kadınların, özellikle kocaları evden uzakta olduğu zamanlarda, (koca) akrabaları tarafından evinde ziyaret edilmesi, yiyecek, yakacak gibi temel ihtiyaçlarının karşılanması, bir taraftan sosyal destek sağlarken, diğer taraftan kadınları (erkeğe ya da başkalarına) bağımlı hale getirerek cinsiyet temelli eşitsizlerin devam etmesini sağlamış olur.

Kadınlararası yardımlaşma ve dayanışmanın kritik bir önem taşıdığı alanlardan biri de kadınların dışarda çalışma koşullarının sağlanması konusudur. Bu grupta incelenen ve ataerkil geleneklere bağlı ya da aşiret kökenli ailelerde kadının ev dışında çalışması, çoğu zaman ailedeki erkekler tarafından tercih edilmeyen bir durumdur. Bu nedenle, kadınların dışarda çalışması, işverenin tanıdık olması, mutlaka tanıdık akraba kadınlarla birlikte işe gidilmesi, işin kısa süreli olması ya da çocuklara bakacak biri olması gibi pek çok koşula bağlıdır. Kadından öncelikle, kadına atfedilen ev içi sorumluluklarını yerine getirmesi beklenir. Bu koşulların yerine getirilmesinde kadınlararası dayanışma ve yardımlaşmanın büyük bir önemi vardır. İşverenleri tanıyan, mevsimlik işleri ya da fabrikalardaki geçici işleri çok iyi takip eden, çoğunlukla dışarda çalışma konusunda evli-çocuklu genç kadınlara göre daha avantajlı olan orta yaşlı ya da yaşlı kadınlar mahalledeki diğer akraba kadınlara iş bulma konusunda yardımcı olurken, küçük çocukları olduğu için ya da başka nedenlerle işe gitmeyen kadınların da başta geride kalan çocuklara bakmak üzere işe giden kadınlara pek çok konuda destek oldukları gözlenmiştir. Böylelikle, öncelikle küçük çocuklara bakacak birilerinin olması ya da evdeki işlerin aksamadan sürdürülebilmesi, kadınların dışarda çalışma konusunda, geçici olarak bile olsa ailedeki erkekleri ikna etmesini sağlamış olur.

Çoğunlukla inşaat sektöründe çalışan erkeklerin, iş nedeniyle uzun süreyle evden uzakta olduğu zamanlarda, ev işi, çocuk bakımı hatta evin geçimini sağlamak gibi ağır sorumlulukları olan kadınlar için yardımlaşma ve dayanışma kritik bir önem taşımaktadır. Çeşitli nedenlerle üçünün de kocası evden uzakta olan bir anne ile iki kızkardeşin hem evdeki sorumlulukları yerine getirmek, hem de maddi anlamda evin geçimini sağlamak için girdikleri işbölümü ve dayanışma bu bağlamda dikkate değer bir örnektir:

Zeynep(41), evlendikten sonra kocasının işyerinde kavga çıkararak adam bıçaklamaktan 15 ay cezaevinde kaldığını, bu arada tek odalı gecekonduda annesi, kız kardeşi ve kendisi, üç kadın, evde her zaman çocuklara bakacak bir kişi kalacak şekilde, bir fabrikada hem gece hem de gündüz vardiyasında, iki kişinin sürekli çalışabileceği bir iş planı yaptıklarını, ve ancak böyle yaptıkları sürece geçimlerini sağlayabildiklerini ifade etmiştir.

(14/09/2003)

Kadınlararası dayanışmanın görüldüğü bir alan da kadına yönelik şiddet konusudur. Bulgulara göre mahallede, kıskançlık, işsizlik ya da iş stresi, kadının dışarda çalışması gibi çeşitli nedenlerle ya da kadınların ifadesiyle çoğu zaman nedensiz olarak kadına yönelik şiddet uygulanması çok yaygın bir durumdur. Görüşme yapılan kadınların büyük bir çoğunluğu en çok kocalarından olmak üzere mutlaka dayak yediklerini, pek çok kadın ise dönem dönem ağır şiddete maruz kaldıklarını ifade etmiştir.

Otuz yaşlarında, 3 çocuğu olan ve kocasının sık sık kendisini ve çocukları dövdüğünü ifade eden Songül, "Neden dövüyorlar?" sorusuna şu cevabı vermiştir:

İşleri rast gitmiyor, iş stresi, yorgunluk, çocuklar gürültü yapıyor, yaramazlık yapıyorlar. İşe giderken elbiseleri ütüsüz olursa kızıyorlar. Dövmek için mutlaka bir bahane buluyorlar. Çok küfür ediyorlar.

(16/08/03)

Kadınların birbirinin haklarını savundukları, gerektiğinde (çoğunlukla koca ya da kaynanası tarafından) kadınların dövüldüğü olaylara müdahale ettikleri, şiddete maruz kalan ya da şiddet sonucu ağır yaralanmalar geçiren kadınlara, hastaneye götürme, çocuklarına bakma gibi konularda yardımcı oldukları görülmektedir:

Aşiret kökenli bir aileden gelmesine rağmen, Kemalpaşa'da büyüdüğü için, akraba çevresindeki diğer kadınlara göre daha bilinçli olduğunu söyleyen Hediye (22), mahallede kadınların çoğu zaman evde şiddet gördüğünü ve kocası ya da kaynanası tarafından dövülen kadınları kurtarmak için kavgaya karıştığını, gerekirse polis çağırdığını; mahallede, anneleri hastaneye, odun toplamaya ya da işe gittiği için sokakta kalan çocukları toplayıp karınlarını doyurduğunu anlatmıştır. İlkokul mezunu olan Hediye, evlenmeden önce ailesini alıştırdığı için kendisinin dışarda çalışmasına izin verdiklerini, fakat internette tanışıp evlendiği ve görüşme sırasında askerde olan kocasının çalışmasına izin vermediğini ifade etmiştir.

3.1.3. Yabancı Çevre Algısı ve Sınırları Belli Bir Çevre

Yaşanılan fiziki çevre, akraba ve etnik temelli içiçe geçmiş, yoğun gecekondulu bölgedir. Mahalledeki evler çoğu zaman, evlenen çocuklarla aile genişledikçe ilk yapılan tek odalı evlere yeni bölümler ya da odalar eklenerek genişletilen gecekondulardan oluşmaktadır. Buraya ilk göç eden ve maddi olarak belli bir refah düzeyine ulaşmış az sayıda aile birkaç katlı ve geniş teraslı gecekondularda yaşamaktadır. Oturulan evler genellikle kendilerine ait olup, akraba ya da tanıdık evlerde kiracı konumunda olanlar da bulunmaktadır.

Araştırmanın yapıldığı dönemde, yoğun akrabalık bağlarına dayalı sosyal ağlardan oluşan bu çevrede, az oranlarda da olsa zincirleme göçlerle yeni gelenlerin ve gecekondulaşmanın halen devam ettiği gözlenmiştir.

Sıkı dokunmuş, aile/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınların göç edilen yeni çevre ile olan etkileşimleri belli durum ya da ihtiyaçlarla sınırlı ve etkileşim alanları da oldukça dardır. Dış çevreye karşı duyulan güvensizlik bu duruma neden olan temel etkenlerden biridir. Yabancı çevre algısı ve göç edilen yeni çevrede özellikle namus konusunda akraba olmayan yabancı insanlara duyulan güvensizlik nedeniyle kadınların aileden ya da akraba olmayan insanlarla görüşmeleri, arkadaş olmaları tercih edilmeyen ve çoğunlukla baskılanan bir durumdur.

Sosyal ilişkilerde, mekanların kullanımında ve yapılan etkinliklerde (işbölümünde) cinsiyete dayalı ayrışma belirgindir. Kadınların günlük yaşamlarında etkileşimde

buldukları sosyal çevre ve kullandıkları mekanlar erkeklerle kıyaslandığında daha kesin tanımlı ve dardır.

Ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal çevrede babayerli yerleşim yaygın olduğundan, göç edilen yerde kadınların sosyal ilişkileri çoğunlukla “erkek” akrabalarıyla sınırlıdır. Akraba evliliklerinde bile, kadınların göç sonrası kendi yakınlarını çok sık görememeleri dikkat çekmektedir. Sonuç olarak, kültürel nedenlerle akraba olmayan yabancılarla (özellikle yabancı erkeklerle) görüşmeleri teşvik edilmeyen kadınların sosyal ilişkileri çoğunlukla akraba çevresiyle sınırlı olup bütün sosyal etkinlikler bu kadınlar arasında yapılmaktadır. Hatta bazı tutucu ailelerde kadınların eve fiziksel olarak yakın, ama akraba olmayan diğer komşularıyla görüşmeleri de yasaklanmaktadır. Birbirine bitişik ya da yakın gecekondularda yaşayan akraba kadınlar gün içinde çoğu zamanlarını birbirlerinin evinde, sokak aralarında ya da bahçede geçirirler. Kadınlararası ya da ailece yapılan bu ziyaretler genellikle önceden planlanmadan yapılmaktadır.

Kadınlar gece-gündüz çoğu zamanlarını mahallede, kendi evlerinde ya da akrabalarının evlerinde geçirirler. Şehir merkezinde büyük bir pazarın kurulduğu cuma günleri, burada yaşayan çoğu kadın için mahalle dışına çıkılan nadir günlerden biridir. Kadınlar, gezme, çeyiz alışverişi ya da evin ihtiyaçlarını karşılama amacıyla gittikleri pazara hiç bir zaman tek başlarına gitmezler, yanlarında çoğunlukla aileden olan erkekler bulunur. Haftada bir kez pazara gitme konusunda, kocaları evden uzakta çalışan kadınlar; yeni evli kadınlar (özellikle doğudan getirilen gelinler) ve nişanlı kızların diğerlerine göre daha dezavantajlı bir konumda oldukları gözlenmiştir.

Bir yıl önce evlenerek Ağrı'dan gelen Yıldız(17), mahalledeki yaşamını şöyle anlatmıştır:

Ben mahallede, evin biraz ilerisindeki bakkala bile gitmedim. İhtiyaç olursa çocukları (kocasının küçük erkek kardeşleri) gönderiyorum. Ne istiyorsam söylüyorum, alıyorlar. Pazara da iki ayda bir kez, ihtiyaçlarım için gidiyorum. (Yıldız, kocası ve onun ailesinden oluşan 7 kişilik bir hanede yaşıyor. Onlar dışında yaşadığı mahallede, hiç akrabası olmadığını ifade etmiştir.)

(7/08/05)

Kısa süre önce, aynı mahallede yaşayan amcasının oğlu ile nişanlanan Emine, bu konuyla ilgili olarak, nişanlanmadan önce ve sonraki yaşamı hakkında şunları anlatmıştır:

Burada erkekler çok kıskanç... Sanki bana güvenmiyormuş gibi kıskanıyor. Kıskançlık çok kötü bir şey. Dört ay önce nişanlandık, dört aydır bir sefer pazara gitmişimdir. Önceleri istediğim zaman gidebiliyordum. Her hafta olmasa bile, iki haftada bir giderdim.

(15/09/03)

Genel olarak, özel bir durum olmadıkça, kadınların hareket alanları büyük oranda ev ve mahalle, şehir merkezinde (Kemalpaşa'da) ise çarşı, pazar ile sınırlıdır. Mahallede terzi yapan ve bu iş sayesinde ailenin geçimine önemli katkı sağlayan bir kadının dikişte kullandığı bütün kumaşları kocasının alması dikkat çekmiştir:

Evinde, bir mekanik bir de elektrikli olmak üzere iki tane dikiş makinası olan ve kızlarının yardımıyla, mahalleli kadınlara çok miktarda giyim ve çeyiz eşyası diken Yazgülü(31) dikişte kullandığı kumaşları, kocasının uzaktan (İzmir'de toptancılardan) getirdiğini anlatmıştır. Dikişte kullanacağı kumaşları, kocası yerine, kendisinin seçmeyi tercih edip etmeyeceği sorulduğunda ise "O ne getirirse onu dikiyorum, oralara gitmeme gerek kalmıyor" diye cevap vermiştir. Yazgülü'nün bu tercihi, ataerkil kültür ve geleneksel cinsiyet rollerinin kadının hareket özgürlüğünü kısıtlaması olarak ya da, bu yöndeki kısıtlamaların içselleştirmesi sonucu başvurulmuş pratik bir çözüm olarak değerlendirilebilir.

(15/09/03)

Yukarıda bahsedilen yerler dışında, yapılan görüşmelerde genellikle kadınların gitmeyi en çok istedikleri ve özlemle bahsettikleri yer memleketleri olmuştur. Fakat maddi olanakların yetersizliği başta olmak üzere, ailede çok sayıda çocuk olması ya da erkeklerin hafta içi fabrikalarda, hafta sonu da inşaatlarda çalıştığı ailelerde, kültürel nedenlerle kadınların memleketlerine "tek başlarına" gitmelerine izin verilmediği ifade edilmiştir.

Kadınların evden dışarı çıkma nedenleri çoğunlukla, zaruri ihtiyaçların karşılanması, sağlık sorunları ya da düğün, cenaze gibi sosyal olaylardır. Dışarda bulunma nedenleri, çoğunlukla iş arama, bir işde çalışma gibi nedenler olmasına rağmen erkeklerin,

kadınlardan farklı olarak, istedikleri zaman, istedikleri yerlere ve istedikleri sürelerle evden uzaklaşabiliyor olmaları dikkat çekmektedir. Özellikle, inşaat sektöründe çalışan erkeklerin iş amacıyla ve 2-3 ay hatta daha fazla sürelerle evden uzakta ve başka şehirlere gittikleri tespit edilmiştir.

Ataerkil kültürde kadınların çevre ile etkileşimleri ya da hareket özgürlükleri ile doğurganlıkları arasında ters bir orantı olduğu söylenebilir. Bir kadın ilerleyen yaş ile birlikte doğurganlık döneminden uzaklaştıkça iş, alışveriş, sosyalleşme ya da gezme amacıyla istediği yerlere gitme konusunda (hala belli sınırlamalar çerçevesinde) daha da özgürleşmektedir. Görüşmelerde mahallede belli bir yaşın üstünde olan pek çok kadın, her sabah saat beş civarlarında ormana odun toplamaya gittikleri halde orman havası almak için onlara katılmak isteyen gelinlerini, başlarına bir şey gelir korkusuyla yanlarında götürmek istemediklerini anlatmışlardır. Ormanda bir yabancı ya da bir orman görevlisiyle karşılaşılması namusu tehdit eden bir unsur olarak algılandığından bunun gibi riskli durumlara karşılık kadınların evden uzaklaşmaması namusun korunması adına güvenli bir çözüm olarak görülmektedir. Sonuç olarak, kadının doğurganlığı namus algısıyla örtüşmekte ve biyolojik olarak doğurganlık döneminde olan kadınların çevre ile etkileşimleri, namusun korunması adı altında kısıtlanmaktadır.

Bu araştırmanın yapıldığı gecekondu mahallesinde, dışarda çalışmak, kadınların, yabancı çevrede ve akraba olmayan, yabancı insanlarla etkileşimde bulunmalarını sağlayan bir yoldur.¹ Yapılan gözlemlerde, ataerkil değerlerin yoğun olduğu bir çevrede, kadınların dışarda çalışması, kültürel nedenlerle kısıtlanmasına rağmen, içinde buldukları koşullara bağlı olarak iş deneyiminde, kadınlararası özgül farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bekar genç kadınların dışarda çalışmasına daha fazla tolerans gösterilirken, nişanlı olanların dışarda çalışmaları, nişanlı olan erkek ve ailesi

---

¹ “Yabancı” kavramı bu çalışmada, görüşülen insanların ifade ettiği gibi “akraba olmayan” anlamında kullanılmaktadır.

tarafından teşvik edilmediği, hatta yasaklandığı görülmektedir.¹ Öte yandan, kültürel olarak çocuk doğurması beklenmeyen ya da menopoz döneminde olan (55-60 yaş üstü) kadınların, (mevsimlik tarım işleri, fabrikalarda günlük işler ya da iş arama, kiralık ev arama, ormana odun toplamaya gitme gibi) normalde yeni evli veya genç kadınların yapmasına izin verilmeyen işlerde çalışmaları normal karşılanmaktadır.

Nişanlanmadan önce bir fabrikada çalıştığını fakat nişandan sonra, nişanlısı izin vermediği için işten ayrıldığını ifade eden Emine(19) bu konudaki düşüncelerini şöyle anlatmıştır:

Babam çalışmama izin veriyor ama nişanım bırakmıyor. (...) Evlenince zaten izin vermezler. Kadınlar evlendikten sonra kocalarının hükmü altına giriyorlar. Başkaldıramazlar. Öbür türlü huzursuzluk çıkıyor: En iyisi huzursuzluk çıkmasını diye evde oturmak. Evlenince daha çok sorumluluk, baskı oluyor.

(15/09/03)

Çoğunlukla, ataerkil ve aşiret kökenli ailelerdeki erkeklerin, kendi kadınlarının dışarda çalışmaması konusunda, her zaman kesin tavırlı görünmelerine rağmen, evdeki sorumluluklarını aksatmadan sürdürebilmesini sağlayacak işin sürekli olmaması; işverenin tanıdık olması, akraba olan başka kadınlarla birarada çalışılması gibi koşullar sağlandığı sürece pek çok kadının, iş bulabildiklerinde, kiraz, zeytin ve sebze toplama gibi tarım işlerinde çalıştığı gözlemlenmiştir. Ancak, bu koşulların yerine getirilmesi, çalışan kadınlar için, hem evde hem de iş ortamlarında dezavantajlı sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin, fabrikalarda mevsimlik işlerde² çalıştıklarını söyleyen bazı

---

¹ Görüşmelerde, nişanlandıktan sonra bu yasaklamalar nedeniyle çalıştığı işten ayrılmak zorunda kalmaktan yakınanlar olduğu gibi nişanlanan kızın çalışmasına karışılmadığı durumlarda da, gelin adayına yeterli ilgi göstermediği düşüncesiyle erkek tarafının eleştirildiği görülmüştür.

² Mevsimlik işler, yılın belli zamanlarında yetiştirilen tarım ürünlerinin (örneğin, salatalık, şeftali, zeytin gibi) işlenmesi anlamına geliyor. Özellikle mevsimlik tarım ürünlerini işleyen fabrikaların yaygın olarak , sürekli işçi almak yerine birkaç aylığına toplu işçi alıp, toplu işten çıkarma yoluyla sürekli işçinin sosyal güvence masraflarından kaçındıkları tespit edilmiştir.

kadınlar, ailedeki erkeklerin, çalışmamaları için bahane edeceklerini düşündüklerinden iş ortamlarındaki, ücretlerin çok düşük olması, sosyal güvence olmaması, ya da çalışma ortamlarının sağlıksız olması gibi sorunları, onlarla paylaşmadıklarını hatta sigortasız çalıştıklarını bildikleri halde kocalarına bunun aksini söylediklerini ifade etmişlerdir. Hatun (70+); Hayriye (68); Nurten(70+):

Fabrikadaki ustabaşılar, bize sigorta yapıldığını söyledikleri halde bunun doğru olmadığını biz biliyorduk ama çalışmaya mecburduk, ses etmezdek. Bizi işten çıkarırlar diye korkuyorduk. Ailedeki erkekler de sorarsa sigortalı çalışıyoruz diyorduk... (Bu üç kadın da mahalleye göç eden birinci nesil ailelerden olup, her birinin mahallede 20-30 torunu yaşamaktadır.)¹

(16/08/03)

---

¹ Dönem dönem aynı fabrikada uzun sürelerle çalışan ve hiç biri de okur-yazar olmayan bu kadınlardan sadece biri yıllar sonra sosyal güvence konusunda yasal hakkını savunmak üzere çalıştığı fabrikaya dava açmış, ancak görüşme yapıldığı sırada bu dava henüz sonuçlanmamıştı. Diğer iki kadın ise "uğraşacak halimiz, vaktimiz yok " diyerek davacı olmadıklarını ifade etmiştir.

3.2. GÖÇ NEDENİYLE ATAERKİL/AKRABA TEMELLİ SOSYAL AĞLARDAN UZAK BİR ÇEVREDE YAŞAYAN KADINLAR

“40 Metrekare ‘Kekiklitepe”

“40 Metrekare Almanya”, yönetmen Tefik Başer’in 1986 yılında yaptığı ve Almanya’da yaşayan Türk göçmen işçilerin yaşamını konu alan bir filmidir. Ataerkil kültürün, “yabancı” bir çevrede, sosyal bağlardan kopuk ve sınırlı bir alanda (40 metrekarelik bir evde) yaşayan bir kadının göç yaşamı üzerine etkilerini konu eden bu film ile bu başlık altında incelenen kadınların göç yaşamı arasında önemli paralellikler olduğu dikkat çekmiştir. Bu nedenle, özellikle, ataerkil kültürün etkisiyle, kadınların göç ettikleri yerde, sosyal ilişkileri ve yaşam alanlarının “sınırlılık”larını vurgulamak amacıyla bu filmin başlığından ve araştırma alanındaki bitki örtüsünden esinlenerek, böyle bir atıfta bulunulmuştur.

3.2.1 Ataerkil/Akraba Temelli Sosyal Ağlardan Uzak Çevre

Bu grupta incelenecek kadınların sosyal çevresi, sosyo-kültürel anlamda, birinci grupta incelenen kadınların sosyal çevresi ile benzer özellikler göstermektedir. Bu çevre, akrabalık ilişkilerinin babasoyuna dayandığı, babayerli yerleşimin yaygın olduğu ve toplumsal cinsiyet ilişkilerinde de “klasik ataerkil” niteliklerin başat olduğu bir çevredir.

Bu grupta yer alan kadınların büyük bir çoğunluğunu ise yine aşiret kökenli ailelerden gelen Kürt kadınları oluştururken, kendilerini Dadaş olarak tanımlayan az sayıda kadın da bu başlık altında incelenecektir. Bu kadınların ortak özelliği, etnisite bağlamında homojen sayılabilecek bir çevreden, görel olarak daha heterojen bir çevreye göç ettiklerinde, ataerkil ve akraba temelli sosyal ağlardan, coğrafi olarak tamamen ya da büyük oranda uzaklaşmış olmalarıdır. Bu özellik aynı zamanda, aynı etnik kimlik ve ataerkil değerleri yoğun bir kültürel geçmişe sahip olmalarına rağmen, bu grupta incelenecek kadınları, birinci grupta incelenen ve göç edilen yerde, akraba temelli sosyal ağlardan oluşan geniş bir çevreye sahip kadınlardan ayıran temel özelliktir.

Yaşamak için kendileriyle aynı etnik kökenden gelen insanların çoğunlukta olduğu gecekondulu bölgesi seçilmiş olmasına rağmen, akrabalık bağı olmayan yabancı

insanlarla görüşmelerinin teşvik edilmediği hatta kısıtlandığı ataerkil kültürün etkisiyle, göç ettikleri çevrede akrabası olmayan bu kadınların çoğu zaman hem sosyal hem de fiziksel anlamda dar bir alanda yaşadıkları gözlenmiştir.

İlk grupta geniş aile hanelerinin yaygın olmasına rağmen, bu grupta incelenen kadınların tamamının çekirdek ailelerde yaşıyor olması dikkat çekmektedir. Duben (2002, s. 75), Timur'un *Türkiye'de Aile Yapısı* adlı çalışmasına dayanarak, gecekondular bölgesinde, metropol genelinden daha yüksek oranda çekirdek aile hanelerinin bulunduğu ve kırsal bölgelerde ise çekirdek ailelerin en yoksul köylülerden oluştuğuna, geniş aile modelinin ise tarihsel olarak daha varlıklı kesimlerde yaygın olduğuna dikkat çekmiştir. Bu çalışmada da, bu grupta incelenen ve göç ederek, akraba temelli sosyal bağlarından kopan, izole çekirdek aileler, üç grup içinde, genel olarak, refah düzeyi en düşük ailelerdir. Göç edilen yerde akraba desteğinden yoksun olmaları; ataerkil değerlere bağlılıkları nedeniyle ailedeki kadınların dışarda çalışmaması konusunda katı tutumlar; ve erkeklerin düşük eğitim seviyelerine bağlı olarak, asgari ücretle ve enformal sektörde ya da düzenli bir gelir sağlamayan inşaat alanında çalışıyor olmaları, bu ailelerde refah düzeyinin düşük olmasının gözlemlenebilir nedenlerindedir.

Birinci grupta görülen zincirleme göçler bu grupta pek görülmemektedir. Göç eden çekirdek ailelerin ancak zaman içinde, ailenin geçimini sağlayacak kadar belli bir ekonomik refah düzeyi elde ettiklerinde, örneğin inşaat ve tarım sektöründe geçici işçilik yerine, sosyal güvencesi olan, düşük ama düzenli bir gelir sağlayacak bir fabrika işi bulabildiklerinde, memleketlerindeki yakınlarını (yaşlı anne-babalarını, bekar kardeşlerini ya da akrabalarını) da getirdikleri gözlenmiştir.

Ramazan(23) mahalleye 2000 yılında karısıyla göç ettiğini, bir fabrikada sosyal güvencesi olan bir iş bulduktan sonra da (2002) geride bıraktığı anne-baba ve kardeşlerini getirdiğini anlatmıştır. Toplam sekiz kişilik bir geniş haneden oluşan aile, araştırma yapıldığı sıralarda, tek odalı gecekondularına ekledikleri ikinci odanın inşaatında çalışmaktaydılar.

(10/09/03)

Kalaycıoğlu (1997), göç nedeniyle mevcut sosyal çevrelerinden uzaklaşmalarına rağmen, göç ederken beraberlerinde getirdikleri kültürel birikimin, insanların yaşamını

göç sonrasında da etkilemeye devam ettiğine dikkat çeker. Bulgulara göre, göç nedeniyle geleneksel ataerkil değerleri yoğun ve akraba temelli sosyal ağlardan coğrafi olarak uzaklaşılmasına rağmen, uzaktaki akrabaların göç edilen yerde insanların davranış ve tutumları üzerinde baskı ve denetimi, ilişkilerin yoğunluğuna bağlı olarak farklı düzeylerde olmak üzere, uzaktan devam ettirilmektedir. Kültürel kaynaklı gerekçelerle, göç eden insanların geldikleri yeni çevrede, sosyal ilişkileri, hareket özgürlükleri ve etkinlik alanları üzerinde kısıtlama ve yönlendirme anlamına gelen bu durum “*ataerkil kültürün uzaktan denetimi*” olarak adlandırılabilir.

Aşiret kökenli bir aileden geldiğini ve yaşadığı mahallede hiç akrabası olmadığını söyleyen iki çocuklu Bağdagül'ün (24), “destek yok, baskı çok” diye ifade ettiği göç yaşamı bu duruma gösterilebilecek tipik örneklerdendir. Evlendikten sonra yedi yıl boyunca sık sık düşük yaptığı ve doğurduğu çocuklar da yaşamadığı için, göç ederek uzaklaşmalarına rağmen, kaynanasının kuma tehditlerinin ve tekrar evlenmesi konusunda aile ve akrabalarının kocasına yaptığı baskıların devam ettiğini anlatan Bağdagül, aslında kısır olmadığını ama köydeyken ağır buğday çuvaları taşıdığı için beş kez düşük yaptığını, üç defa da ikiz olmak üzere 6 çocuk doğurmasına rağmen, hepsinin de 5-6 aylıkken öldüğünü anlatmıştır. Bağdagül ayrıca, köydeyken bütün ailenin, “biri yaşamazsa öbürü yaşar, takdir Allah'ın” diye düşündükleri için hasta bebeklerini doktora bile götürmediklerini ifade etmiştir.

Ayrıca, göç edip geldikleri çevrede yabancılarla görüşmemesi, ihtiyaç için bile olsa tek başına dışarı çıkmaması, dışarda çalışmaması, kapalı giyinmesi gibi konularda baskı yapması için her iki tarafın da kocasını desteklediklerini anlatmıştır:

12 yaşında, hiç görmediğim ve benden 12 yaş büyük biriyle evlendirildim. Ailem beni, çok güzel, yaşından büyük gösteriyor, kaçırılsa namussuz olur diye korktukları için evlendirdi. Kızı kaçırılan babanın gururu, onuru kırılır. Kız da kaçtığı için “onursuz” sayılır. Ağabeyim, kaçan kızıyla beş yıl hiç konuşmadı. (...) Yedi yıl boyunca kaynanamın kuma tehditleriyle yaşadım. Bizim oralarda güzellik çok önemlidir. Eğer kocam da kardeşleri gibi yakışıklı olsaydı yedi yıl bekletmez, evlendirirlerdi onu. Kocam, ben çok güzel olduğum için kumayı erteledi. Sonunda, kaynanamın baskılarına dayanamadığım için, evlendirilmesine ses çıkarmadım. Ama, dualarım kabul oldu, çocuğum yaşadı. (...)

Burada kimseyle görüşmeme izin vermiyorlar. Anne-babası bizim memlekette olan ama kendisi Kemalpaşa'da doğup büyümüş, bir arkadaşım var. Okuma-yazma kurslarına katılmam için bana yardım etti. Kocam izin vermiyordu, bu yüzden çok kavga ettik. Ben yine de gittim bu kurslara ama her gün gidemediğim için tam öğrenemedim. Beni yoldan çıkardığını düşündükleri için o akdadaşımınla telefonda bile görüşmemi istemiyorlar. Kocam, telefon konuşmalarımı kısıtlıyor, "kiminle konuştun, ne konuştun" diye soruyor her seferinde. "Kadının gizli birşeyi olmamalı, olamaz" diyor.. İzmir'in başka semtlerinde ablaları var, onu bana karşı kışkırtıyorlar. Bu mahallede Artvinli kadınlar çok rahat çalışabiliyor. 50 yaşında bir komşu kadın var, bir yemek fabrikasında çalışıyor, işe giderken pantolon giydiği için onu burada herkes dışlıyor, yadırgıyor. Önemli olan insanın kendine güvenmesidir. Kocam bir fabrikada bekçi, asgari ücretle çalışıyor. Evi boyatmak istiyorum, boyatamıyoruz, yeni bir eşya alamıyoruz. Ben de çalışmak istiyorum, kocam ve aileler izin vermiyor. Çalışırsam dışarda gözümün açılacağını düşünüyorlar, yabancıların arasında, ya bir laf atan olursa... Buraya geldiğimde, çok kapalıydım.. tesettürü ve başörtüsünü çıkardım ama kapalı giyinmem için zorluyorlar. Buralı insanlarla konuşmamı istemiyorlar. (...) Buralılar "çok rahat" davranıyor diyorlar. Burada yaşıyorsak, buralılara uymamız gerekmez mi? Bizim köydeki gibi yaşamamızı istiyorlar. (...)

(8/08/03; 10/09/03)

İletişim alanındaki teknolojik gelişmeler, mevcut sosyal ilişkilerin göç sonrası uzaktan sürdürülmesinde önemli bir yere sahiptir. Alanda da gözlendiği gibi, özellikle giderek yaygınlaşan cep telefonu kullanımı, bir taraftan ayrı yerlerde yaşayan akrabaların birbirlerinin yaşamındaki günlük gelişmelerden haberdar olmalarını sağlarken aynı zamanda birbirlerinin davranışları üzerinde denetleme ya da "uzaktan" yönlendirmeleri de kolaylaştırmaktadır. Köydeki akrabalarla ilgili olayların günlük takip edilmesi, iletişim bağlamında özgürlük anlamına gelebileceği gibi, sosyalleşme gereksimini çoğu zaman bu şekilde karşılayan insanların, bu bağlamda geldikleri çevreden kopuk, memleket odaklı bir "uydu yaşam" tarzını benimsemelerini teşvik ettiği anlamına da gelmektedir.¹

---

¹ "Uydu yaşam" ifadesi bu araştırmada, özellikle izole çekirdek ailelerde görülen ve göç edilen yeni çevre ile çok fazla bir etkileşimde bulunulmayan, davranış ve tutumlarda uzaktaki akrabaların etkisinin yoğun olduğu, maddi ve manevi anlamda göç edip gelinen yere bağımlılığın devam ettiği, dışa kapalı bir kültür ve yaşam tarzını ifade etmek için kullanılmıştır.

Kemalpaşa'ya 1988 yılında göç eden ve yaşadıkları mahallede akraba oldukları tek bir aile olduğunu fakat uyuşmadıkları için onlarla da görüşmediklerini ifade eden aşiret kökenli bir çekirdek ailenin, çevrelerindeki komşularıyla görüşmemelerine ve onların yaşamları hakkında pek bir bilgiye sahip olmamalarına rağmen, görüşme sırasında fotoğraflarını gösterdikleri ve yaklaşık olarak 1500 km. uzaklıktaki köylerinde yaşayan akrabalarının yaşamları hakkında (yeni doğan çocuklar, kimin kiminle evlendiği, geçimsizlikleri hatta kim kime ne demiş gibi) güncel ve detaylı bilgiye sahip olmaları bu duruma gösterilebilecek tipik bir örnektir.

Sonuç olarak, çoğunlukla göç edip geldikleri çevrede izole, dışa kapalı bir yaşam süren, hiç akrabaları olmayan, sosyal ilişkileri ise birkaç akraba, komşu veya arkadaş ile sınırlı olan bu ailelerde, kadınların aileden olmayan yabancılarla görüşmeleri, dışarda çalışmaları, çarşı-pazara, gezmeye gitme gibi ev dışında herhangi bir etkinlikte bulunmaları ve giyim tarzları üzerine getirilen kısıtlamalar, göç eden aile ve uzaktaki akrabalar arasında anlaşmazlıkların yaşandığı sorunlu alanlardır.

Yaşadığı mahallede hiç akrabası olmayan, ama aşiret kökenli, aşırı gelenekçi ve tutucu olarak tanımladığı bazı akrabalarının İzmir dolaylarında yaşadığını ifade eden Pelin (35) bu akrabalarının yaşamları üzerindeki etkilerini şu şekilde anlatmıştır:

Kocam evde normal bir insan ama katı gelenekçi olan kız kardeşlerinin yanına gidip geldiğinde değişiyor, farklı davranmaya başlıyor. Normalde kızmadığı halde kızlara ve bana açık giyindiğimiz, rahat hareket ettiğimiz için kızıyor. Ben buraya geldiğimde hiç kimseyle görüşmüyordum, tesettür giyiyordum, başım kapalıydı, sonradan açıldım, komşularıyla görüşmeye başladım. Kocamın ailesinde bütün kadınlar kapalı, benim de tekrar kapanmam için baskı yapıyorlar. Oturduğumuz mahalleyi, "fakir Kürt mahallesi, dağ başı" diye beğenmiyorlar... "Ne kadar fakir olursan ol, bu mahallede oturmayacaksın" diyorlar. Karı-koca kavga ettiğimizde, kendi aramızda barışsak bile bizimki akrabalarının yanında küs gibi davranıyor. Kocanın karısıyla barışmasını erkeklige yakıştırmıyorlar. İlla ki ailede bir büyüğün arbuluculuk yapmasını beklemek gerekiyor.

Ataerkil kültürün uzaktan denetimi, göç eden ailelerde ikinci nesil ile geride kalan akrabalar arası kültürel uyuşmazlıklara neden olmakta ve bunların sonucunda aile ve akrabalar arası anlaşmazlıklar çıkmaktadır.

Naz(18) ve Fidan(17), İzmir’de yaşayan halalarının aşırı gelenekçi ve tutucu bir kafa yapısına sahip oldukları için giydikleri kıyafetleri ve giyinme biçimlerini, arada arkadaşlarıyla Kemalpaşa’da buluşmalarını, erkek arkadaşları olmasını, okumalarını, çalışmalarını, herşeylerini çok yadırgadıklarını, kendilerini hor gördüklerini ve sürekli değiştirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. (Sevgi, Açık Öğretim Fakültesi’ni kazanmış, bir fabrikada çalışıyor; Ebru, liseyi yeni bitirmiş, Mesleki Eğitim Fakültesinde, tekstil bölümünü kazanmış.)

Kendisiyle yapılan derinlemesine mülakatlarda, her yeni konuya ”biz aşiretiz” ifadesiyle başlayan Fethiye’nin (50) göç hikayesi, kültürel olarak teşvik edilmemesine rağmen, kocasının eve getirdiği kuma ile geçinemediği için boşanarak tek başına göç eden ve aradan 23 yıl geçmesine rağmen halen ataerkil kültürün baskı ve kısıtlamalarına maruz kaldığını ifade eden bir kadının hikayesidir:

Urfa’da buradaki gibi tek başına bir aile değildik, bütün köy bizim ailemizdi... Kocam kuma getirdi, onunla ve kocamla anlaşamıyordum. Kocamdan boşandım, eğer buraya gelmemiş olsaydım namusumu kurtarmak için istemediğim yaşlı biriyle evlendirilebilirdim. Çocuklarımı üvey baba baskısından korumak, evlenmemek için aile ve akrabalarımın uzaklaştım. Kendi babam tekrar evlenmek istemememi anlayışla karşıladı ama “başına bir durum gelirse o anda öldürüleceğini bil, ona göre davran, bunu göze alıyorsan git” dedi. Aile baskısı yüzünden geldim buralara, geldiğimden bu yana, 24 yıldır bir daha da gitmedim Urfa’ya. Bunca yıldır memleketimden ayrı yaşıyorum, akrabalarım beni hala denetliyorlar. Geçenlerde memleketten amca ve halamın oğulları ne durumda olduğumu görmeye geldiler. Bir açığımlı görseler hala daha biriyle evlendirmek için alıp köye götürürler beni. “Çocukları büyümüş, evine yerleşmiş, emekli maaşı falan var” diye birşey diyemediler. (...)

Sen ha bir uçuruma gitmişsin ha yuva dağıtmışsın. Yuvası dağılmayan o acıyı bilmez. Bazı insanlar “iyi bir kadın olsaydı kocasının yanında otururdu” der, bilmez aslını. Ailem boşanmama engel olmak istedi. Bizde üzerine kuma gelen kadın gitmez. “Kimsenin üstüne kuma gelmiyor mu, kır boynunu otur. Bir kadın getirdi diye amcaoğlunu mu terk edeceksin?” dediler. (...) Bizde ayrılma yasak. Koca on kadın da getirse oturacaksın...

(08/08/03)

Ertürk'ün de (2009, s. 64) ifade ettiği gibi ataerkil kültürde, aile şerefi ya da namus nosyonu, kadının denetimi üzerinden elde edilebilecek bir nosyondur Aşağıdaki alıntıda da ifade edildiği gibi, erkeğin namusu kendi olumsuz davranışlarının değil, kadının olumsuz davranışlarına bağlı bir şey. Dolayısıyla ataerkil kültürde namus söylemi, kadını kontrol altında tutmanın en güvenli yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Bir kadının namusunun ailenin geri kalanının onurunu da etkilemesi ise, kadının üzerine yüklenen bu ağır sorumluluğu taşıyabilmek için, kontrol altında tutulmayı, “gönüllü olarak” içselleştirmesine yol açmaktadır.

Baba bir duman gibidir, anne bir göl.. Bir kadın kocasından ayrıldığı zaman kendine ve çocuklarına zarar vermeyecek.. Çocuk annenin namusundan etkilenir, babaya binbir laf gelse sorun değil, baba erkektir. Çocuğun gururunu elinde tutmak annenin elindedir. Kadınlar büyük yük taşıyor, kadına baskı çok...

(Fethiye- 23/08/03)

Ataerkil değerlerin yoğun olduğu aşiret kökenli ailelerde kadının dışarda çalışması teşvik edilmeyen bir durumdur. Bununla beraber, göç ettikleri yerde geniş bir akraba çevresi olan birinci gruptaki kadınların akraba olan diğer kadınlarla birlikte grup olarak işe gitmeleri veya işe gittiklerinde çocuklarını emanet edebilecekleri güvenilir yakınlarının olması onlara mevsimlik işlerde, kısa sürelerle çalışma imkanı ve az da olsa istedikleri yere harcaabilecekleri bir miktar para kazanma imkanı sağlamaktadır. Oysa bu grupta yer alan kadınların çok isteseler bile dışarda çalışma konusunda ataerkil baskılara direnmede destek alabilecekleri sosyal çevreden yoksun olmaları yaşamlarını sınırlandıran önemli bir handikap olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bu grupta incelenen kadınların çoğunun “kültürel olarak kabul edilebilir” bir gerekçeleri olmadığı sürece dışarda çalışmaları konusunda ailedeki erkekler tarafından katı bir tutum sergilendiği ve sonuçta aynı mahallede mevsimlik tarım işleri ya da fabrikalarda çalışan pek çok kadın olmasına rağmen hiç bir işte çalışmadıkları tespit edilmiştir.

Van Santen ve Schaafsma (2000, s. 47), Kuzey Kamerun'da Mafa toplumunda erkeklerin mevsimlik göçü ve bunun kadın-erkek kimliklerine etkisi üzerine yaptığı çalışmada, genç erkeklerin iş amacıyla uzun sürelerle evden uzaklaşmalarının kadınlara daha fazla özgürlük ya da serbestlik sağlamadığı hatta tam tersine iş yüklerini arttırdığını göstermiştir. Benzer bir şekilde, araştırma sonuçlarına göre göç edilen yerde sosyal çevresi sınırlı ya da izole bir yaşam süren bu kadınlardan özellikle

kocaları evden uzakta çalışan ya da iş amacıyla uzun sürelerle evden uzaklaşanların daha fazla özgürlük elde etmedikleri, aksine kocaları her gün eve dönen kadınlarla kıyaslandığında baskı ve kısıtlamalara daha fazla maruz kaldıkları görülmektedir. Bu şekilde evden uzakta çalışan erkeklerin, namus kaygısıyla kadın üzerinde baskı ve kısıtlamaları arttırmaları bir taraftan evden uzakta oldukları zamanlarda bile kadını kontrol altında tutmalarını sağlarken, aynı zamanda ailedeki güç ve prestijlerini koruyabilmelerinin bir yolu olarak değerlendirilebilir.

Onbeş yaşındayken amcasının oğlu ile evlenen ve yaşadığı mahallede sadece görüşmedikleri tek bir akrabaları (kocasının akrabası) olduğunu ifade eden Gülşen_(33) bu konuyla ilgili olarak şunları anlatmıştır:

Çoğu zaman işe gittiğinde en az bir hafta eve hiç gelmiyor. (Anlatılanlara göre, Gülşen'in kocası, mevsimlik temizlik işçisi, yazları tatil kamplarının temizlik işlerinde, tatil sezonu bittiğinde de inşaat işlerinde çalışıyor.) O burada yokken evin hemen bitişiğindeki komşuya bile izin almadan gidemiyorum. Kısıtlama var. Memlekette komşulara gitmeme izin veriyor çünkü orada herkes tanıdık, akraba. Burada çevreye ve insanlara güvenmiyor. Kemalpaşa'ya geldiğimden bu yana bu konuda özgürlük yaşamadım. (...) Yine bir haftalığına işe gittiği bir gün saat 18.00-19.00 arasında çocukları alıp yan komşuya oturmaya gitmiştim. Komşum kocası olmayan, dul ve çocuklarıyla yaşayan bir kadın. O sırada eve telefon etmiş, cevap alamayınca mahallede yaşayan tek akrabasına telefon edip bizi buldurdu. Bir hafta sonra işten geldiğinde, telefon ettiğinde evde bulamadığı için beni dövdü... (Gülşen, kocasının, tatil kamplarında çalıştığı ve sürekli Türk, yabancı, çeşit çeşit insan gördüğü halde, kendisinin yan komşusuna bile gitmesine izin vermemesini anlayamadığını ifade etmiştir.)

(06/08/03)

Yaşadığı mahallede hiç bir akrabası olmayan ve iş nedeniyle kocasının eve 5-6 ay gelmediği zamanlar olduğunu ifade eden, Reyhan(26), göç yaşamı hakkında şunları anlatmıştır:

14 yaşındayken benden 19 yaş büyük bir adamla evlendirdiler. Hali vakti yerinde diye gurbetçiye verdiler ama bu doğru çıkmadı... Çok yalvardım, sevdiğim adamın işi yok diye ona vermediler beni. Buraya gelmeden önce de yine böyle giderdi İstanbul'a, ya da başka şehirlere. Ne iş yaptığını bize söylemez, para da

yollamazdı. İçki içer, kumar oynardı. Kayınbabamın bize verdiği evi sattı, kumara verdi. Kirayı ödeyemedik, eşyalarımızı satmak zorunda kaldık. Sonunda dayanamayıp aileme geri döndüm. Sonra gelip beni aldı, bu gurbete getirdi... Yine iş için gidiyor, 3-4 ay gelmediği oluyor. Bana senet topluyorum diyor. Şehir şehir geziyor.¹ (...) Bıraktığı para günlük ihtiyaçlara yetmiyor. Burada herkes kiraz toplamaya gidiyor, o beni bırakmıyor. Ya çocukların başına birşey gelirse diyor... Ben buraya geldiğime çok pişmanım. Kars'ta ailem vardı... Birşey oldu mu onlara karıştırdım. Burada kimsem yok. Sabah oturdum ağladım. Memlekette kız kardeşim evleniyor, gidemiyorum. Beş çocukla nasıl gideyim. (...) Okur-yazar olmamak zor, insan birşey alamıyor çarşıda. Geceokulunda üç ay okudum, zehir zıkkım etti. Eve geç geliyorum diye kızılıyordu. Her gün kavga ediyorduk, o yokken evden dışarı çıkmamı istemiyordu. Bırakmıyor tek başıma doktora (Sağlık Ocağına) gideyim.. (Araştırma yapıldığı başka bir gün, Esengül ile sokakta ve nefes nefese evine doğru koşarken karşılaşmıştır. Evde telefon olmadığı için komşularından biriyle postaneye gittiğini ve bir yıldır telefonda bile konuşmadığı ailesine telefon ettiğini, ya biri beni görür de, kocama, "çarşılarda geziyor derse" diye çok korktuğunu anlatmıştır.)

(24/09/03)

Çoğunlukla göç ederek geldikleri yeni çevreden sosyal anlamda kopuk, izole bir yaşam süren bu ailelerin göç hikayeleri incelendiğinde, özellikle işsizlik nedeniyle sık sık yer değiştirmiş olmaları dikkat çekmektedir.² En son geldikleri bu çevrede "tutunamadıkları" için bir-iki yıl içinde başka yerlere göç etmeyi planlayan ailelere de rastlanmıştır.³ Genel

---

¹ Açıkça ifade edilmemiş olmasına rağmen, kocasının işi hakkında anlattıkları gözönüne alındığında, Reyhan'ın kocasının bir mafya üyesi olduğu düşünülmektedir. 2003 yılındaki görüşmelerde yıkılmak üzere olan yoksul bir gecekonuda yaşayan Reyhan'ın, 2005 yılında alana tekrar dönüldüğünde, aynı gecekonunun yerine yapılmış olan, bahçesinin etrafı adam boyu beton duvarlarla çevrili, tek katlı güzel bir evde yaşamaya başladığının gözlemlenmesi bu düşünceyi desteklemektedir.

² Son beş yıl içinde göç edilen yerler ve gelecek bir kaç yıl için planlanan göçler gözönüne alındığında, bu ailelerin "dinamik bir göç süreci" içinde oldukları söylenebilir.

³ Burada, "tutunamamak" kavramı, göç eden ailelerin göç ettikleri yerde, maddi-manevi beklentilerini gerçekleştirememeleri ve bunun sonucunda yaşadıkları hayal kırıklığını ifade etmek için kullanılmıştır.

olarak elde edilen iş olanaklarının ailenin ihtiyacını karşılamaması, sosyal anlamda yeni çevreye entegre olamama, kültür farklılıkları nedeniyle çocukların çevreye uyumu konusunda yaşanan sorunlar bu ailelerde yaygın olarak görülen temel sorunlardandır. Özellikle kocaları iş nedeniyle uzakta olan ya da her gün eve gelmeyen, çoğu zamanlarını evde geçiren ve dışarda çalışma, komşularla görüşme hatta telefon konuşmaları gibi bir çok konuda yoğun kısıtlama ve baskıya maruz kalan kadınlar arasında, yalnızlık, memleket özlemi ve eve kapatıldıkları için kendilerini meşgul edecek bir faaliyetlerinin olmaması sıklıkla ifade edilen yaygın sorunlardır. Bu kadınlardan bazılarının “ruh sıkıntısı, bunalım hali, gurbet hastalığı ve sinir hastalığı” gibi ifadelerle tanımladıkları çeşitli psikolojik problemleri olduğu da tespit edilmiştir.

3.2.2 Sosyal Destek Ve Dayanışmadan Yoksunluk

Bu grupta incelenen ve göç nedeniyle geleneksel, ataerkil değerleri yoğun, akraba temelli sosyal ağlardan coğrafi olarak uzaklaşan kadınlar, göç sonrası yaşadıkları çevrede sosyal destek ve dayanışmadan yoksun ya da ilk grup ile kıyaslandığında, çok daha az oranlarda destek aldıkları gözlenmiştir.

Babayerli yerleşim yaygın olduğundan, birinci grupta incelenen kadınlar arasında, göç ettiklerinde çoğu zaman kendi akrabalarından uzaklaşmış olsalar bile, göç ettikleri yerde evlendikleri erkeklerin akrabalarından oluşan geniş bir sosyal çevreye sahip olduklarından, dayanışma ve yardımlaşma da yükündür. Oysa, bu gruptaki kadınlar, çoğunlukla, göç ederek, hem kendi ailelerinden hem de kocalarının akrabalarından uzaklaştıkları için çoğunlukla, sosyal destek ve yardımlaşma konusunda dezavantajlı konumdadırlar.

Göç nedeniyle, ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzaklaşmış olmasına rağmen kadınların dışarda çalışmaları, görüştükleri insanlar ve giyim tarzları gibi çeşitli konularda, uzaktaki akrabaların, geleneksel değerlerin sürdürülmesi yönündeki baskı ve kısıtlamalar (“ataerkil kültürün uzaktan denetimi”), bu grupta yer alan kadınları

---

sosyal destek ve yardımlaşma konusunda dezavantajlı konuma iten başlıca nedenlerdir.

Göç ederek aile ve akrabalık ilişkilerinden uzaklaşmak, göç eden aile için sadece maddi-manevi destekten yoksun olma anlamına gelmediği gibi, aşağıdaki örnekte de görüleceği üzere bazı ailelerde yaşlı anne-babaların çocukları üzerindeki otorite ya da denetiminin zayıflaması anlamına da gelmektedir.

Otuz yaşlarındaki Fadime, 1995 yılında, Afyon/Dinar depremi nedeniyle beraber yaşadıkları kocasının ailesinden ayrılarak Kemalpaşa'ya tek başlarına göç etmelerinin, hem maddi hem de manevi anlamda aile ve akraba desteğinden yoksun kalmaları anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kocasını işsiz kaldığı zamanlarda eve para getirmediği için, çocuklarına lokanta atığı ve kilo ile satılan ekmekleri yedirmek zorunda kaldığını, sonra kocasının ikinci bir kadınla imam nikahıyla evlenerek onunla yaşamaya başladığını, artık eve ve çocuklarına düzenli yardım etmediğini anlatmıştır:

Eğer kayınbabam yanımızda olsaydı böyle şeyler yapamazdı, çekinirdi ondan. Başımıza böyle şeyler gelmezdi, onlar bize sahip çıkardı, çocuklar aç kalmazdı en azından. Herşey depremden sonra oldu... göç etmek zorunda kaldık...¹

(23/08/03)

Araştırma sonunda aile yapısı, eğitim düzeyi, yaş, kadın-erkek yaş farklılıkları, ataerkil kültürün yoğunluğu ya da başka etkenlere bağlı olarak, uygulanan şiddetin yoğunluğu ve sıklığı değişmekle beraber, kadınlara yönelik şiddetin yaygın bir sorun olduğu tespit edilmiştir. Görüşülen kadınların ifadelerine ve gözlemlenen somut olaylara dayanarak bütün kadınların, çoğunlukla kocaları, kayınanaları ya da kendi babaları tarafından, yaşamlarının bir döneminde küfür, dayak ya da "kuma getirme" tehditi" gibi görece hafiflerinden kafa ve dişlerinin kırıldığı, bıçaklandıkları, şiddetli dayak nedeniyle

---

¹ İlk görüşmede, göç nedeni olarak, en çok deprem ve depremde ailenin maddi zarar görmesi gibi konulardan bahsedilmesine rağmen, yaklaşık olarak bir ay sonra yapılan ikinci görüşmede ailenin asıl göç nedeninin kan davası olayları olduğu ve ailenin davalı olduğu akrabalarından uzaklaşmak için yabancı bir çevreye göç etmek zorunda kaldığı anlaşılmıştır. (Eylül 2003)

vücutlarında morluklar oluşması, düşük yapmaları gibi ağır yaralanma ve kalıcı olabilecek sağlık sorunlarıyla sonuçlanana dek şiddet uygulamalarına maruz kaldıkları ortaya çıkmaktadır. Yine bulgulara dayanarak bu araştırmada incelenen üç grup arasında kadına yönelik şiddet, en yoğun ve sık ataerkil değerleri yoğun, çoğu zaman göç edilen yerde bir yakını, akrabası olmayan, çevredeki en yakın komşularla bile pek görüşülmeyen, izole çekirdek ailelerde yaşandığı gözlemlenmiştir. Günlük yaşamlarında, sık sık şiddetin yaşandığı bu ailelerde çocuklara yönelik şiddet de daha sık görülmektedir.

Yaşadığı mahallede hiç akrabası olmadığını ifade eden ve dokuz yaşındayken üvey babası kendisini istemediği için sekiz yaşındaki teyzesinin oğlu ile evlendirilen üç çocuklu Sevgül(27), hem kocası hem de kaynanası tarafından sürekli ağır şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir. Görüşme sırasında, bir kaç gün önce kocası tarafından dövüldüğü için gözleri ve vücudunun değişik yerlerinde morluklar olan Sevgül, güçlükle konuşarak, bu konuda şunları anlatmıştır:

Evi ben idare ediyorum. Kendi başına hiç bir zaman bir iş bulamıyor, her seferinde ona ben iş buluyorum. Beni hor görüyorlar. Hiç yeni birşey alıp giymedim üstüme, hep başkaları yardım ediyor... Benim kötü bir hareketim olsa, gelsin bunları yapsın, yapma demem... bunalımdayım.. (Sevgül, yıllar sonra, öz babasının çocuklarını bırakması şartıyla geri dönmesini kabul ettiğini ifade etmiştir.)

(26/09/03)

Kandiyoti (1995, s. 377), Türkiye’de özellikle 1950’lerden sonra tarımda makineleşme ile kırsal alanlarda yaşanan değişimlerin sonucu olarak ataerkil kültürde erkek egemenliğinin temellerinin yeniden tanımlandığını ve yeni pazarlıklara yol açtığını ileri sürer. Sosyo-ekonomik değişimin sonucu olarak, erkeğin aile içindeki otoritesi ya da statüsü aile ve soy yerine sermaye, eğitim, politik dayanaklar ve kayırma mekanizmaları gibi maddi ve sembolik kaynaklara bağlı olmaya başlamıştır. Kandiyoti’ye göre, “erkeklerin kendi hanelerinde hala birer reis gibi davranabilmelerini mümkün kılan şey, artık ev dışı kaynaklara erişme yeteneklerinin dolayımından geçmekteydi”.

Araştırma bulgularına göre köyden kente göç eden erkeklerin işsiz kaldıkları ya da düzenli bir gelir elde edemedikleri zamanlarda, kültürel olarak kendilerinden beklenen

veya kendilerinin de temel görev saydığı, evi geçindirme rolünü yerine getirememeleri sonucu ailedeki otoritelerinin zayıflamasının, aile içi ve özellikle kadınlara yönelik şiddetin temel nedenlerinden biri olduğu görülmektedir.

Araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde, iş bulmaya yardım edecek bir tanıdık ya da akraba çevresi olmaması, eğitim seviyesinin düşük olması, fabrikalardaki iş disiplinine alışık olmama nedeniyle işten çıkarılma, yapılan işlerin mevsimlik (kısa süreli) olması, şehir ortamında iş arama konusunda yol yordam bilmeme ve kültürel olarak alışık olmadıkları için tanımadıkları insanlardan iş istemeye çekinme, erkeklerin işsiz kalmalarının en önemli nedenleri arasındadır. Bu gibi durumlarda, yaşadıkları sorunları başkalarıyla paylaşma konusunda erkeklere kıyasla daha rahat görünen kadınların aktif davranarak ailedeki erkeklerin iş bulmalarına bir şekilde yardım ettikleri görülmektedir. Ancak kadınların bu yöndeki beceri ya da müdahaleleri, ailede erkeğin söz hakkı ve otoritesini zayıflatan bir durum olarak, kadına yönelik şiddete dönüşebilmektedir.

Sevgül'ün yukarıda aktarılan hikayesi tam da bu duruma verilebilecek bir örnektir. Sevgül, mahallede akraba ya da bir arkadaşı olmayan kocasına her seferinde, sorunlarını paylaştığı ve dışarda çalışan birkaç komşu kadın aracılığıyla iş bulabildiğini anlatmıştır. Ancak, Sevgül'ün durumunda da olduğu gibi, aile içi şiddet uygulamaları, evin geçimini sağlama konusunda başarılı olamayan erkeklerin, güç ve otoriteyi tekrar elde etmelerinin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır.

Sağlık sorunları nedeniyle kocası çalışmayan ve evi tek başına geçindirmesine rağmen sürekli kocasından ağır şiddet gören Bedriye'ni hikayesi, bu konuya verilebilecek başka bir örnektir.

1990'lı yıllarda Ağrı'dan göç eden, hem kendisinin hem de kocasının aşiret aileden geldiklerini söyleyen ve bir yemek fabrikasında aşçı olarak çalışan Bedriye(43), 18 yaşındayken kendisinden 23 yaş büyük ve karısı öldüğü için dokuz çocuğuyla dul kalan bir adamla evlendirildiğini ifade etmiştir. Kocasının ruh hastası olduğu için hiç çalışmadığını ve altı çocuk da kendisinin olmak üzere, tek başına çeşitli fabrikalarda çalışarak toplam 14 çocuk büyüttüğünü ancak hem kendisinin hem de çocuklarının sürekli olarak kocası tarafından ağır şiddete maruz kaldığını anlatmış, bu konuda kocasına olan sitemlerini şöyle ifade etmiştir:

On yıldır aralıksız çalışıyorum. (Sigortasız çalıştığı yılları saymıyormuş.) Namusumla çalıştım, ev yaptım, arsa tuttum. Çalışıp sana da bakıyorum, ben sana hem kadın hem de erkek oldum, neden beni dövüyor, bana neden sövüyorsun? (...) Evin önüne çıkıp bağıra bağıra bana küfür ediyor, çok utanıyorum. Komşular beni tanır, ona bakmaz ama yoldan geçen yabancılar duyarsa...

Bedriye, kocasının eziyetine dayanamayan 15 yaşındaki oğlunun bir gün evden kaçıp İstanbul'daki akrabalarına sığındığını, fakat bir süre sonra eve geri döndüğünde, kocası "oğlanı eve almayacaksın" dediği halde, yetim üvey oğlunu dayanamayıp eve aldığı, bunun üzerine kocasının kendisini boynundan bir kaç yerden bıçakladığını anlatmıştır. Tedaviden sonra polisler kendisini memlekete, babasının evine göndermek istediklerinde zorla evlendirdikleri için gitmek istemediğini anlatmıştır.

(16/08/03)

Toplumumuzda ailenin mahremiyetine yönelik ideolojik görüşler, aileyi ilgilendiren özel durumlara dışardan ya da aileden olmayan insanlara müdahale hakkı vermez, hatta bunu engeller. Aile yaşamının mahremiyetine önem verilen ataerkil kültürde aile içi şiddet, daha da ciddi bir sorun haline gelmektedir. Çevredeki komşularıyla görüşmeyen ya da az sayıda komşusu olan, daha çok kendi içine kapalı, izole çekirdek ailelerde, kadınlar hem ailenin mahremiyetini koruma adına kendilerine uygulanan şiddeti başkalarıyla paylaşmak istemedikleri için hem de çevrelerinde gerektiğinde kendilerine yardım edebilecek akraba, komşu gibi yakınlarının olmaması nedeniyle, aile içi şiddet bağlamında en mağdur grubu oluştururlar.

İzole çekirdek aileler, aynı zamanda memleket bağlarının güçlü olduğu bir grubu temsil eder. Her yıl memleketlerindeki akrabalarının gönderdiği önemli miktarlardaki yiyecek yardımı, bu ailelerin memleketleriyle olan bağlarının hem maddi hem de manevi boyutunu göstermesi bağlamında önemlidir.

Kendisinden 11 yaş büyük olan amcasının oğlu ile evli, bütün akrabalarını Kars'ta bırakmış ve korktuğu için asla tek başına dışarı (şehir merkezindeki çarşıya) çıkmadığını anlatan dört çocuklu Ayşe(33), yakın zamanda memleketinden gönderilen ve neredeyse bir odayı dolduran (kavurma, hatta çiğ et, tulum peynir, tereyağı, petek bal, erişte ve toz şekerden oluşan) yiyeceklerin otobüsle gönderildiğini, otogardan bir araba kiralayarak eve getirdiklerini, bir sonraki

sonbahara kadar yarım kilo peynir bile almayacaklarını anlatmıştır. Bir yatak odası ve bir de oturma odası olarak kullanılan dar bir girişi olan küçük bir gecekonduda yaşayan ve oldukça yoksul görünen, tek kişinin çalıştığı altı kişilik bu aile için memleketlerinden gelen bu yardımların ailenin geçimini sağlayabilmesi için önemli bir yeri olduğu açıkça görülmektedir. Bununla beraber, bir fabrikada asgari ücretle çalıştığını söyleyen Ayşe'nin kocası Ahmet(44)'in, sosyal güvencesi olan bir işi olmasından çok memnun olduğunu hatta akrabalarına kıyasla kendi durumlarının çok iyi olduğunu ifade etmesi, yoksulluk algısının göreliliğini yansıtmaya bağlamında dikkat çekmiştir.

(22/08/03)

Yapılan görüşmelerde, memlekette gelen bu yardımlara karşılık, işsiz kaldıkları dönemlerde erkeklerin, yaz tatillerinde de ailedeki kız-erkek büyük çocukların işlere yardım amacıyla memleketlerine gittikleri, ancak ekonomik nedenlerle bütün ailenin hep birlikte gitme şansı pek olmadığı için kalan çocuklara bakmak ve ev ile ilgilenmek üzere genellikle kadınların geride kaldığı ve bu nedenle de uzun yıllar memleketlerindeki akrabalarını göremedikleri ifade edilmiştir.

3.2.3. Yabancı Çevre Algısı, Sosyal İlişkiler, Etkinlikler ve Mekanda Sınırlılıklar

Bu grupta incelenen aileler çoğu zaman ilk grupta incelenen ailelerin aksine gruplaşmayı gerektirecek sosyal bağlardan yoksun olduklarından gecekondular bölgesinde dağınık ya da çevreden kopuk bir yerleşim dağılımı gösterirler. Genellikle hem fiziksel hem de sosyal anlamda mahallenin geri kalanından izole ve kendilerine ait ya da kiralık gecekondularda yaşarlar. İlk grupta göç edilen yerde akraba temelli sosyal ağların yoğun olması sonucu içiçe geçmiş bir gecekondulaşma görülürken, göç ederek akraba çevresinden uzaklaşan bu ailelerin fiziksel anlamda yakın olan komşularıyla bile sosyal ilişkilerinin sınırlı düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Geleneksel değerleri yoğun, ataerkil kültürün yaygın olduğu bu çevrede, "yabancı çevre algısı" kadınların sosyal ilişkileri, etkinlik alanları ve etkinlikte buldukları mekanlar üzerine baskı ve kısıtlamalara neden olmaktadır. Akraba olmayan herkesin yabancı sayıldığı bu çevrede özellikle kadınların yabancı erkeklerle aynı ortamda bulunmaları ya da etkileşimde bulunmaları (konuşmaları, görüşmeleri vs.) teşvik edilmeyen bir durumdur.

Yaşadığı mahallede hiç akrabası olmadığını ifade eden Gülşen(33), bu konuda şunları anlatmıştır:

Evin hemen yanındaki komşuya bile izin almadan gidemiyorum. Kısıtlama var... Memlekette komşulara gitmeme izin veriyor çünkü orada herkes tanıdık, akraba. Burada çevreye ve insanlara güvenmiyor. Kemalpaşa'ya geldiğimden bu yana bu konuda özgürlük yaşamadım.

(6/08/03)

Bu araştırmada, birinci ve ikinci grupta yer alan kadınların sosyal çevreleri kadınların toplumdaki uygun yeri ve davranışı konusunda ideolojik bir tutuculuk sergilemesi bağlamında benzerlik göstermekte, her iki grupta da, özellikle kocaları belli sürelerle evden uzakta çalışan kadınların üzerinde baskı ve kısıtlamaların olduğu görülmektedir. Bununla beraber, birinci gruba örneklem oluşturan ve çoğu zaman yaşadıkları çevrede yoğun bir akraba çevresine sahip kadınlar, söz konusu baskı ve kısıtlamalara rağmen kocaları evden uzakta olduğu zamanlarda, pratik ihtiyaçlarının karşılanması, sosyalleşme ve maddi-manevi destek gibi konularda yardım ya da destek alabilirken, ikinci grupta yer alan ve yaşadıkları çevrede böyle bir destekten yoksun olan kadınlar ise bu bağlamda en mağdur grubu oluşturmaktadır.

Göç nedeniyle geleneksel, ataerkil değerleri yoğun akraba temelli sosyal çevreden coğrafi olarak uzaklaşan, göç edilen yerde sınırlı sayıda komşusu olan veya tamamen izole bir yaşam süren çekirdek ailelerde, günlük yaşamdaki davranış ve tutumlar üzerinde uzaktaki akrabaların etkili olmaya devam ettiği gözlenmiştir. "Ataerkil kültürün uzaktan denetimi" olarak nitelendirilen bu durum, bütün ailenin yeni çevreye uyumunda önemli bir handikap olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda özellikle küçük yaşlarda, ilkökul çağında ya da ergenlik döneminde göç eden ya da göç edilen yerde doğan ikinci kuşak çocuklarla ebeveynleri ve akrabaları arasında sık sık kültür çatışmaları çıktığı, bu çocukların okul ya da iş çevrelerinde, sosyalleşme yoluyla edindikleri davranış ve tutumlarla aile ya da yaşadıkları çevrede bu yöndeki beklentiler arasındaki kültürel farklılıklar nedeniyle çeşitli düzeylerde uyumsuzluk sorunları yaşadığı gözlenmiştir.

Urfa'dan göç etmiş ve yaşadıkları mahallede hiç akrabaları olmayan, aşiret kökenli bir aileden gelen Furkan buraya geldiği zaman bir çok konuda uyum sorunu yaşadığını anlatmıştır. Liseyi bitirmeden terk ettiğini, amatör bir takımında futbol

oynayan Furkan, arkadaşlarının çoğunun zengin, fabrika sahiplerinin çocukları olduğunu, onların yanında en çok, kendisi ailesinden yeterli destek alamadığından maddi anlamda sıkıntı çektiğini; giyim tarzı, dinlediği müzik, hayata bakış gibi birçok konuda yaşadığı mahalleye uyum sağlamadığını ve hayat görüşünün ailesinden ve yaşadığı mahalleden çok farklı olduğunu anlatmıştır:

Arkadaşlarımla kafelere gitmeyi seviyorum, yazları şort-tişört giymeyi seviyorum.. Annem, "erkekler kısa pantolon giymez" diyor. Bu mahallede yabancı müzik dinleyen ilk genç benim. (...) Bunlar ortada kalmışlar, ne kendi kültürlerini yaşıyorlar, ne de buranın. Bu toplum bana uymuyor, ben de onlara ayak uyduramıyorum. Ben bu mahallede oturduğum sürece mutlu olamam...

Furkan'ın, çeşitli konularda aile ve yaşadığı çevreden farklı görüşlere sahip olduğunu söylemesine rağmen, bir taraftan da bazı konularda kendi çevresinde yaygın olan kültürel değerlere olan bağlılığı, özellikle göç eden ikinci nesilin yaşadığı kültür çatışmasını yansıtmaya başlamasında, dikkate değer bir durumdur:

Ben, burada kapalı bir kızla evlenmeyeceğim diye yemin ettim. Kapalı olanların açık olanlardan daha iyi olduğuna inanmıyorum. Kapalı olanlar çok baskı altında yaşadıkları için özlem çekiyorlar ama istediklerini yapamıyorlar. Mahallenin aşığıysa başı açık kızlar var. (...) Furkan ayrıca, akrabaları Fransa'da göçmen olan ve Fransızca öğretmeni olmak istediği için üniversite sınavlarına hazırlanan kız arkadaşının, evlendiklerinde annesiyle beraber oturmak istemediğini anlatmıştır. Ben buna rest çektim, annemle oturacak, ister kabul etsin, ister kabul etmesin.

(19/09/03)

1997 yılında Kemalpaşa'ya Eskişehir'den göç etmiş bir ailenin kızları olan Naz(18) ve Fidan(17), yaşadıkları çevrede gördükleriyle kendi kültürleri arasında farklılıklardan dolayı çoğu zaman arada kaldıklarını ve sonuçta tam olarak her iki ortama da uyum sağlamadıklarını ifade etmişlerdir.¹ Kemalpaşa'daki arkadaşlarına uyum sağlamaya

---

¹ Kemalpaşa, memleketleri Bitlis'den sonra ilk göç edilen yer değildir. Bu aile, 1993 yılında, çocuklardan birinin sağlık sorunu nedeniyle, tedavi amacıyla önce Eskişehir'e göç etmiştir.

çalıştıklarında, özellikle babalarının (uzaktaki) akrabaları tarafından “serbest” davranışları nedeniyle eleştirildiklerini anlatmışlardır:

Buraya gelmek (göç etmek) rahatlamak demek değil. Bazen sadece annem değil, biz de memlekette kalsaydık diyoruz. Burada, ailede sevgi, saygı, diyalog kalmadı. Biz buranın insanlarına özeniyoruz. Onlar gibi olmaya çalışıyoruz. Ama olamıyoruz, ailede sorunlar çıkıyor ...

(Naz –14/08/2003)

Hayır, iyi ki geldik.. Doğuda yaşamayı sevmiyorum ben. Orada kalsaydık kapalı olurduk, istediğimiz gibi giyinemezdik, başımız kapalı olurdu. Orada kadınlar eve kapatılıyor.

(Fidan – 14/08/2003)

İzole çekirdek ailelerde çocuklarının kimlerle görüştüğü, arkadaş çevresi ya da gittikleri yerler konusunda denetimi zayıflayan ebeveynler için çevreye karşı güvensizliğin önemli bir kaygı konusu olduğu görülmüştür. Lise ikinci sınıfta okuyan oğlunun arkadaş çevresi yüzünden jiletçi olduğunu ve içine kapandığı için iletişim kurmakta zorlandığını anlatan bir kadın “çevreye ve çevredeki insanlara güvensizlik” konusunda şunları anlatmıştır:

Memlekette herkes kardeş gibi, köyümüzde de öyle... Burası öyle değil. Çok göç var, çeşit çeşit insan geliyor buraya, çeşit çeşit olaylar oluyor. Küçük çocuklar çalınıyor. Sadece bu yıl 20 çocuk çalınmış. Organları alınıyor. Çocuklar biz görmeden bali ve tinerci olup çıkıyorlar. Evden bağlarını kesiyor, dışarda sevgi arıyorlar. Arkadaşları sebep oluyor. Çocukların ellerinde kuru sıkı çıkıyor. Açıklanmayacak çok şey var. Bunlar bizi korkutuyor. (...) Akşama kadar kapıyı kilitleyip oturuyorum. Kapıya gelen satıcılara da güvenmemek lazım, hırsızlık çok oluyor.

(02/08/2005)

Çevreye karşı güvensizlik, yukarıdaki örnekte de olduğu gibi, özellikle ergenlik dönemindeki çocukları üzerinde kontrolü zayıflayan anne-babalar için önemli bir sorun olduğu gibi namusun korunması bağlamında kadınların hareket alanını da kısıtlayan bir etkidir. Bu araştırmada, özellikle birinci ve ikinci gruplara örneklem oluşturan kadınlar

arasında yanlarında mutlaka başka biri (bir erkek çocuk da olabilir) olmadan, yürüme mesafesindeki şehir merkezine ya da çarşı-pazara gitmelerine izin verilmediği hatta böyle bir şeye kendilerinin de cesaretlerinin olmadığını ifade eden kadınlar çoğunluğu oluşturmaktadır.

Kemalpaşa'ya 1986 yılında Ardahan'dan göç etmiş bir kadın bu konu ile ilgili olarak kendisi hakkında şunları söylemiştir:

Namus önemlidir. Kendimize sahip çıkmak zorundayız. Kemalpaşa bozuldu. Önceden bu kadar karışık değildi. Ben kızımın (kızı 4 yaşında) elinden tutup, yanımda bir erkek olmadan dereye gidemem, korkarım.¹ On sekiz yaşındaki oğlum izin vermiyor zaten.

(02/08/2005)

Gözlemlere göre, göç edilen yeni çevreye duyulan güvensizlik, ataerkil değerleri yoğun, tutucu ailelerde, kültürel nedenlerle kadınların dışarda çalışmaları yönündeki olumsuz tutumları pekiştiren bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Kandiyoti ve Arat (1995, s. 381), kadınların Türkiye'de kamusal yaşama girmelerinin ancak cinsiyetsiz bir kimliğe, hatta bir ölçüde erkek kimliğine bürünmekle meşrulaştırıldığını, dolayısıyla kamusal yaşamda kadınların cinsiyet kimliklerini yaşayamadıklarını ileri sürerler.² Kandiyoti'ye göre "Cinsiyet temelinde kesin şekilde ayrılmış, erkek şerefine kadınların davranışıyla yakından ilişkili olduğu bir toplumda, kadınların kamu yaşamına katılmaları ancak saygınlıklarını koruma ve erkeklere kendilerine cinsel nesne olarak sunmama yönünde verdikleri kuvvetli işaretlerle mümkün olabilirdi". Kandiyoti ayrıca Cumhuriyet dönemi kadınının "peçesiz, koyu renkli kostümlü, kısa saçlı ve makyajsız" yeni imajının, kadınların cinsiyet kimliklerini gizleyen bir zırh görevi gördüğünü söyler. Benzer bir şekilde bu gruba örneklem oluşturan kadınlar arasında toplum tarafından da kabul edilen (kocanın çalışmaması, dul olmak, yoksulluk gibi) gerekçelerle dışarda çalışan

---

¹ Dere, Kemalpaşa merkezde aileler için piknik alanı ve çay bahçelerinin olduğu yerdir.

² Detaylar için bkz. (Kandiyoti, 1988b; Arat, 1985)

kadınların bunu ancak kültürde yaygın olan ve “kadın olma” ile özdeşleştirilen cinsiyet kimliklerini bastırdıkları sürece başarabildikleri tespit edilmiştir.

Urfa’dan göç eden Fethiye(50), dul bir kadın olarak dışarda çalışma koşullarını ve bunların yaşamı üzerindeki etkilerini şöyle anlatmıştır:

Benim tarzım sert. Beni tanıyanlar huysuz sanıyor. (...) Bir kadın, içinde kadın hissi değil de, erkek hissi taşıması lazım.. Fabrikada, asık suratlı olacaksın, bir laf atan olursa gülmeyeceksin. (Fethiye, namusunu korumak için “erkek gibi” sert ve kavgacı tavırları olduğundan, ne kadınlarla ne de erkeklerle pek anlaşamadığını anlatmıştır.)

Dul kadının arka eteği ön eteğine düşmandır, dul bir kadınsan, namusunu korumak için çok dikkatli olacaksın. Dul kadın ne yapsa yanlış anlarlar. Komşuya gitsen, erkeklerle normal konuşsan bile yanlış anlarlar. Dikkat çekici kıyafetler giyemezsin, tek başına gezemezsin. O yüzden insan herşeyden geri kalıyor. (...)

Benim böyle açık, rahat giyindiğime bakma, akrabalarım beni böyle görse... (Görüşme sırasında, başı bir tülbentle bağlı, şalvarlı ve yüzü açıktı.) Aslında kapalı giyinmem lazım, dışarı çıkmamam lazım, erkeklerle konuşmamam lazım. Bakma sen, biz buraya geldik açıldık, özgürleştik. (...) Özgürüm ben burada. Bakma sen Kemalpaşa’da serbest olmuşuz, ayak ayak üstüne atıp oturuyoruz. Normalde oturamayız. Büyüklerin yanında yemek yiyemezdik. Burada iş hayatına girince yemekhanede erkeklerin yanında yemek yiyor, sigara da içebiliyoruz. Ben çalışmamış olsaydım, köydeki aynı hayatı yaşıyor olurdum...

(06/08/03 -8/08/03)

Yapılan görüşmelerde bazı kadınların, evde ve genellikle ailedeki erkeklerden (baba ya da kocalardan) gizli olarak sigara ya da tütün içtikleri gözlenmiştir. Bu kadınlar özellikle kadın-kadına biraraya geldiklerinde, kocalarından dayak yediklerinde, evde geçimsizlik olduğunda ya da yoksulluğun verdiği sıkıntıdan dertlerini unutmak için sigara içtiklerini ifade etmişlerdir. Kadınların başkalarının yanında sigara içmeleri kültürel olarak teşvik edilmemekte, kamusal ortamlarda sigara içmek bir “erkek davranışı” olarak görülmektedir. Yukarıda verilen örnekte, Fethiye’nin çalıştığı fabrikada, kendi kültüründe kadına yakıştırılmayan bir davranış olarak erkeklerin yanında sigara içmesi, kültürel engellere rağmen onun fabrikada yabancılarla birarada çalışmasını

meşrulaştırırken, aynı zamanda namusunu koruma adına “kadınlık” kimliğinden uzaklaştığının da somut bir ifadesidir.

Kendisinden 23 yaş büyük kocası ruh hastalığı nedeniyle çalışmadığı için, 14 çocuğunu tek başına çalışarak büyüttüğünü ifade eden Bedriye(43), sert tavırları ve “erkeksi” görünüşüyle dikkat çekmiştir. Bedriye, işe giderken kocası izin vermediği için etek ya da elbise giyemediğini, heves etse bile başkalarının dikkatini çekecek renklerde giysi giyemediğini, her zaman siyah, kahverengi, gri gibi koyu renklerde ve uzun kollu giysiler giydiğini ve kısa kestirdiği saçlarını başörtüsüyle kapattığını anlatmıştır.

Benim çirkin görünmemi istiyordu, işe giderken güzel giyinmemi, “kadın gibi” olmamı istemiyordu. Bir seferinde giydiğim elbiseyi parçaladı, benden yaşlı olduğu için kıskanıyordu herhalde...

(16/08/03)

Birinci grupta incelenen ve yaşları 60-65 yaşın üzerinde olan aşiret kökenli kadınların, genç olanlara kıyasla sanayi ve tarım sektörlerinde mevsimlik işlerde çalışma konusunda görece olarak daha rahat olmaları da biyolojik olarak üretkenlik dönemini geride bırakmaları sonucu yaşa bağlı olarak cinsiyet konumlarındaki değişimle açıklanabilir.

Bulgulara göre kadınların saçlarının uzun ya da kısa olması, toplumsal cinsiyet bağlamında çeşitli imalar taşımaktadır. Yukarıdaki örnekte de görüldüğü gibi, kadınların dışarda çalışmalarının uygun görülmediği bir çevrede, “zorunlu” nedenlerle dışarda çalışan kadınların saçlarını kestirmeleri, kadınların dişiliklerini ya da cins kimliklerini bastırmanın bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Kısa saçlı ve başı açık gezen kadınların eleştirilmeleri ya da dışlanmaları ise kadınların uzun saçlı olmaları ile geleneklere “saygı ve bağlılık” arasında kurulan ilişkinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Yabancı çevre algısı, bu grupta incelenen ve özellikle kocaları uzun veya belirsiz sürelerle uzakta çalışan kadınların sosyal ilişkileri ve yaşam alanları üzerine getirilen baskı ve kısıtlamaları meşrulaştıran bir etkiye sahiptir. Yalnızlık, memleket özlemi ve dışarda çalışmasına izin verilmeyen kadınlarda eve kapatılma sonucu üretimden soyutlanma duygusu, sosyal ilişkileri ve etkinlik alanları oldukça sınırlı olan bu kadınların sıklıkla ifade ettikleri yaygın sorunlardandır.

3.3. KOMŞULUK/HEMŞEHRİLİK TEMELLİ SOSYAL AĞLARDAN OLUŞAN BİR ÇEVREDE YAŞAYAN KADINLAR

Fortes, akrabalığı bir tür dostluk kategorisi olarak niteler. Biz de, benzer şekilde, akraba olmayanlar arasında yaşanan bazı dostlukların akrabalığa öykündüğünü söylemeliyiz.

(Julian Pitt-Rivers, 1973, s. 90, akt. Duben, 2002)

3.3.1. Komşuluk/Hemşehrilik Temeline Dayalı Sosyal Çevre

İlk iki gruptan farklı olarak, bu gruptaki kadınların sosyal çevresi, hemşehrilik ya da komşuluk ilişkilerine dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevredir. Bu grupta, birinci grupta olduğu gibi iç içe geçmiş gecekondulaşma yerine, sosyal ağlara paralel olarak dağınık yerleşme görülür. Hemşehriler arasında üç dört aileden oluşan gruplaşmalar görüldüğü gibi, eve yakın ya da mahalle içine dağılmış aileler arasında görülen komşuluk ilişkileri yaygındır.

Göç edilen yerde akraba temelli sosyal ağların yoğun olduğu ilk grubun aksine, az sayıda ve yaşadıkları yerlerin uzaklığına bağlı olarak genellikle çok sık görüşülmeyen "sınırlı" akrabalık ilişkileri yaygındır. Çoğunlukla çekirdek aile, ve nadiren de üç kuşaktan oluşan, ortak veya ayrı bütçeleri olan, aynı evi paylaşan ya da yan yana evlerde yaşayan geniş aileler görülmektedir.

Akrabalık bağları ve etnisitenin sosyal ilişkilerin sınırlarını belirleyen önemli unsurlar olarak ortaya çıkmaması, bu grubu ilk iki gruptan ayıran temel özelliktir. Günlük yaşamda, hem yaşanan mahalle içinde, hem de mahalle dışında, farklı etnik kökenden gelen ya da akraba olmayan insanlar arasında görülen sosyal ilişkiler olağan bir durumdur. Bununla beraber, yerleşim dağılımında aynı illerden göç edenler arasında üç dört aileden oluşan küçük gruplaşmalar olduğu tespit edilmiştir. Göç edilen yörelere bağlı olarak ortaya çıkan bu gruplaşmalar, hemşehrilik esasına dayalı sosyal ilişkilerin yaygınlığını gösterir. Aynı yörelerden göç eden hemşehriler, ve komşular arası sosyal ilişkilerden başka, aralarında akrabalık, etnisite ya da hemşehrilik gibi ortaklıklar bulunmamasına rağmen çalışılan iş ortamlarında edinilen uzun süreli dostluklar da görülmektedir.

Konya, Afyon, Denizli, Kütahya, Artvin ve Erzurum gibi illerden göç eden ve farklı etnik grup ve mezheplerden gelen kadınları kapsayan bu grup, ilk iki gruba göre bu bağlamda “heterojen” bir yapı göstermektedir. Kendilerini Türkmen, Yörük, Laz ya da Dadaş olarak tanımlayan kadınlar arasında Sünni mezhebinden olanlar çoğunluğu oluştururken, az sayıda Alevi olan kadınlar da bulunmaktadır.

1986 yılında Erzurum’dan göç eden Gülten (38), mahallede hiç akrabası olmamasına rağmen, evinin yakın çevresinde yaşayan ve kendi memleketinden olan komşularıyla olan ilişkilerinin yakınlığını şöyle anlatmıştır:

Komşular çok iyi, akraba gibiler. Burada, aynı köydeki gibiyiz. Komşuların hepsi bizim köylü olduğu için birbirimizin evine, şehirli gibi haberli gitmeyiz. İstedığımız zaman ve önceden haber vermeden gider geliriz evlerimize.

(07/09/2003)

Yapılan görüşmelerde, bu grupta yer alan insanların kendilerini ifade ettikleri tanımlamalarda “etnisite” ya da etnik kimlik önemli bir unsur olarak ortaya çıkmamaktadır. Göç edilen yerler, etnisite ve inançları bağlamında “heterojen” bir profile sahip bu grupta, ilk iki grup ile kıyaslandığında, bu farklılıklara gösterilen toleransın ve ve farklı grupların aralarındaki etkileşimin daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Bununla beraber, araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde, özellikle etnik kimlik ya da inanç farklılıklarının insanlar arasında potansiyel bir tartışma ve gerilim alanı olduğu görülmektedir.¹

Akrabalık ve etnik kimlik yerine komşuluk ya da memleketlilik esasına dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınları ilk iki gruptan ayıran en önemli

---

¹ Araştırma sırasında, kocasının Kürt olduğunu ifade eden ve alanda Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgede yaşayan Alevi bir kadın ile Aleviler hakkında kötü sözler söylediğini iddia ettiği ve komşusu olan bir kadın arasında kavga çıkmış, olaya başkalarının da dahil olmasıyla kavganın şiddet ve kapsamının artması üzerine görüşmeler yarıda bırakılmıştır. (Araştırma günlüğü - 08/09/2033)

özelliklerden biri çevre ile olan etkileşim düzeylerinin görece olarak daha fazla olmasıdır. Kadınların mahalle içinde ve dışında gezme, hatta istediklerinde memleketlerine gitme konusunda daha özgür davranmaları dikkat çekmiştir.

Araştırmanın yapıldığı gecekondü bölgesinde genel olarak kadınların dışarda çalışması kültürel nedenlerle teşvik edilmeyen bir durum olmasına rağmen, sosyal çevrenin niteliğine bağlı olarak, dışarda çalışma konusunda, pratikte kadın üzerinde uygulanan baskı ve kısıtlamalar farklı düzeylerde ortaya çıkmaktadır. Ataerkil kültür baskısı yoğun olan bir çevrede yaşayan aşiret kökenli Kürt kadınları ile bu grupta yer alan kadınların çalışma koşulları ve iş konusundaki beklentileri arasında önemli farklılıklar olduğu görülmüştür. Dışarda çalışmaması konusunda görece olarak daha fazla baskı gören Kürt kadınlarının, çoğu zaman “süreklilik” gerektirmeyen; mevsimlik ya da geçici işlerde ve asgari ücretlerle çalıştıkları tespit edilmiştir. Fakat dışarda çalışma konusunda ilk iki gruba göre, daha esnek bir konumda yer alan kadınların ise çalıştıkları işlerden süreklilik arzetmesi ve sosyal güvencesi olması gibi beklentileri olduğu ve bu beklentilerini karşılamak için mücadele ettikleri görülmüştür. Örneğin sanayi sektöründe mevsimlik işlerin yaygın olması nedeniyle 3-4 ay gibi sürelerle çalıştırılıp sonra işten çıkarılma yaygın bir sorun olmasına rağmen, yılda bir kaç kez iş değiştirmek gerekse de, bu kadınların emekli olabilmek için özel bir çaba gösterdikleri görülmüştür.

Birinci grupta incelenen ve özellikle göç eden birinci kuşakta kadınlar arasında dışarda çalışan pek çok kadın olmasına rağmen, tek bir kadının bile çalıştığı işlerden herhangi bir sosyal güvence elde edememiş olmasına karşın bu grupta yer alan ve çalışan kadınların çoğunluğunun sosyal güvencelerinin olması, bir kısmının emekli olmak üzere olmaları, sadece iş ortamlarındaki koşullarla açıklanamaz. Benzer koşullara rağmen kadınlararası görülen bu farklılıklar, kültürel geçmiş, sosyal çevre, etnik kimlik, yaş, eğitim düzeyi gibi pek çok etkene bağlı olarak toplumsal cinsiyet algısındaki farklılıkların bir sonucudur.

Yapılan işlerde cinsiyete dayalı işbölümü ilk iki grupta olduğu kadar belirgin ya da katı değildir. Evi geçindirme sorumluluğu, erkeğin temel görevi olarak görülse de, çoğu zaman kadınların çalışarak eve önemli oranlarda katkıda buldukları görülmektedir. Hatta, kocaları işsiz kaldığı zamanlarda evin geçimini tek başına idare ettiğini ifade edenler olmuştur.

Yapılan işlerin cinsiyete göre ayrışması konusunda farklı tutumlara rastlanmasına rağmen, ilk iki grup ile kıyaslandığında ev içi ve ev dışındaki sorumlulukların paylaşımında ve işbölümünde daha esnek, daha “eşitlikçi” ailelere sıklıkla rastlanmıştır:

Artvin’den göç eden Güllü (41), kendisi gündüzleri mevsimlik tarım işlerinde çalıştığı için, işsiz kaldığı ya da gece vardiyasında çalıştığı zamanlarda kocasının yemek yapmak, küçük çocuklara bakmak, evi temizlemek gibi her türlü işi yaptığını anlatmıştır.

(03/09/2005)

Kars’dan göç eden ve dört yıldır ciğerlerinden hasta olduğunu, kocası ve iki oğlunun evde temizlik, halı yıkamak da dahil her konuda kendisine yardım ettiklerini ifade eden Algez (37), ailesiyle ilgili şunları anlatmıştır:

Oğullarımı kız gibi yetiştiriyorum. Büyük oğlan bir kız çocuğu gibi, büfeyi düzenliyor, misafirlere çay servisi yapıyor, yemek yapıyor, bulaşık yıkıyor. Onlara herşeyi öğrenmeleri gerektiğini öğütüyorum. Evlenince bütün sorumluluk kadınlara yüklenmemeli, bir bayan köle değildir. Benim evli ağabeylerim de evlerinde her işi yapıyorlar, eşleri de bu durumdan çok memnun.

(14/08/2003)

Araştırmanın yapıldığı sınırlı alan içinde cinsiyete dayalı işbölümü bağlamında göçlerin yapıldığı coğrafi bölgelere göre bir değerlendirme yapılacak olursa, özellikle Doğu ve Güneydoğu illerinden göç eden ailelerde, evde ve dışarda yapılan işlerin, kadın işi – erkek işi olarak kesin bir şekilde ayrıştığı görülmektedir. Evi geçindirmek erkeğin temel görevi sayılırken, kadının çalışsa bile evi geçindirmesi beklenmez; onun esas sorumluluğu ev işleri ve çocuklardır. İç Anadolu, Karadeniz ve İç Ege’den göç eden ailelerde, işbölümü daha eşitlikçi olsa da erkeğin yardımlarının genellikle kadınların hasta olması, çalışması gibi özel koşullara bağlı olması dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak evi geçindirmek erkek işi, eve ve çocuklara bakmak da kadın işi olarak görüldüğünden, kadın dışarda çalışarak evin geçimine “katkı sağlamaya”, erkek de ev işleri ve çocuk konusunda kadına “yardım etmeye” devam etmektedir. Başka bir ifadeyle coğrafi olarak bazı yörelerde daha yoğun, bazı yörelerde daha esnek olmak

üzere, kadın-erkek arası işbölümünde, klasik ataerkil normlar ve değerlerden çok fazla uzaklaşmadığı görülmektedir.

İlk iki gruba göre daha heterojen bir örnekleme sahip olan bu grupta, ailede cinsiyet ve yaşa dayalı hiyerarşik bir düzen yaratan gelinlik yapma geleneği konusunda da farklılıklar görülmektedir. Farklı yörelerden göç etmiş, biri Dadaş diğeri Yörük, iki kadının, bu konuyla ilgili olarak söyledikleri, söz konusu farklılıkları yansıtmaları bağlamında dikkate değer bir örnektir:

2003 yılında Erzurum'dan göç etmiş ve 21 yıl beraber yaşadığı kaynana ve kayınbabasının yanında 16-17 yıl gelinlik yaptığını söyleyen Zerrin (39):

Bizde "gelinlik yapmak" var. Gelinlik yaparken kayınbabayla hızlı (yüksek sesli) konuşmak yasak, yüzün kapalı olacak. Yemeği ayrı yeriz, önce erkekler yer, kalanları kadınlar. (...) Biz çok sıkı yaşadık..

1980 yılında Konya'dan göç eden Zeynep (41):

Kayınbabamla biz (bütün gelinleri olarak) oturup salça yapardık, halıları yıkardık... Evde olduğu zamanlarda ağır işlere koşardı, yardım ederdi bize. Biz rahattık, Zeynep gibi değil. ...

Aynı kadınlar arasında, "örtünme" konusundaki farklılıklar:

Kapıya tek örtüyle çıkmak yasak, ayıp. (Burada, dıştan başına örttüğü yöresel, siyah ve kalın bir örtü, onun altında da saçların tamamını toplayarak sıkıca örtmeye yarayan bir ince bir örtü (tülbent) kullandığını göstererek anlatmıştır.)

(Zerrin -14/09/2003)

Zeynep, üstten örtülen ve ağız ve burunun kapatıldığı kalın dokuma örtünün, kadınların sesinin az duyulması için kullanıldığını söylüyor:

Bizde de tam tersi, başına örtü örttüğünde alından saçının görünmesi lazım...

(14/09/2003)

3.3.2. Sosyal Destek Ve Dayanışmada Değişkenlik

Sosyal destek ve yardımlaşmada akrabalık ilişkileri yerine fiziksel olarak eve yakın komşu, memleketli hatta iş arkadaşlığı ön plana çıkmaktadır. Sosyal ilişkilerin komşuluk/hemşehrilik temelinde olduğu bir çevrede bu ilişkilerin yoğunluğu ve yakınlık derecesine bağlı olarak, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma farklı düzeylerde görülmektedir.

Özellikle göçün ilk zamanlarında, göç edilen çevreyi tanımakta ve ev, iş bulma gibi temel sorunların çözümünde bu ilişkilerin büyük bir önemi vardır. Yeni göç edenler bu konularda yardım almak üzere, kendi yörelerini temsil eden hemşehri derneklerine de başvurmaktadır.

Bununla beraber, komşuluk ve hemşehrilik ilişkilerine dayalı sosyal çevrede, sosyal destek ve dayanışma, akraba temelli sosyal ağlardan oluşan çevre ile kıyaslandığında görece olarak daha az ve değişen düzeylerde dir. Sosyal ilişkilerin bozulması, yakınlık kurulan komşu ya da hemşehrilerin beklenmedik bir zamanda başka yerlere göç etmeleri ya da kimi zamanlarda insanların yardım gerektiren sorunlarını komşu ya da aynı köyden göç eden insanlarla paylaşma konusundaki gönülsüzlükleri nedeniyle her ihtiyaç duyulduğunda çevrede yardım ya da destek olacak birileri bulunmayabilir.

Öte yandan, göç edilen yerde komşu ya da hemşehrilerinden oluşan geniş bir sosyal çevreye sahip, belli bir saygınlık ya da “güvenilirlik” kazanan insanlar gerektiğinde yardım alma konusunda avantajlı bir konuma sahiptirler.

Araştırmanın yapıldığı sıralarda, oğlunu doğudan getirdiği 15-16 yaşlarındaki bir kızla evlendiren Berivan, gelinin ailesine “başlık parası” olarak verdiği 40 çeyrek altınının çoğunu, mahallede kapı kapı gezerek komşularından ödünç aldığını ve ancak onların yardımıyla oğlunu evlendirebildiğini anlatmıştır.¹ (Kocası, hasta ve

---

¹ Başlık parası (ya da kimi zaman 40 koyun, 5 büyükbaş hayvan gibi mal karşılığı da olduğundan, “başlık bedeli”), ikinci nesilde daha az sıklıkta ve ailelerin ekonomik durumuna bağlı olarak değişen oranlarda olmakla birlikte halen görülmektedir. Amcaoğlu gibi yakın akraba evliliklerinde erkeğin ailesinde kanser gibi ciddi sağlık sorunu olan biri olması, damat adayının öksüz, yetim olması gibi bir mağduriyet durumu

yaşlı olduğu için pek çalışmadığını söyleyen Berivan, mevsimlik işler dışında, ormandan topladığı ve sırtında taşıdığı odunları, mahalledeki komşularına satarak geçim sağladığını anlatmıştır.)

(7/09/05)

Bazı ailelerin işsizlik, ailenin parçalanması, yalnızlık, geçim zorlukları ya da ailede şiddet gibi özel sorunlarını komşularıyla ya da aynı köyden göç eden hemşehrileriyle paylaşmaktan sakındıkları için ilgili konularda mağdur duruma düştükleri tespit edilmiştir. Görüşmelerde kendileri hakkındaki özel haberlerin köylerine ulaşmasını istemediklerinden, kocalarından şiddet gördüklerini, yoksulluk nedeniyle çektikleri sıkıntıları, kocalarının işsiz kalması gibi konuları mümkün olduğunca komşularıyla paylaşmamayı tercih ettiklerini ifade edenler olmuştur. Akrabalık ilişkilerinin yoğun olduğu çevrede, insanların birbirlerinin özel yaşamları hakkında detaylı ve günlük bilgiye sahip olmaları, yukarıdaki gibi durumlarda yardım alma konusunda avantaj sağladığı gibi, grup baskısının yardım adı altında insanların özel yaşamını kısıtlayabildiği de görülmüştür.

Komşuluk ilişkilerinin, özellikle, yaşlı, dul, kimsesiz ya da çocukları evlendiği için evden ayrılan, yalnız yaşayan kadınların yaşamında önemli bir yeri olduğu gözlenmiştir. Gün boyu yakın komşularının evinde saatler geçiren bu kadınlar, yalnızlık ve dertlerini paylaşma yanında, faturaların ödenmesi, yaşlılık maaşının bankadan alınması, resmi kağıtların takibi (örneğin – gecekondu tapu verilmesi için ödenecek bedelin taksitlendirilmesiyle ilgili), hasta olduklarında bakılma ya da hastaneye götürülme gibi pek çok konuda komşularından yardım ve destek almaktadırlar.

Doksan yaşlarında olduğu söylenen, “Fatma Nene”, gelinleri kendisini istemediği için tek başına yaşadığını anlatmıştır. (Anadili Kürtçe olan Fatma Nene Türkçe bilmediği için kendisiyle komşuları aracılığıyla iletişim kurulmuştur.) Görüşme sırasında bulunduğu hatta tüm gününü onun evinde geçirdiği komşusu, Fatma

---

sözkonusu olduğunda kız tarafının başlık parası almadığı görülmüştür. Öte yandan kızın “yabancı”ya gittiği, yaşının küçük olduğu ya da kocanın yaşlı olduğu durumlarda görece daha yüksek bir bedel istendiği tespit edilmiştir.

Nene'yi hasta olduğunda doktora götürmek istediğini ama hayatı boyunca (10 çocuğunun doğumu da dahil) hiç doktora gitmediği için, onu Sağlık Ocağına götürmeye ikna edemediğini ve ancak kendi evinde bakarak iyileştirdiğini anlatmıştır.

(14/09/03)

Yeni göç eden kiracıların ev sahipleriyle olan ilişkilerinin sadece bir kiracı-ev sahibi ilişkisi olmadığı, daha önce göç etmiş ve maddi anlamda görel olarak daha iyi durumda olan ev sahiplerinin kiracılarını sahiplendikleri, maddi-manevi destek oldukları gözlenmiştir:

Mahalleye 2003 yılında Erzurum'dan göç eden, altı çocuklu Zerrin (39), bir fabrikada asgari ücretle çalışan kocasının maaşının ailenin geçimine yetmediğini ve Konyalı ev sahibinin onlara sadece ev vermediğini aynı zamanda kendisinin işi olduğunda çocuklarına baktığını, yiyecek yardımı yaptığını, tadırı ve arada bir çamaşır makinesini bile kullanmalarına izin verdiğini, karşılıklı olarak ev işlerinde birbirlerine yardım ettiklerini hatta gerektiğinde kirayı ertelediğini anlatmıştır.

(14/09/2003)

3.3.3. Özgür Çevre Ve “Esnek” Sosyal Ağlar

İnsanların yaşadıkları çevreyi nasıl algıladıkları, sosyal ilişkiler, göç edilen yerdeki etkinlikler ve etkinlikte bulunulan mekanların sınırlarını belirleyen önemli bir etkidir.

Bu grupta incelenen ailelerde, ilk iki grubun aksine yaşanan çevrenin “rahat ve özgür” bir ortam olarak algılanmasının, kadınların göç deneyiminde genel olarak göç edilen yere uyum sağlanması bağlamında, daha olumlu sonuçlar doğurduğu tespit edilmiştir.

Bu kadınların görüştüğü kişiler, görüşme sıklıkları ve istedikleri yerlere gitme konusunda daha serbest bir tutum sergiledikleri, gittikleri yerler konusunda da çok daha geniş bir hareket alanına sahip oldukları görülmektedir. Sosyal ilişkiler akrabalık bağları ile sınırlı olmayıp, mahalle içindeki yakın komşuluk ilişkileri, aynı memleketten göç edenler arası görülen küçük gruplaşmalar ve dolaylı yollarla edinilen arkadaşlıklardan oluşan geniş bir sosyal çevreyi kapsar. Özellikle iş ortamlarında edinilen arkadaşlıklarda, memleketleri, etnik kimlikleri gibi konularda aralarında ortaklıklar

olmamasına rağmen ailece sık sık görüşüldüğü, birbirlerinin yaşamlarıyla ilgili detaylı bilgi sahibi oldukları, akrabalık düzeyinde yakın sosyal ilişkilere sahip olmaları, bu grup ile akrabalık bağlarının sosyal ilişkilerin kapsamını belirlediği ilk iki grup arasındaki önemli farklılıklardan biridir.

Bu gruptaki kadınların genel olarak, gezme, ziyaret, iş, alışveriş, faturaların ödenmesi, resmi işlemler gibi çeşitli amaçlarla gitmek istedikleri ya da gitmeleri gereken yerlere (tek başına gitmek de dahil) gitmek konusunda daha rahat oldukları görülmektedir. Çoğu zaman telefon etmek, doktora gitmek ya da temel ihtiyaç alışverişi gibi nedenlerle ve özellikle tek başlarına, şehir merkezindeki çarşıya gitme konusunda yoğun baskı ve kısıtlama altında olan, ataerkil değerleri yoğun aşiret kökenli ailelerden gelen kadınların aksine, bu gruptaki kadınlar için söz konusu alanlarda, baskı ve kısıtlamalar, her zaman tamamen ortadan kalkmamakla birlikte, önemli bir sorun oluşturmamaktadır. Bulgulara göre, çoğu kadının gerektiğinde ya da istedikleri zaman mahalle içinde ya da Kemalpaşa merkezdeki çarşı ve pazarda gezdikleri, hatta çocuklarıyla veya tek başlarına, akraba ziyaretleri için Kemalpaşa'nın köylerine ya da yazları memleketlerine gittikleri görülmektedir. Bu grupta yer alan çalışan kadınlar, maddi anlamda belli bir özgürlük elde ettikleri için, araştırma kapsamında istedikleri yerlere gitme konusunda en rahat tutum sergileyen kadınlardır. Kısaca, farklı yörelerden göç eden ve çoğunluğu çekirdek aileye sahip bu kadınların, çoğunlukla sosyal ilişkileri ve hareket özgürlükleri bağlamında ilk iki grup ile kıyaslandığında önemli düzeyde bir rahatlığa sahip oldukları gözlenmiştir.

İstediği yerlere gitme konusunda, mahalledeki pek çok kadından daha rahat olduğunu ifade eden bir kadın, çalışmadığı zamanlarda, bu konudaki rahatlığı konusunda şunları anlatmıştır:

İstediğim yerlere gidip gezebilirim. Arada kızımı da alıp, Ulucak köyündeki akrabaları görmeye gidiyorum, geç olmadan geri dönüyorum. Kocam, "git zamanında gel, yemeği de hazır et, yeter" diyor. Yazları da para olursa, İstanbul'a kardeşlerimi görmeye gidiyorum. İşi olduğu zamanlarda kendisi pek gelemez.

(15/09/2003)

Göç edilen yerde çevre hakkındaki önyargıların göç yaşamını yönlendirmede etkili olduğu alanlardan biri de kadınların dışarda çalışması konusudur. İnsanların

yaşadıkları çevreyi “rahat ve özgür” bir ortam olarak algılamaları bu konuda kadınlara görelî bir rahatlık sağlarken, çevreye ve çevredeki insanlara karşı duyulan güvensizlik arttıkça kadınların dışarda çalışmaları ya da gezmek, eğitim görmek diğêr etkinlik alanları üzerindeki baskı ve kısıtlamalar da artmaktadır.

Bu grupta incelenen kadınlar, genellikle dışarda çalışan, emekli ya da iş bulduğunda çalışmayı düşünen kadınlardan oluşmaktadır. Dışarda çalışmaları teşvik edilmeyen, çoğunlukla süreklilik taşımayan, eve yakın, geçici işlerde çalışmayı tercih eden ve çalışma koşullarının zorluğuna daha az aldırان birinci gruptaki kadınların aksine, bu gruptaki kadınların sosyal güvencesi olan ve uzun süreli işlerde çalışmayı tercih ettikleri gözlemlenmiştir.

Aşağıdaki örnek, “çevre algısı” ile kadınların dışarda çalışması konusu arasındaki ilişkiyi yansıtmaları ve aynı zamanda, insanların yaşadıkları çevreye dair düşüncelerinin biçimlenmesinde kültürel birikimlerinin önemine dikkat çekmesi bağlamında önemlidir:

Algez(37), 1982 yılında memleketi Kars/Göle’den ailesiyle birlikte önce Kayseri sonra İstanbul’a göç etmiş, son olarak da 1986 yılında, evlenerek Kemalpaşa’ya yerleşmiştir. Aileyi göç etmeye sevkeden en önemli neden olarak yeterli iş olanaklarının olmaması ifade edilirken, sadece ailedeki erkekler için değil, kadınların (kızların ve gelinlerin) da çalışabileceği uygun iş seçeneklerinin olmasına önem verildiğinin vurgulanması dikkat çekmiştir. Kayseri’ye göç ettiklerinde ailedeki bütün kadınların dokuma tezgahlarında çalıştıkları, İstanbul’da da tekstil fabrikalarında çalışmaya devam ettikleri ifade edilmiştir. Zaman zaman çeşitli işlerde çalışmış olmasına rağmen sağlık sorunları nedeniyle görüşme yapıldığı sırada çalışmadığını ifade eden Algez, kendi ailesi ve yaşadığı çevre hakkında şunları anlatmıştır:

Bizim ailenin aşiretle ilgisi yok. Biz özgür bir aileyiz, baskı yok. (...) Mahallenin yukarılarında, kadınlara baskı ve tutuculuk konusunda bizden farklı olan çok insan var. Ama burası “rahat ve özgür” bir ortam. Bizim mahallede baskı yok, aileler çok serbest, çevre çok rahat, çalışmak isteyen bütün kadınlar iş bulunca çalışabilir.

(14/08/2003)

İlk iki grupta farklı olarak bu grupta yer alıp kocaları evden uzakta çalışan kadınlar, sosyal ilişkileri, etkinlikleri ya da hareket alanları (nerelere gittikleri) gibi konularda

üzerlerinde baskı ve kısıtlamalar olmadığını, aksine herşeyle kendileri ilgilenmek zorunda olduklarından işlerini halletmek için normal zamanda olduklarından daha hareketli olduklarını ve tanımadıkları çeşitli insanlarla görüştiklerini anlatmışlardır. Ayrıca, kocaları yılda ancak bir kaç kez eve gelebilen kadınların, evin gelir-giderlerinden asıl sorumlu kişi olarak ilk iki gruptaki kadınlarla kıyaslandığında önemli düzeyde statü ve kendine güven kazandıkları görülmüştür.

1991 yılında Erzurum'dan göç eden Elif (43), bir fabrikada “sürekli” ve aşçı olarak çalıştığını ve İzmir'in başka bir ilçesinde yatılı bekçilik yapan kocası sadece bayram tatillerinde eve gelebildiği için, çocukların sorumluluğu, faturaların ödenmesi, gerektiğinde resmi kurumlara ya da bankaya gitmek gibi herşeyle kendisinin ilgilendiğini anlatmıştır:

“Evde herşeyle ben ilgilenirsem evin reisi kim olur? Tabii ki ben... O aylığını alıp bize gönderiyor, nereye ne verilecekse ben karar veriyorum. ...”

(05/09/2003)

Kısaca ifade etmek gerekirse, bu grupta yer alan ve kocaları evden uzakta çalışan kadınların, görüştikleri kişiler, gittikleri yerler ve istediklerini yapma (örneğin okuma-yazma kurslarına katılma, dışarda çalışma gibi) konusunda önemli düzeyde özgürlüğe ve görelilik olarak daha yüksek bir statüye sahip oldukları görülmektedir. Bununla beraber, yapılan görüşmelerde, mahalledeki diğer kadınlarla kıyaslandığında özgürlük bağlamında avantajlı görünmelerine rağmen, taşıdıkları ağır sorumluluklar nedeniyle “kadınlık rollerini” yerine getirememekten şikayet eden kadınlar olması dikkat çekmiştir:

Kadın olduğumu çoktan unutmuşum, farkında bile değilim. Evde de, işde de çok yoruluyorum. İş yerinde arkadaşlar, “Kız kendine baksana biraz, üstüne güzel bir şeyler al, o kadar çalışıyorsun”. diyorlar, böyle şeylerin farkında bile değilmişim meğer.

(Güllü – 16/09/2003)

Genelleme yapmak gerekirse, kadınlar arasında “kadın olduğunu unutmak” ya da “kadınlığını yaşayamamak” olarak ifade edilen durum, birinci grupta davranış, tutum ve fiziksel görünüşte “erkekleşme” eğilimi olarak, bu gruptaki kadınlarda ise “cinsiyetsizleşme” olarak ortaya çıkmaktadır.¹

Yapılan görüşmelerde, kocaları ya da nişanlıları tarafından kıskanıldıkları için maruz kaldıkları aşırı baskı ve kısıtlamalardan şikayet eden kadınlara sıklıkla rastlandığı gibi, kıskançlığın kültürel olarak erkeğin sevdiğini göstermesinin bir yolu olarak görüldüğü çevrelerde kocası tarafından kıskanılmadığı için yeteri kadar ilgi görmediğinden yakınanlar da olmuştur.

Evden uzakta çalışan kocasının hiç bir konuda kendisine karışmadığını, kısıtlama getirmediğini anlatan ve bir fabrikada işçi olan Nazlı (45), bu konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Eskiden, kızken derdim ki, öyle bir adam alsam ki kıskanç olsa... Bugün giydiğini yarın giymese... Evden dışarı çıkarmasın, kimseye göstermesin isterdim, öyle çıkmadı... Nereye gitsem de “gitme” demiyor, kimseden kıskanmıyor. (...) Kocası kızımı çok kıskanır, konuştuğu adamları, gittiği yeri mutlaka bilmesi lazım. Ben öyle seviyorum. Önceleri senede iki kere, bayramlarda getirirdi bize. Şimdi çocukları olunca daha sık geliyorlar. (...) Burada kıskanmayı kötü biliyorlar. Bizim oralarda kıskanan erkek sevilir...

(14/09/2003)

Özetle, yaşadıkları çevreye ve çevredeki insanlara yönelik olumsuz algıların olmaması, çevrenin “rahat ve özgür” bir ortam olarak değerlendirilmesinin, ilk iki gruptan farklı olarak bu grupta, kadınlara yönelik davranış ve tutumların daha az baskıcı, kısıtlayıcı olmasına yol açtığı düşünülmektedir.

---

¹ İkinci grupta incelenen kadınların durumunu bu bağlamda değerlendirmek gerekirse, her alanda maruz kaldıkları aşırı baskı ve kısıtlamalar ve bunlara neden olarak gösterilen “kıskançlığın” yaygınlığı göz önüne alındığında, bu kadınların genelde kendilerinden beklenen cinsiyet kimliklerine bağlı kaldıkları söylenebilir.

Okur-yazarlık ve okullaşma oranının çok düşük olduğu ilk iki grubun aksine bu grupta ilkokul okumuş kadınların oranının daha fazla olması, göç edilen yeni çevreye uyum sağlamada eğitimin kadınlara belli bir bilinçlilik kazandırma anlamında avantaj sağladığını düşündürmektedir. Ancak aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi kadınların göç yaşamını değerlendirmede, eğitim seviyesinin yanısıra, kültürel geçmiş (“ataerkil değerlere bağlılık”), toplumsal cinsiyet, yaş ve etnisite gibi etkenlerin birarada değerlendirilmesi daha anlamlı olacaktır:

Okuma yazmayı Halk Eğitim kurslarına katılarak öğrenen üç çocuklu Sevgi (40), 1991 yılında Erzurum’dan göç etmiştir. Bir fabrikada işçi olan Sevgi, kızların okumalarının gerekli olmadığını düşünen ve çocuklarını bu konuda desteklemeyen kocasına rağmen iki kızını da ortaokulda okuttuğunu hatta kocasından gizli olarak küçük kızını parasız yatılı sınıflara soktuğunu fakat sınav sonuç belgeleri ellerine çok geç geçtiği için sınavı kazandığı halde kızını okula gönderemediğini anlatmıştır. Ayrıca, kocasının bu konudaki umutsizliğine rağmen, sağır ve dilsiz olduğu için normal okullara alınmayan 8 yaşındaki oğlunu, kendi sosyal güvencesi olduğundan, sağır ve dilsizler okuluna “ücretsiz” gönderebilmek için, Kemalpaşa ve İzmir’de ilgili resmi kurum ve hastanelere gidip gelerek, gerekli işlemleri tamamlamaya ve sağlık raporunu almaya çalıştığını anlatmıştır.

(14/09/2003)

1990 yılında Kars’dan göç eden Ayten (30), meslek okulu, dikiş bölümü mezunu ve dikiş öğretmeni olduğunu fakat kocası çalışmasına izin vermediği için çalışmadığını ve Kemalpaşa merkezde çalışabileceği dikiş kursları olduğu halde kendisinin çalışmasına ancak mahalle içinde ve “kadınlara uygun” iş ortamları olursa izin verileceğini anlatmıştır.¹

---

¹ “Kadınlara uygun” iş ortamı ifadesi, diğer görüşmelerde de olduğu gibi, kadın ve erkeklerin birarada çalıştığı fabrika ortamları yerine sadece kadınların çalıştırıldığı iş ortamları anlamına gelmektedir.

3.4. ETNİSİTE VE TOPLUMSAL CİNSİYET

Sosyal ilişkilerin iki önemli yönü olarak 'etnisite' ve 'toplumsal cinsiyet', iki ayrı alt disiplin olmalarına rağmen, 1990'lı yıllardan itibaren, aralarındaki yakın ilişki nedeniyle birarada ele alınmaya başlanmıştır. Etnik kimlik deneyimi toplumsal cinsiyete göre değişir ve toplumsal cinsiyet ilişkileri de etnik gruplara göre farklılık gösterir (Barot, Bradley ve Fenton, 1999).

Bu bölümde, araştırmanın yapıldığı gecekondü bölgesinde birarada yaşayan, değişik yörelerden göç etmiş ve farklı etnik kökenlerden gelen insanların kendilerini nasıl tarif ettikleri, birbirlerini nasıl gördükleri ve etnik temelli farklılıkların toplumsal cinsiyet ilişkilerini nasıl etkilediği incelenerek kendilerini farklı kimliklerle tanımlayan gruplar arasında toplumsal cinsiyet ilişkilerinde ortaya çıkan farklılıkların, kadınların göç deneyimini nasıl etkilediği tartışılacaktır.

Araştırma alanında, nüfus yoğunluğu ve yaşadıkları alanın genişliği itibarıyla, Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinden göç eden Kürtler "baskın grubu", Doğu Anadolu, Karadeniz, Orta Anadolu ve İç Ege Bölgelerinden göç eden, Dadaş, Laz, Türkmen ve Yörükler ise azınlık grubu temsil etmektedir.

Yapılan görüşmelerde etnik kimlik, özellikle Kürtler'in kendi kimlik tanımlarında ve gelenekler, kadınlara karşı tutumlar, aile/akrabalık ilişkileri, sosyal ilişkiler, çevre algısı ile olan etkileşim gibi konularda çevrelerindeki diğer insanlardan farklılıklarını vurgularken kullandıkları önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu durum, hem araştırmanın yapıldığı dönemlerde Türkiye'de yaşanan politik süreçlerin ve Kürtlere yönelik devlet politikalarının, hem de göç edip geldikleri memleketleriyle kıyasla Kemalpaşa'nın ve yaşadıkları mahallenin daha heterojen bir yapıya sahip olmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Kürtler arasında genel olarak etnik temelli bir gruplaşma olduğu görülmekle birlikte bu gruplaşmaların öncelikle akrabalar arasında yoğun olduğu görülmektedir. Bu gruplaşmalar hem çevredeki diğer insanlarla kendi aralarındaki farklılıkların pekişmesini, hem de bu farklılıklar üzerinden diğerlerini "ötekileştirme" yoluyla kimliğin yeniden üretilmesini sağlamaktadır.

Belli bir etnik grubun o grubu diğerlerinden farklı kılan çeşitli özelliklerle özdeşleştirilmesi sık rastlanan bir durumdur. Bu şekilde stereotipleştirme yoluyla bir grubun belli özelliklerle tanımlanması grup kimliğinin ve bütünlüğünün korunmasını sağlarken aynı zamanda gruplararası farklılıkları da pekiştirmiş olur.

1983 yılında Kars'tan göç eden Tuncay (54) çalıştığı yerde, Kürtlerin kavgacı olarak bilinmesinden ve kimliğinin bir parçası olarak algıladığı bu özelliğiyle diğerlerinden nasıl ayrıldığından bir miktar da övgüyle bahsetmiştir:

Buraya geldiğimde hiç Türkçe bilmiyordum. Bir hastanede aşçı olarak işe girdim, bana önce bulaşık yıkamak istediler. Bulaşık yıkamak için değil, aşçı olmak için işe girdiğimi söyleyip aşçılarla kavga ettim. Sonunda isteğimi kabul edip beni aşçı yetiştirdiler. Vah siz Kürtler fenasınız, kavgacısınız deyip duruyorlar bana. Bizi kavgacı biliyorlar buralarda. Kürtlerden çekiniyorlar. Kavgaya girmek istemiyorlar. (...) Kevgiri ver, kepçeyi ver dediklerinde hiçbirşey anlamıyordum, sonunda hepsini öğrendim.

(22/08/2003)

1990'lı yıllarda göç eden bir aile ve akrabaları ile yapılan görüşmede anlatılanlar, bu insanların kendi kimliklerinin farkındalığını ancak göç ettikten sonra geldikleri heterojen çevrede edindiklerini göstermektedir:

Kürt olduğumuzun burada, farkına vardık biz. Daha önceleri böyle bir kaygımız yoktu. Şimdi var, biz buralılar gibi değiliz. (...)

(Ferhat,26; Sabri,75; Sevgül, 31 –10/09/2003)

Bu araştırmada, Kürtlerin çoğu zaman görüşmelerin en başından itibaren ve sık sık Kürt olduklarını önemle vurguladıkları, ancak çeşitli yörelerden göç eden Dadaş, Laz, Türkmen ya da Yörüklerin kendi kimlik tanımlarında etnisiteye pek yer vermedikleri, ancak zaman zaman çeşitli konularda ve özellikle Kürtlere karşı dışlayıcı bir tutum içine girdikleri görülmüştür.

Kemalpaşalıların Doğu'dan göç eden herkesi Kürt olarak adlandırmalarından yakınan Dadaş'ların, kendilerini "Dadaş" olarak tanımlamak yerine Kürt olmadıkları üzerine

vurgu yapmaları, Kürtlere karşı karşı var olan önyargıların bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

1986 yılında Erzurum'dan göç eden Gülten (38), kendi etnik kimliği ve etnik ayrımcılık konusunda yaşadığı mahallesindeki deneyimlerini şöyle anlatmıştır:

Biz Kürt değiliz. Bize Dadaş derler. Erzurum'un yerlisi hep Dadaştır, Kürtler göçle dışardan gelmişlerdir. Kürtler Dadaşlığı, Dadaşlar da Kürtlüğü kabul etmezler. Biz yan yana, içiçe de yaşasak birbirimize karışmıyoruz. Kürtler kavgacı olur. Bir şeye sinirlensen derdini anlatamazsın. Onların olduğu mahallede tat olmaz.

(7/09/2003)

Ne demek bilmiyorum ama bize Dadaş diyorlar. Kürt değiliz biz. Doğu'dan her geleni Kürt sanıyorlar burada. Oysa ikisi birbirinden çok farklı.

(Zeynep, 39 – 14/09/2003)

Kemalpaşa'da Erzurumlu Dadaşlarla çeşitli illerden göç eden Kürtler arasındaki bu çekişmeler, tarihsel süreçlerle ilişkilidir. Kemalpaşa'da en kalabalık göçmen nüfusu oluşturan Erzurumlu Dadaşlar arasında otuz yılı aşan göç tarihlerine rastlanmaktadır.¹ Halk arasında zaman zaman "Küçük Erzurum" olarak bahsedilen Kemalpaşa'da, Dadaşların şehir merkezi ve merkeze yakın bölgelerde yoğun oldukları görülmektedir. Araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde ise göçler özellikle 1980 ve 1990'lı yıllar olmak üzere daha yakın tarihidir. Görüşmelerde anlatılanlara göre, merkeze daha uzak ve dağın yamacında yerleşmiş olması dolayısıyla belediye hizmetlerinden daha az yararlanmaları, Dadaşlarla kıyaslandığında daha dar bir sosyal çevreye sahip olmaları, iş alanlarında Kürtlere yönelik ayrımcılık olduğunu düşünmeleri ve daha yerleşik bir hayata geçmiş olan Dadaşların ekonomik anlamda göreceli olarak daha iyi koşullar elde

---

¹ 2003 yılında Kemalpaşa Emniyet Genel Müdürlüğünden alınan ve kurum içinde kullanma amacıyla, 2000 yılı Genel Nüfus sayımına dayanılarak hazırlanmış, bölgelere ve illere göre Kemalpaşa'nın aldığı göç istatistiklerine göre, Kemalpaşa'ya en fazla göç gönderen il, Erzurum'dur.

etmiş olmaları, Kemalpaşa'da yanyana bölgelerde yaşayan Dadaşlarla Kürtler arasındaki çekişme ya da anlaşmazlık nedenlerindedir.

Dadaşların Kürtlere karşı önyargılarını aslında yerli, göçmen hemen herkesin paylaştığı, Kürtlere karşı yapılan ayrımcılığın yaygın ve ciddi bir problem olduğu gözlemlenmiştir. Yukarıda etnik grupların kimliklerini pekiştirmesi sonucu doğurduğu bağlamında bahsedilen stereotipleştirmenin aynı zamanda olumsuz önyargılara yol açtığı açıktır. Yaygın olarak kavgacı ve geçimsiz olarak bilinmelerinin yanısıra, kültürel farklılıkları, özellikle de çok çocuklu olmaları¹ nedeniyle Kürtlerin okul gibi resmi kurumlar ve iş alanı da dahil çeşitli düzeylerde ayrımcılığa maruz kaldıkları gözlemlenmiştir.

Sekiz çocuğu olan Mihriban (43), çok çocuk sahibi olma konusunda kendi yaşamıyla ilgili şunları anlatmıştır:

Bu çevrede çok çocuk istemiyor insanlar. Kürtler çok doğurur. Bizi hor görüyorlar, ayıplıyorlar bu yüzden. Bir seferinde çocuklara yardım almak için okula gittim. Okul müdürü kaç çocuğum olduğunu sordu. Ben de sekiz deyince, bana mı sordun da sekiz çocuk doğurdun diye beni azarladı, çok utandım, bir daha da yardım istemeye gidemedim.

Mihriban, daha sonra 5 erkek 3 kız olmak üzere sekiz çocuğu olmasına rağmen, kocasının her yıl doğurması yönünde ısrarcı olduğunu ve doğum kontrolü yapmak istemediğini, bu yüzden de kendi isteğiyle ve tıbbi yardım almadan, (kına içerek, damdan atlayarak) çok sayıda düşük yaptığını, hatta bir seferinde kaynana olma yaşı geldiğini düşündüğünden doğurmak istemediği bir çocuğu düşürmek için

---

¹ Bu araştırmanın örneklemini baz alındığında da Doğu ve Güneydoğu illerinden göç eden Kürt ailelerin Karadeniz, İç Ege ve İç Anadolu'dan göç eden ailelere göre önemli miktarda daha fazla çocuk sahibi oldukları görülmektedir. Kürt kadınlarının 25-35 yaşlarında çoğunlukla 4-6, 35-55 yaşlarına geldiklerinde ise 7-8, bazen daha da fazla sayıda çocukları olduğu, diğer gruplarda ise çocuk sayısının en fazla 4-5'i geçmediği gözlemlenmiştir. Kadının doğurganlığı devam ettiği sürece çocuk yapma ihtimalinin olması, ailelerin ortalama çocuk sayısı ölçülürken annenin yaş aralığını da hesaba katmak gerekliliğini ortaya koymaktadır.

defalarca damdan atladığını ve sonunda sakat kalmasından korktuğu için kocasının kendisini hastaneye götürmeye ikna olduğunu anlatmıştır. Dışarıya karşı, bu kadar çok çocuk doğurmaktan utandığını, bu yüzden çocukları nüfusa kayıt ettirmek için devlete 2-3 yılda bir gittiğini, hatta, aralarında bir yaş olan iki oğlunu nüfusa ikiz olarak kaydettirdiğini aktarmıştır. (...)

(23/08/2003)

Kemalpaşa'ya 1984 yılında göç eden, inşaat işçiliği ve hayvancılık yaparak geçinen ve yaşadığı mahallede aralarında yoğun bir dayanışma olan geniş bir akrabalık ağına sahip İsa (37) Türk/Kürt ayrımcılığı konusunda şunları anlatmıştır:

Bu terör olayları bizim memleketimizdedir. Devlet kendi halkına sahip çıkmıyor. Teröristler para verip çağırıyor, insanlar işsizlikten dağa çıkıyor. (...) Köyde geçim kaynağımız yoktu. Burada geçim kaynağımız iyi. Tek sorun, biz burada muhaciriz. Devlet politikaları bizi böldü, biz kardeştik.. Kürt-Türk ayrımcılığı yarattılar, zorumuza gidiyor.

(27/08/03)

1990 yılında Bitlis'den göç eden Songül (33), Türk/Kürt ayrımcılığı konusunda göç etmeden önce kendi memleketinde yaşadığı deneyimlerini şöyle anlatmıştır:

Tatvan'da okullara, gece okuluna da önce Türkleri alıyorlardı. Başlı örtülü Kürt çocuklarını sıranın sonuna bırakıyorlardı. Burada da öyle. Okulda çocukların başında bit çıkırsa, mutlaka bizimkilerden geçmiş oluyor, öteki çocuklarda bit olmuyor nedense. (...) Tatvan'da istediğimiz kaseti dinleyemedik teyipte. (...) Çarşıda pazarda kendi dilimizi konuşamıyorduk. Ancak evde konuşabiliyorduk. Düğünleri bile istediğin gibi yapamıyorsun. Askerler köyü kontrol altında tutuyorlardı...

(16/08/2003)

İnanç bağlamında, araştırma bölgesinde yaşayan insanların büyük çoğunlukla Sünni mezhebine mensup bulunduğu, Kürtlere karşı olduğu gibi ilçe ve araştırma alanı genelinde küçük bir azınlık oluşturan Alevilere karşı da ciddi önyargılar olduğu gözlemlenmiştir. İlçede yaygın kanaat, Alevilerin inançlarının zayıf olduğu, "gerçek müslüman" olmadıkları yönünde iken, özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu'dan gelen göçmenlerin de "aşırı tutucu ve dindar" oldukları yönündedir. Ters yönden

bakılırsa, ilçe halkı Alevilerin yeteri kadar dindar olmadıklarını düşünürken, göçmenlerin çoğunluğu da yerlilerin yeteri kadar dindar olmadığını düşünmektedir.

Araştırmanın konusu olan, aynı gecekondu bölgesinde yaşayan, ancak göç deneyimlerinde önemli farklılıklar görülen kadınlar, buldukları sosyal ağların temel özellikleri dikkate alınarak ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan çevrede yaşayan kadınlar; ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzak bir çevrede yaşayan kadınlar; ve komşuluk/hemşehriliğe dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınlar olmak üzere üç gruba ayrılmıştı.

Ortak özellikleri Ataerkil/akraba odaklı bir sosyal çevrede veya o çevreden uzak yaşamak olan ilk iki grubu, çoğunlukla Kürt ve az miktarda Dadaş kadınlar oluştururken, komşuluk/hemşehriliğe dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan üçüncü gruptaki kadınlar içlerinde Dadaş, Laz, Türkmen ve Yörüklerin olduğu heterojen bir örneklem oluşturmuşlardır.

Birinci grupta akraba ve etnik temelli, dışa kapalı gruplaşmalar görülmektedir. Bradley ve Fenton (1999, s. 16) etnik grubu temsil eden değerlerin ve kültürel bütünlüğün korunmasını sağlayan bu türden gruplaşmaların, aynı zamanda kültürel pratikler yoluyla mevcut olan toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri yeniden ürettiğini ileri sürerler.

Akraba ve etnik temelli bu gruplaşmalar, bir taraftan dayanışma ve kültürel kimliğin devamını sağlarken bir taraftan da kadınların yabancılarla konuşmalarının teşvik edilmemesi; kıskançlık nedeniyle evden dışarı çıkarılmaması, yabancı çevrede çalışmalarına izin verilmemesi gibi kültürel uygulamalar yoluyla geleneksel "aterkil" değerleri yeniden üretmektedir. Sonuç olarak Kürt kadınları, sosyal ilişkileri, etkinlikleri ve hareket özgürlükleri gibi alanlarda önemli oranlarda baskı ve kısıtlamalara maruz kalmaktadırlar.

Güneş-Ayata (1997), Ankara'da bazı gecekondu mahallelerinde Çerkez kadınlar üzerine yaptığı araştırmada Çerkez kültürünün, etnik kimlikleri yaşamlarında büyük bir önem taşıyan Çerkez kadınlarını Çerkezlikle özdeşleştirilen geleneksel değerleri koruma ve yeniden üretmeye teşvik ettiğini, dolayısıyla kadınların etnik kimliğin taşıyıcıları değil aynı zamanda yeniden üreticileri olduğunu ileri sürer.

Benzer bir şekilde, Kürt gelinlerinin kocalarından sonra hayatlarındaki en büyük “baskı unsuru” kaynakları olduğu halde, oğullarına kız seçme zamanı geldiğinde kendilerinin de geleneklere bağlı, her şeye boyun eğen ve sözlerini geçirebilecekleri, tercihan doğudan gelecek bir gelin tercih ettikleri, böylece ataerkil kültürde kadınlararası hiyerarşinin kadınlar tarafından yeniden üretildiği gözlemlenmiştir.

İkinci grubu oluşturan, göç ederek ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzak bir çevrede yaşamaya başlamış Kürt ailelerin, aynı etnik kökenden insanların çoğunlukta olduğu gecekondulu bölgesine göç etmeyi tercih etmiş olmalarına rağmen, yaşadıkları mahallede aralarında akrabalık bağı olmayan insanlarla sosyal ilişkilerinin oldukça sınırlı düzeyde olduğu görülmüştür. Bu koşullarda kültürel olarak kadınların akraba olmayanlarla etkileşimde bulunmalarının teşvik edilmemesi, kadınların sosyal ilişkileri, etkinlikleri ve hareket özgürlükleri üzerinde kısıtlayıcı bir etken olarak ortaya çıkmaktadır.

İlgili bölümlerde detaylı olarak anlatıldığı üzere farklı yörelerden göç etmiş Kürtler arasında, kültür, dil ve yaşam tarzı ya da göç edilen yerdeki beklentiler bağlamında farklılıklar olduğu görülmüştür. Aşağıdaki örnek, Güneş-Ayata'nın (1997) farklı yörelerden gelen grupların göç edip geldikleri yerde benzerliklerin yanında farklılıkları da yaşadıkları iddasını doğrulamaktadır.

Kendisinin “melez” (anne-Kürt / baba-Türk), kocasının ise Kürt olduğunu söyleyen 30 yaşlarındaki Turna, giyim tarzı, yaşam beklentileri, davranışları hatta konuşulan dil gibi pek çok konuda aynı mahallede yaşadığı diğer Kürtlerden çok farklı olduğunu, ve bu farklılıkları nedeniyle sürekli “mahalle baskısı” altında yaşadığını şöyle anlatıyor:

Kocam istediği için buradan ev aldık, oysa Bornova'dan bir arsa alabilirdik aynı parayla. Bu mahalleye taşındığımda saçlarımı kısa kestirmiştim. “Çaycı kadın” gibi kötü benzetmelerle benimle alay ettiler.¹ Saçımdan onlara ne... Çok üzüldüm.

---

¹ Buradaki “çaycı kadın” benzetmesinin, kadının saçlarının kısa kestirmesi ile geleneksel olana bir karşı duruş, başkaldırı ve aynı zamanda şehirli olmakla özdeşleştirilen “rahat ve özgür kadın” imajıyla ilişkili olduğu söylenebilir.

Kocamla evlenmeden önce anlaşmıştık, giyimime karışmıyor. Ama mahalladaki komşularım benim başımın açık olmasını, kısa kollu giyinmemi, 10 yaşındaki kızımın askılı penye, pantolon giymesini yadırgıyorlar. Ben de onları yadırgıyorum. Onlar da Kürtçe konuşuyor ama söylediklerini zor anlıyorum. Çeşit çeşit dil (aksan) var burada. (...) Benim bütün akrabalarım Avrupa'nın değişik ülkelerinde göçmen. Bizimkiler Almanya'da yaşıyor. Biz oralarda sanatçılar, şarkıcılar gibi giyinirdik, serbest yaşırdık. Burada öyle değil. Annem Almanya'dan tatile geldi, kızımınla birlikte onu görmeye gidiyorum. Komşularım nereye gittiğimi, ne zaman eve döndüğümü hep takip ederler. (...) Ailece gezip dolaşmak istiyorum. Kürt erkekleri ailece parklarda, şehirlerde gezmez, çocuklarla dışarda zaman geçirmezler. Benim kocam da öyle. Çevreye bakıp o da öyle davranıyor. Kısıtlıyor. Buraya geldiğimizde işe gitmemi yasaklıyordu. Pazara gitmek için para istiyordum. Bazen verir, bazen vermezdi. O getirecek de yiyeceksin. Getirdiği bize yetmiyor ki. Sorunlar çıkıyordu. Artık çalışmama izin veriyor...

(06/08/05)

Heterojen bir örneklemeden oluşan üçüncü grupta, sosyal ilişkilerin sınırlarını belirleyen temel unsurlar ilk iki grupta olduğu gibi akrabalık bağları ve etnisite değildir. Bunun yerine, farklı kültürel çevrelerden gelen bu kadınlar arasında evsahibi - kiracı ilişkileri, komşuluk ilişkileri ya da iş arkadaşlığı gibi sosyal ilişkiler yaygındır. Etnik temelli gruplaşmalar yerine komşuluk ve hemşehrilik temelinde küçük gruplaşmalar görülse de sosyal bağların, olumlu ve olumsuz sonuçlarıyla, ilk grubu tanımlayan akrabalık ilişkileri kadar sıkı olmadığı görülmüştür.

Akraba olmayan, farklı etnik köken ya da kültürlerden gelen insanlarla etkileşim ve bu insanlara karşı hoşgörünün en fazla bu grupta olduğu, görüştükları kişiler, istediklerini yapma ya da istedikleri yerlere gitme gibi konularda üç grup içinde en rahat olan kadınların bu grupta olduğu söylenebilir.

Etnik kimlikleri kendilerini başkalarından ayırdıkları temel bir unsur olarak ortaya çıkmasa da, zaman zaman ve çeşitli bağlamlarda farklı etnik gruplar arasında anlaşmazlık ya da düşmanca tutumlara rastlanmıştır.

Yapılan görüşmelerde, çoğunlukla eğitim seviyesi düşük (okur-yazar olmayan ya da ilkokul mezunu) ve bir mesleği olmayan Kürtlerin, yoksulluk nedeniyle fabrikalarda en düşük ücretlerle ve sosyal güvencesiz çalışmayı kabul etmelerinin, daha iyi şartlarda

çalışmak isteyen, görelî olarak daha eğitilmiş (ortaokul-lise veya meslek okulu mezunu) Türklerle aralarında gerginliklere yol açtığı gözlemlenmiştir.

1980 yılında Konya'dan göç eden bir ailenin oğlu ve gelini, Durmuş(20) ve karısı Meryem(20), lise mezunu olduklarını, bir süre önce çalıştıkları fabrikadan çıkarıldıklarını ve yeni iş bulmakta zorlandıklarını anlatmışlardır. Durmuş bir taraftan lise mezunu olduğu halde hamallık yapmaktan, işsiz kalmaktan şikayet ederken bir taraftan da asgari ücrete en ağır şartlarda bile çalışmayı kabul eden Kürtlere kızmaktadır:

(...) Hamallık işi çok ağır bir iş, çok az para veriyorlar. İş ne kadar ağır olursa olsun, Kürtler günlüğü 5-6 milyon liraya bile çalışmayı kabul ediyorlar. Emeğin değerini düşürüyorlar. Ben lise mezunuyum, benim hamallık mı yapmam lazım? Verdikleri parayı az bulunca hamallık işinden bile çıkardılar beni, işsiz kaldım. Sigortalı çalışmak istiyoruz, iş bulamıyoruz. Kürtler Kemalpaşa'ya gelip işleri elimizden alıyor. (...) Kürt bir ustabaşı sadece kendi çevresini işe alıyor, Türkleri almıyor. Fabrikalarda çalışan bir akrabam yok. (...) Benim toprağım yok, kayıranım yok, yalnızım.

(14/09/2003)

Kemalpaşa'da Kürtler, Almanya'da Türkler. Kemalpaşa'da eğitim seviyesi düşük, yoksul Kürtler kalabalık ailelerini geçindirebilmek için fabrikalarda çok ağır şartlarda ve kabul edilmezlik sınırında çalışıyorlar; tıpkı Almanya'da benzer koşullarda çalışan pek çok Türk gibi. Her biri özgül koşullar içermekle beraber göçmenlerin kaderleri evrensel benzerlikler gösteriyor: Görece refah içinde olan yerli çoğunluğun en alt dilimi, daha da fakir göçmenlerin bakamayacakları kadar çok çocuk yapıp üstüne yardım beklemelerinden, egemen kültüre uyum sağlamamalarından, yeterince hızlı asimile olmamalarından, en önemlisi iş piyasasını düşürmelerinden şikayet ediyor, bir taraftan da paylaşılmayan niteliksiz işleri aslında kendilerine uygun görmüyor.

SONUÇ

Sosyal bilimlerde, 1970’li yıllara kadar göç üzerine yapılan araştırmalarda kadına ve kadın etkinliklerine pek yer verilmemiş, dolaylı olarak kadının konu edildiği araştırmalarda da kadınlar “erkeğe bağımlı, pasif” bireyler olarak yansıtılmıştır. Çoğu zaman ailede ilk olarak kimin göç ettiği üzerinden yapılan bu değerlendirmeler, öncelikli olarak erkeklere “evi geçindirme”, kadınlara ise “ocuk doğurma ve ev işi” rolleri yükleyen geleneksel cinsiyet ideolojilerine dayanmaktadır. Göç sürecinde kadınların konu edilmediği, göçü bir “erkek deneyimi” gibi yansıtan bu araştırmalarda, insanları göç etmeye teşvik eden nedenler, göç süreci ya da göçün sonuçları bağlamında ortaya çıkan cinsiyet temelli farklılıklar çoğu zaman göz ardı edilmiştir.

1970’li yılların sonu ve özellikle 1980’li yıllarda kadın ve göç arasındaki ilişki, dualist felsefeye dayalı modernleşme kuramı etkisiyle (etnisite, sınıf, cinsiyet, yaş gibi faktörler gözardı edilerek) daha çok “geleneksellik/modernlik” bağlamında değerlendirilmiştir. Köyden kente göç eden kadınların özgürleřiپ özgürleşmediği ya da göç eden kadınların “geleneksel” değerlerden kutulup kurtulmadıkları, bu araştırmaların temel sorularını oluşturmuştur. Yapılan araştırmalarda, kadına ve kadın etkinliklerine daha fazla yer verildiği 1990’lı yıllarda ise en başından sonuçlarına kadar göç yaşamında ortaya çıkan cinsiyet temelli farklılık ya da eşişsizliklere dikkat çeken “toplumsal cinsiyet yaklaşımı” önem kazanmaya başlamıştır.

Feminist yaklaşıma göre, dünyayı algılama ve yaşadıkları olayları anlamlandırma biçimleri birbirinden farklı olduğundan, kadın ve erkekler göçü farklı deneyimlerler. Dolayısıyla, kadın gerçekliğinin, mevcut kuramlardaki erkek söylemleriyle tam olarak yansıtılamayacağı yönündeki eleştiriler, özellikle 1990’lı yıllarda feminist araştırmacıların ve feminizmin, disiplindeki “erkek yanlı” bakışa yönelik getirdikleri eleştirilerin başında yer almıştır. Feminist bakış açısında, kadınların göç deneyimlerinin, yine kadınların kendi anlatımlarıyla, birinci elden yansıtılmasına önem verilir.

İzmir’in Kemalpaşa ilçesinde, bir gecekondu mahallesinde yaşayan gecekondu kadınların göç yaşamı üzerine yapılan bu araştırmada, özgül koşullara bağlı olarak, göç deneyiminde ortaya çıkan kadınlararası farklılıklar, kadın bakış açısıyla ve

görüülen kadınların kendi yaşamları hakkındaki anlatımlarıyla doğrudan aktarılmaya çalışılmıştır.

Etnik kimlik, kültürel geçmiş, sosyal ağlar, sosyal sınıf, cinsiyet, yaş, eğitim gibi çeşitli faktörlerin yanısıra, kültürel temellere dayalı “toplumsal cinsiyet” bu araştırmada, göç sürecinde kadınların mevcut koşullara uyum sağlama, direnme ve mücadele etme biçimlerini etkileyen, yaşam stratejilerini yönlendiren önemli bir faktör olarak ele alınmış; “kadın ya da erkek olma” ile özdeşleştirilen kültürel beklentilerin, göç yaşamında kadınlararası önemli farklılıklar doğurabileceğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Bulgulara göre, sosyo-ekonomik anlamda benzer koşullara ve hatta çoğu zaman “etnik kimlik” gibi kültürel ortaklıklara rağmen, göç sonrası aynı gecekondulu bölgesinde yaşayan kadınların göç yaşamlarında önemli farklılıklar görülmüştür. Göç edilen yerde, mevcut sosyal ağlara paralel olarak, sosyal destek ve dayanışma düzeyi, çevre algısı ve çevre ile etkileşim ve etnisite, göçün sonuçları bağlamında söz konusu farklılıkların görüldüğü temel alanlar olarak ele alınmıştır. Göç deneyiminde önemli farklılıklar görülen gecekondulu kadınlar, yaşadıkları sosyal çevrenin başat özellikleri dikkate alınarak, birbirinden tamamen bağımsız olmayan ve ataerkil/akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan çevrede yaşayan kadınlar; göç nedeniyle ataerkil/akraba temelli sosyal ağlardan uzak bir çevrede yaşayan kadınlar; ve komşuluk/hemşehrilğe dayalı sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınlar olmak üzere üç grupta incelenmiştir.

Birinci ve ikinci grupta incelenen kadınların büyük bir çoğunluğunu, araştırma bölgesinde nüfus olarak baskın olan ve çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden göç etmiş ve genellikle kendilerini “aşiret” olarak tanımlayan Kürt kadınları oluşturmaktadır. (Etnik profil - %90 Kürt, %10 Dadaş) Üçüncü grupta incelenen ve komşuluk/hemşehrilik temeline dayalı sosyal ağlardan oluşan çevrede yaşayan kadınlar ise Doğu Anadolu, Karadeniz, Orta Anadolu ve İç Ege Bölgelerinden göç eden, Dadaş, Laz, Türkmen ve Yörüklerden oluşmaktadır.

Çoğunluğunu aşiret kökenli Kürt kadınlarının oluşturduğu birinci ve ikinci grupta, ataerkil değerlerin yoğun olması, toplumsal cinsiyetin geleneksel cinsiyet ideolojilerine dayanması, etnik kimlik ve akrabalığın sosyal ilişkilerin temelini oluşturması gibi bir çok

alanda kültürel benzerlikler bulunmaktadır. Her iki grupta da, babayerli yerleşim ve ailedeki çocukların babanın klanına ait sayıldığı, “babasoylu” akrabalık ilişkileri görülmektedir. Yaş ve cinsiyete dayalı hiyerarşi belirgindir. Kadınlarla aile büyükleri arasında belli bir hiyerarşi yaratan “gelinlik yapma” geleneğine bu iki grupta incelenen kadınlar arasında ve özellikle göç eden birinci kuşak kadınlar arasında sıklıkla rastlanmıştır. Yaşanılan ev, ya da mahalle içindeki mekanların (evin bölümleri, tandır alanı, teraslar, sokak araları, vs.) kullanımında ve kullanma zamanlarında, cinsiyete dayalı ayrışma dikkat çekmiştir. Birinci grupta üç kuşağın birarada yaşadığı geniş aile haneleri çoğunluğu oluştururken, ikinci grup tamamen, geçici sürelerle aileye (anne-babalar, bekar ya da dul kardeşler gibi) katılan akrabalar dışında, çekirdek ailelerden oluşmaktadır. Yapılan işler, “kadın işi” ya da “erkek işi” olarak kesin tanımlıdır. Evin geçimini sağlamak, öncelikli olarak erkeklerin görevi olarak görülürken, kadınlara çocuk doğurma ve ev işleri sorumluluğu verilmektedir. Kültürel olarak teşvik edilmemesine rağmen dışarda çalışsalar bile, kadınlar evin geçiminden sorumlu sayılmazlar. Önemli gerekçeleri olmadıkça, kadının dışarda çalışması, erkeğin onurunu zedeleyen bir durum olarak algılanmaktadır. Yapılan görüşmelerde, erkeklerin şehir ortamında, evi geçindirme konusunda, psikolojik sorunlar, eğitim seviyesinin düşüklüğü ya da kültürel nedenlerle tanımadıkları insanlardan iş istemedeki çekingenlikleri gibi nedenlerle iş bulma ve evi geçindirme konusunda sıkıntı yaşadıkları veya bu nedenlerle evi çalışarak kadının idare ettiği durumlarda, kadına yönelik şiddetin görece olarak daha fazla olduğu anlaşılmıştır.

Göç edilen yerde, akrabalık ilişkilerine dayalı sosyal çevrede, akrabalar arası dayanışma ve yardımlaşmalar yoğundur. Günlük yaşamda, ev işleri, çocuk bakımı ya da acil ihtiyaçların giderilmesi gibi birçok konuda, kadınlar arasında görülen bu yardımlaşmaların pratik ihtiyaçların giderilmesi dışında, kadınlar için stratejik bir öneminin de bulunmaktadır. Bu türden yardımlaşmalar, evdeki sorumluluklarını aksatmadıkları sürece, geçici sürelerle çalışmalarına göz yumulan kadınlara, dışarda çalışma olanağı sağlamaktadır. Ayrıca, fabrikalarda ya da tarım alanlarındaki işlere kalabalık akraba grupları halinde gidilmesi de çoğu kadın için, normalde izin verilmemesine rağmen “yabancı” çevrelerde çalışma olanağı sağlamaktadır. Bunlardan başka, kadınlararası destek ve dayanışma, özellikle kocası evden uzakta çalışan ve evden dışarı çıkmaması ya da “yabancı”larla görüşmemesi gibi birçok konuda önemli düzeyde baskı ve kısıtlama altında yaşayan kadınlar için hayati bir önem taşımaktadır. Öte yandan, ataerkil sistemde, yoğun baskı ve kısıtlama altında yaşayan kadınlara, bu

şekilde yardım edilmesinin, bu kadınların öncelikle kocalarına olmak üzere, başkalarına olan bağımlılıklarının yeniden üretilmesini sağladığı da gözden kaçırılmaması gereken bir noktadır.

Göç edilen yerde, çevreye ve çevredeki insanlara duyulan güvensizlik ve “yabancı çevre algısı”, sıkı dokunmuş, akraba ve etnik temelli sosyal ağlardan oluşan bir çevrede yaşayan kadınların, sosyal ilişkileri, etkinlikleri ve hareket özgürlükleri üzerine baskı ve kısıtlamalara neden olduğu görülmektedir. Zamanlarının büyük bir kısmını mahalle içinde, akrabalarıyla birlikte geçiren kadınların, çeyiz alışverişi, düğün gibi özel durumlar olmadıkça, mahalle dışına pek çıkmadıkları görülmüş hatta yıllardır memleketlerine gidemediklerini söyleyen kadınlar çoğunluğu oluştururken, ailelerini görmek amacıyla, birkaç yılda bir memleketine gidebilen kadınlara pek rastlanmamıştır. Mahalle içindeki ev, teras, bahçe ya da sokak araları gibi mekanların kullanımında, gündüzleri, erkeklerin işe gittiği zamanlarda daha rahat hareket etmelerine rağmen, iş çıkış saatleri yaklaştıkça, kadınların, ev ve avlu içine doğru çekilmeleri dikkat çekmiştir.

Bu gruptaki kadınların, istedikleri yerlere gitme veya istediklerini yapma konusunda yaş ve evlilik statüsüne (bekar, nişanlı, evli ya da dul gibi) bağlı olarak, farklı düzeylerde özgürlük yaşadıkları görülmüştür. Bu konuda, en avantajlı grubu bekar genç kızlar oluştururken, “nişanlılık” genç kızlar için, çoğu zaman, kendi ailelerinde sahip oldukları belli özgürlüklerin sona ermesi ve kendileri üzerindeki hakların nişandıkları erkeğin ailesine geçmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda, en fazla baskıya, evden dışarı çıkmasına pek izin verilmeyen yeni evli genç kadınlar maruz kalırken, doğurganlıkları sona eren, menopoz dönemindeki kadınların görece olarak en özgür kadın grubunu oluşturmaları dikkat çekmiştir. Bu durum, aile şerefine kadın üzerinden tanımlandığı ataerkil kültürde, gayri meşru çocuğa karşı gösterilen kültürel tahammülsüzlükle ilgili bir durumdur.

Dışarda çalışmak, bu gruptaki kadınlar için, yaşadıkları mahalle dışındaki çevre ve başka insanlarla sosyalleşmelerine olanak sağlayan nadir yollardan biridir. Genel olarak, kadınların “yabancılarla” aynı ortamlarda çalışmaları kültürel nedenlerle teşvik edilmeyen bir durum olmasına rağmen, yaşamlarının belli dönemlerinde ve çeşitli sürelerle çalışan pek çok kadın olduğu görülmektedir. Bununla beraber, bu kadınların, tarım ve sanayi alanlarında, sürekli olmayan mevsimlik işlerde, sosyal güvence beklentisi olmadan çalışmalarında, ataerkil kültür baskısının etkisi büyüktür.

Anlatılanlara göre, çalışma ortamlarının sağlıksız olması, ücretlerin çok düşük olması ve zamanında ödenmemesi, yapılan işlerin ağır olması, çalışma saatlerinin uzun olması ve sigortasız çalıştırılmaları, sanayi sektöründe çalışan kadınların karşılaştıkları temel sorunlarından. Buna rağmen, yapılan görüşmelerde, göç eden birinci nesilden olan ve altmış yaş üstü bir grup kadın, çalıştıkları fabrikalarda, şartlar ne kadar ağır olursa olsun, işden çıkarılma korkusuyla, bunları kocalarıyla paylaşmadıklarını hatta çalışmaya devam edebilmek için sigortasız çalıştıklarını bildikleri halde kocaları sorduğunda aksini söylediklerini anlatmışlardır. Sonuç olarak, çoğu zaman okur-yazar olmayan, aşiret kökenli yoksul Kürt kadınlarının, evdeki ataerkil kısıtlamaların yanı sıra, herhangi bir yasal hak talebinde bulunmayan ve mevsimlik işlerde geçici olarak çalıştırılabilecek ucuz emek potansiyeli olarak, bir taraftan da çalıştıkları işyerlerinde mağduriyet yaşadıkları görülmektedir.

Kültürel anlamda aralarında önemli benzerlikler olmasına rağmen, ikinci grupta incelenen kadınları, birinci gruptaki kadınlardan ayıran en önemli farklılık, göç ederek, ataerkil/akraba temelli sosyal çevrelerinden çoğu zaman tamamen uzaklaşmış olmalarıdır. Akrabalık ilişkilerine dayalı sosyal çevreden coğrafi olarak uzaklaşılması, göç ettikleri yerde geniş bir akraba çevresine sahip olan ilk gruptaki kadınların aksine, bu gruptaki kadınlar için sosyal destek ve dayanışmadan yoksunluk anlamına gelmektedir. Ancak, bulgulara göre, farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen, “ataerkil” değerlere bağlı kalınması yönünde, akraba baskılarının uzaktan devam etmesi, bu gruba örneklem oluşturan kadınların göç yaşamındaki en büyük handikaplardan biridir. Geleneksel ataerkil kültürün, göç sonrasında da, göç eden insanların davranış ve tutumlarını yönlendirmede etkili olmaya devam etmesi, bu araştırmada, “ataerkil kültürün uzaktan denetimi” olarak ifade edilmiştir.

Göç edilen yeni çevreden kopuk yaşayan bu ailelerde genellikle kadınların sosyal ilişkileri, etkinlikleri ve hareket özgürlükleri üzerinde önemli derecede baskı ve kısıtlamalar olduğu görülmektedir. Kapalı giyinmeleri, tek başına evden dışarı çıkmamaları ya da gezmemeleri, yabancılarla görüşmemeleri, dışarda çalışmamaları, çok çocuk doğurmaları ve insanların “fazla rahat” olduğu ortamlara girmemeleri (örn. içki içilen Alevi düğünleri gibi), kadınlara baskı yapılan alanlardan bazılarıdır. Yaşadıkları mahallede, eve yakın komşularıyla bile görüşmeleri, akraba olmayan “yabancı”larla sosyalleşmeleri teşvik edilmeyen, hatta baskılanan bir durumdur. Bu yöndeki katı tutumların sonucu olarak, bu gruptaki kadınların, sosyal ilişkileri sınırlı ve

maddi-manevi destekten yoksun oldukları ve çoğu zaman bir-iki odalı gecekondudan oluşan dar bir alanda yaşadıkları gözlenmiştir.

Sosyal ilişkilerin kısıtlanması, “izole” çekirdek ailelerde, sadece yoksulluk, işsizlik, ya da günlük yaşamda, pratik sorunların çözümünde sosyal destek ve yardımlaşmadan yoksulluk anlamına gelmiyor. Aynı zamanda, göç edip geldikleri çevrede bir yakını, akrabası ya da ailece tanıştıkları “güvenilir” komşuları olmayan kadınlar, aile içi şiddet ve şiddet karşısındaki mağduriyetleri gözönüne alındığında, risk grubunu oluşturmaktadırlar. Çünkü, kadınların kocaları tarafından dövülmesinin olağan karşılandığı tutucu çevrelerde, aralarında belli bir samimiyet olmayan yakın komşuların bile, bu gibi durumlarda, “mahrem” sayıldığı için olaylara müdahale etmekte gönülsüz oldukları tespit edilmiştir.

Her iki grupta da, göç edilen çevreye ve çevredeki insanlara duyulan güvensizlik, kadınların görüştüğü kişiler, gittikleri yerler ya da etkinlikleri üzerine baskı ve kısıtlamaları pekiştiren bir durum olmasına rağmen ilk gruptan farklı olarak bu grupta dışarda çalışan tek bir kadına bile rastlanmaması dikkat çekmiştir. Bu durum, ataerkil değerleri yoğun, aşiret kökenli Kürt ailelerde, akrabalık bağlarının, sosyal ilişkilerinin sınırlarını belirleyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, ikinci grupta, kadınların dışarda çalışması konusundaki tutumların daha katı olması, kadınların birlikte işe gidebileceği, işlerden haberdar olabileceği ya da gerektiğinde çocukları ve ev işleri konusunda yardım alabileceği, güvenilir bir “akraba” çevrelerinin olmamaları ile açıklanabilir.

Buraya kadar bahsedilen her iki grupta da, yani ataerkil değerleri yoğun, aşiret kökenli Kürt ailelerde, özellikle iş amacıyla kocaları uzun sürelerle evden uzaklaşan kadınların, baskı ve kısıtlamalara daha fazla maruz kaldıkları, ancak aynı durumda, ikinci grubu oluşturan ve göç edip geldiği çevrede akraba çevresinden uzakta yaşayan kadınların bu konuda en mağdur grubu oluşturduğu görülmüştür. Burada, kadın üzerinde uygulanan aşırı baskı ve kısıtlamalar, evden uzakta oldukları zamanlarda bile, erkeklerin güç ve prestijlerini korumalarını sağlayan bir yol olarak ortaya çıkmaktadır.

Büyük bir çoğunluğunu Kürt kadınların oluşturduğu ilk iki gruptan farklı olarak, üçüncü grup, Dadaş, Laz, Yörük, Türkmen hatta Sünni ve az sayıda Alevi de olmak üzere

farklı çevrelerden gelen ve farklı kimliklere sahip kadınları kapsayan “heterojen” bir gruptur.

İlk iki grup ile kıyaslandığında, bu grupta, geleneksel “ataerkil” değerlerin, göç eden kadınların yaşamlarını yönlendirmede daha az etkili olduğu; görüştükları insanlar, istediklerini yapma ve hareket özgürlükleri gibi alanlarda tamamen ortadan kalkmamakla birlikte, görelı olarak daha az baskı gördükleri tespit edilmiştir. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinde, katı bir hiyerarşı yerine, görelı olarak daha eşitlikçi, kadın-erkek arasındaki işbölümünde ise daha paylaşımcı eğilimler görölmektedir. Ayrıca, ilk gruptaki kadınlardan farklı olarak, bu gruptaki kadınların kendi yaşamlarıyla ilgili kararlara müdahale etme ve istediklerini yapma konusunda daha kararlı davranmaları dikkat çekmiştir.

Akrabalık ve etnik kimliğin sosyal ilişkilerin sınırlarını belirlediği ilk iki gruptan farklı olarak, komşuluk/hemşehrılık ilişkilerinin yaygın olduğu bu grupta, sosyal ilişkiler daha esnektir. Çoğu zaman evli çocuklardan oluşan sınırlı sayıda akraba dışında, “akraba olmayan” ve farklı (etnik) kimliklerden gelen insanlarla etkileşim daha fazla ve bu farklılıklara karşı gösterilen hoşgörünün, her zaman aynı oranlarda olmamakla birlikte, ilk iki gruptaki ailelerle kıyaslandığında daha yüksek olduğu gözlenmiştir.

Çevreye yönelik önyargılar ilk iki grupta olduğu gibi olumsuz değildir; “yabancı çevre” algısı, insanların davranışlarını kısıtlayan bir unsur olarak ortaya çıkmamaktadır. Namusun korunmasında, dış çevreden kaynaklanan tehditler yerine, insanların kendi seçimlerinin etkili olduğu inancı yaygındır. Sonuç olarak, bu gruptaki kadınların, istedikleri yerlere ve tek başlarına gitme konusunda daha özgür davrandıkları görölmüştür.

Komşuluk/hemşehrılık temeline dayalı sosyal ilişkilerden oluşan bir çevrede, bu ilişkilerin yoğunluğu ve yakınlık derecesine bağlı olarak, insanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışma farklı düzeylerde görölmektedir. Sosyal destek ve dayanışma, akraba temelli sosyal ağlardan oluşan çevre ile kıyaslandığında, bu grupta görelı olarak daha az ve değişen oranlardadır. Başka bir ifadeyle, her ihtiyaç duyulduğunda insanların komşularından yardım alma ihtimali, akrabalar arasında olduğu kadar yüksek değildir. Bununla beraber, komşuluk hemşehrılık ilişkilerine dayalı sosyal çevrede, kadınlar arasında görölen yardımlaşmaların, özellikle yoksul ve çok

çocuklu kadınlar; yalnız yaşayan yaşlı kadınlar ya da yeni göç eden aileler için önemli bir yeri olduğu görülmüştür.

Kadınların dışarda çalışma durumu; çalışma koşulları ve bu koşullara uyum sağlama biçimleri konusunda üç grupta ortaya çıkan farklılıklar, kadınların göç yaşamlarına dair önemli ipuçları taşımaktadır. Kadınların “yabancı” erkeklerle aynı ortamlarda çalışmalarının kültürel olarak teşvik edilmediği birinci grupta, “akraba” olan başka kadınlarla gruplar halinde işe gitmeleri, bu gruptaki kadınlar için, dışarda çalışma konusunda, ailedeki erkekleri ikna etmenin bir yolu olarak ortaya çıkmaktadır. Sonuç olarak, bu kadınların çoğunlukla geçici mevsimlik işlerde, ancak, herhangi bir sosyal güvence beklentisi olmadan ve asgari ücretlerle çalıştıkları tespit edilmiştir. Bunun dışında, zorunlu nedenlerle evin geçimini sağlamak için süreklilik taşıyan işlerde çalışan kadınların, kadınlık kimliklerinden uzaklaşarak, hem fiziksel görünüş, hem de davranış olarak, bir “erkekleşme” eğilimi gösterdikleri gözlenmiştir. Aşiret kökenli Kürt kadınları arasında görülen bu tutum, mevcut “ataerkil” koşullarda, kendini (namusunu) koruma ya da bir varolma biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Ataerkillik bağlamında birinci grup ile aynı özelliklere sahip ikinci grupta ise kadınların dışarda çalışmaması yönündeki baskılar daha yoğundur. Bu gruptaki kadınlar arasında tek bir gün bile çalışma deneyimi olan kadın bulunmaması dikkat çekmiştir. Dışarda çalışma konusunda en rahat olan ve çoğunlukla çeşitli fabrikalarda sigortalı olarak çalışan üçüncü gruptaki kadınların, iş konusundaki beklentilerinin erkeklerle aynı olduğu görülmüştür. Bununla beraber, bu grupta, dışarda çalışmalarına izin verilmeyen bazı kadınlar, sürekli işler yerine, birkaç ay çalışıp birkaç ay işe ara verme yoluyla, kocalarıyla yaşadıkları geçimsizliklere çözüm bulduklarını ifade etmişlerdir.

Erkeklerin, belli yada belirsiz sürelerle, evden uzakta çalışmaları, yaşam koşulları bağlamında, kadınlararası önemli farklılıkların görüldüğü başka bir alandır. Birinci ve ikinci grupta, kocaları evden uzakta çalışan kadınların, sosyal ilişkileri; etkinlikleri; ya da gittikleri hareket alanları (nerelere gittikleri) gibi konularda yoğun baskı altında yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle, ikinci grupta yer alan ve göç ettiği çevrede akrabası olmayan aşiret kökenli kadınlar, bu bağlamda en fazla baskı ve kısıtlama yaşayan kadın grubunu oluşturmaktadır. Çoğunlukla sürekli işlerde çalışan, üçüncü gruptaki kadınlar ise, ilk iki gruptaki kadınların aksine, kocaları uzaktayken, ev ve çocuklarla ilgili bütün sorumluluğun kendilerine kalmasından zaman zaman şikayet etmelerine rağmen, istediklerini yapma, istedikleri yerlere gitme ve istedikleri insanlarla

görüşme konusunda önemli düzeyde bir özgürlüğe sahip olan bu kadınların aynı zamanda belli bir statü ve kendine güven kazandıkları da görülmüştür. Bununla beraber, yaşadıkları özgürlük konusunda avantajlı bir konumda olmalarına rağmen, bazı kadınların kocaları uzakta olduğu için “kadınlık” kimliklerini yaşayamamaktan yakındıkları görülmüştür. Bu durum, ilk grupta bazı kadınlar arasında görülen ve daha çok “kadınlık” kimliğinin bastırılması olarak ortaya çıkan “erkekleşme” eğiliminden farklı olarak, “dişilik” rolünü yerine getirememesi sonucu ortaya çıkan bir “cinsiyetsizleşme” deneyimidir.

Bulgulara göre, “kültürel değişime” işaret eden dinamik bir süreç olarak kuşak çatışmasına, göç edilen yerde akraba temelli sosyal çevrede yaşayan ailelerde pek rastlanmamasına rağmen, göç ederek akraba çevresinden uzaklaşan ikinci grup ile sosyal çevresi komşuluk/hemşehrilik ilişkilerinden oluşan üçüncü grupta sıklıkla rastlanmıştır. Bu durumun, çocukların sosyalleşme sürecini (özellikle ergenlik dönemi ve sonrasında) nasıl bir çevrede geçirdikleriyle ilişkili olduğu düşünülmektedir. Birinci gruptaki çocuklar, akrabalardan oluşan ve kültürel anlamda ortak değerlerin paylaşıldığı bir çevrede daha fazla zaman geçirirlerken, ikinci ve üçüncü gruptaki çocukların, kültürel anlamda daha “heterojen” bir çevrede zaman geçirdikleri görülmektedir. Ayrıca, çocukların eğitim seviyesi ile kuşak çatışmaları arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Çocukları ilköğretim mezunu olan ailelerle kıyaslandığında, çocukları lise ve üniversite (Meslek okulları, açık öğretim ya da üniversite) okuyan ailelerde, giyim-kuşam, saç modeli, dinledikleri müzik türü, yaşam tarzı ve yaşamdan beklentiler gibi birçok alanda, kuşaklararası anlaşmazlıkların daha fazla olduğu ve bunların da çoğu zaman, ailelerde önemli bir sorun olarak algılandığı gözlenmiştir.

Göç deneyiminde kadınlararası önemli farklılıkların görüldüğü başka bir alan da etnisitedir. Birinci ve ikinci grupta incelenen kadınlar için “etnisite” kimlik tanımında önemli bir unsur olarak ortaya çıkmasına rağmen, üçüncü gruptaki kadınların kimlik tanımlarında etnisiteye pek yer verilmediği görülmüştür.

Araştırmanın yapıldığı gecekondu bölgesinde, birinci gruba örneklem oluşturan ve aralarında akrabalık bağları olan aşiret kökenli Kürtler arasında yoğun gruplaşmalar olduğu görülmüştür. Akraba ve etnik temelli bu gruplaşmalar, bir taraftan, Kürtler arasında dayanışma ve “heterojen” bir çevrede, kültürel kimliklerini sürdürmelerini sağlarken, bir taraftan da kadınların “yabancı”larla konuşmalarının teşvik edilmemesi;

kıskançlık nedeniyle evden dışarı çıkarılmaması; ve “yabancı” çevrede çalışmalarına izin verilmemesi gibi kültürel uygulamalar yoluyla geleneksel “aterkil” değerlerin yeniden üretilmesini sağlamaktadır. Ataerkil kültür baskısı, hem evde hem de dışarda Kürt kadınları üzerinde yoğun baskı ve kısıtlamalar getirerek, Kürt kadınlarının, sanayi ve tarım alanlarında, ancak ucuz emek potansiyeli olarak varlık gösterebileceği şartlar sunmaktadır. İkinci grupta incelenen Kürt ailelerin, kendileriyle aynı etnik kökenden gelen insanların çoğunlukta olduğu gecekondu bölgesine göç etmeyi tercih etmiş olmalarına rağmen, yaşadıkları mahallede akrabalık bağı olmayan insanlarla sosyal ilişkilerinin sınırlı düzeyde olması, aşiret kökenli Kürtler arasında akrabalık bağlarının önemini göstermektedir. Bu gruptaki kadınlarla yapılan görüşmelerde, aynı etnik kökenden olmalarına rağmen, mahallede yaşayan diğer Kürtlerle kendileri arasındaki, kültür, dil ve yaşam tarzı konusundaki farklılara vurgu yapılmıştır. Göç edip geldikleri bölgeler ve kültürel kimlikleri bağlamında heterojen bir örneklemeden oluşan üçüncü grupta, akrabalık bağları ve etnisitenin, sosyal ilişkilerin sınırlarını belirleyen temel unsurlar olmaması bu grubun en ayırdedici özelliğidir. Akraba olmayan, farklı etnik köken ya da kültürlerden gelen insanlarla etkileşim ve bu farklılıklara karşı gösterilen hoşgörünün en fazla bu grupta olduğu görülmüştür. Bununla beraber, görüşmelerde, etnik kimlik, kendilerini başkalarından ayırdıkları bir unsur olarak ortaya çıkmasa da, zaman zaman ve farklı bağlamlarda Dadaş-Türk, Türk-Kürt ya da Alevi-Sünni ayrımcılığı gündeme gelmiştir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, N. Implications of Migration on Emancipation and Pseudo-Emancipation of Turkish Women. *International Migration Review* , 11 (1), 31-57.
- Altuntek, N. S. (2006). Bone and Flesh, Seed and Soil: Patrinity by Father's Brother's Daughet Marriage. *Ethnology* , 45 (1), 59-70.
- Altuntek, N. S. (2001). Türkiye Üzerine Yapılmış Evlilik ve Akrabalık Araştırmalarının Bir Değerlendirilmesi. *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi* , 18 (2), pp. 17-281.
- Altuntek, N. S. (2009). *Yerli'nin Bakışı Etnoğrafya: Kuram ve Yöntem*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- Altuntek, S. (1993). *Van Yöresinde Akraba Evliliği*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Anthias, F. ve Lazaridis, G. (2000). *Gender and Migration in Southern Europe: Women on the Move*. New York: Berg.
- Arat, Y. (1985). Obstacles to Political Careers: Perceptions of Turkish Women, *International Political Science Review*, 6(3), 355-366.
- Barfield, T. (1997). *The Dictionary of Anthropology*. Oxford: Backwell Publishers Ltd.
- Barot, R., Bradley, H. ve Fenton, S. (1999). *Ethnicity, Gender and Social Change*. Palgrave Macmillan.
- Bates, D. G. (2009). 21. *Yüzyılda Kültürel Antropoloji: İnsanın Doğadaki Yeri*. (S. Aydın, Ed.) İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Bhachu, P. (1993). Identities Constructed and Reconstructed: Representations of Asian Women in Britain. In G. Buijs, *Migrant Women Crossing Boundaries and Changing Identities: Cross-Cultural Perspectives on Women* (Vol. 7). Oxford: Providence, Berg Publishers.

- Bolak, H. (1990). Aile İçi Kadın Erkek İlişkilerinin Çok Boyutlu Kavramlaştırılmasına Yönelik Öneriler. In Ş. Tekeli, *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boyd, M. ve Grieco, E. (2003). *Women and Migration: Incorporating Gender into International Migration Theory*. Erişim: 12/16/2008, <http://www.migrationinformation.org/Feature/display.cfm?id=106>
- Brettel, C. (2008). Theorising Migration in Anthropology - The social Construction of Networks, Identities, Communities and Globalscapes. In C. V. Brettel, *Migration Theory: Talking Across Disciplines* (pp. 113-159). Londra: Routledge.
- Brettel, C.B. ve Hollifield, J.F. (2008). Introduction: Migration Theory - Talking Across Disciplines. In C. H. BRETTEL, *Migration Theory - Talking Across Disciplines* (p. 1-26). Londra: Routledge.
- Buij, G. (1993). *Migrant Women: Crossing Boundaries and Changing Identities*. Oxford: Providence: Berg Publishers Ltd.
- Calla, M. (2004). *The Feminist Critique: Sally Slocum and Elenor Leacock*. Retrieved 01 2010, from Yokim.Net: <http://yokim.net/text/63>
- Curran, S. R. ve Saguy, A. C. (2001). Migration and Cultural Change: A Role for Gender and Social Networks. *Journal of International Women's Studies* , 2 (3), 54-77.
- Curran, S. R., Shafer, S., Donato, K. M. ve Garip, F. (2006). Mapping Gender and Migration in Sociological Scholarship: Is It Segregation or Integration? *International Migration Review* , 40 (1), 199-223.
- Donato, K. M., Gabaccia, D., Holdaway, J., Manalaskan, M. ve Pessar, P.R. (2006). A Glass Half Full? Gender in Migration Studies. Introduction to the Special Issue on Gender and migration. *International Migration Review* , 40 (1), 3-26.
- Emiroğlu, K. ve Aydın, S. (2003). *Antropoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Ertürk, Y. (2009). Towards a Post-Patriarchal Gender Order: Confronting the Universality and the Particularity of Violence Against Women. *Sociologisk Forskning (Swedish Sociological Review)* , 46 (4), 64.
- Franks, M. v. (2009). *Anthropological Theories: Feminist Anthropology*. Retrieved 12 2009, from Department Of Anthropology: <http://www.as.ua.edu/ant/Faculty/murphy/feminism.htm>
- Freidenberg, J. (2000). *Growing Old in El Barrio*. New York: New York University Press.
- Günaydın, A., Şahin, H., İş, M. ve Keniş Ş. (2007). *Antropolojiye Feminist Bakış*. Erişim: 2009, <http://www.feminisite.net/news.php?act=details&nid=243>
- Güneş-Ayata, A. (1997). Etnik Kimlik ve Toplumsal Cinsiyet: Ankara'da Çerkes Kadınlar. *20. Yüzyılın Sonunda Kadınlar ve Gelecek Konferansı*. TODAİE.
- Güneş-Ayata, A. (1997). Türkiye'de Etnik Kimlik ve Etnik Gruplar. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç*. Ankara: Sosyoloji Derneği.
- Gupta, A., Ferguson, J. (1992). Beyond Culture: Space, Identity and the politics of Difference. *Cultural Anthropology* , 7 (1), 6-23.
- İlkkaracan, P. ve İlkkaracan İ. (1998). *1990'lar Türkiye'sinde Kadınlar ve Göç: 75 Yılda Köylerden Şehirlere*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kadıoğlu, A. (1997). Migration Experiences of Turkish Women: Notes from a Researcher's Diary. *International Migration* , 35 (4).
- Kalaycıoğlu, S. (1997). Göçmenlerde Sosyal hareketlilik ile İlgili Beklentilerin Din Görüşü ve Cinsiyete Göre Farklılaşması: Ankara'dan bir Örneklem. *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi*. Ankara: Sosyoloji Derneği Yayını.

- Kandiyoti, D. (1995). Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözömlenmesine Yönelik Notlar. In Ş. Tekeli, *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar* (pp. 367-382). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kandiyoti, D. (1988). Bargaining With Patriarchy. *Gender and society*, 2 (23), 274-290.
- Kandiyoti, D. (1988b). Slave Girls, Temptresses and Comrades: Images of Women in the Turkish Novel, *Feminist Issues*, 8(1), 35-40.
- Knörr, J. ve Meier, B. (2000). *Women and Migration: Anthropological Perspectives*. New York: St. Martin's press.
- Lamphere, L. (2006). Foreword: Taking Stock - The Transformation of Feminist Theorising in Anthropology. In P. G. Gelner, *Feminist Anthropology: Past, Present and Future*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Lamphere, L. (1996). Gender. In D. ve Levinson, *Encyclopedia of Cultural Anthropology* (pp. 488-493). New York: Henry Hold and Co.
- Leacock, E. (2000). Interpreting the Origins of Gender Inequality: Conceptual and Historical Problems. In R. J. McGee, *Anthropological Theory: An Introductory History*. California: Mayfield Publishing Company.
- McGee, R. J. ve Warms, R. L. (2000). Anthropology and Gender: The Feminist Critique. In *Anthropological Theory: An Introductory History*. California: Mayfield Publishing Company.
- McGee, R. J. (2000). Anthropology and Gender: The Feminist Critique. In R. J. McGee, *Anthropological Theory: An Introductory History*. California: Mayfield Publishing Company.
- Moore, H. (1988). *Feminism and Antropology*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Morgen, S. (1993). *Gender and Anthropology: Introductory Essay*. In S. Morgen, *Gender and Anthropology Critical Reviews for Research and Teaching*. AAA Publication.
- Morokvasic, M. (1983). *Women and Migration: Beyond the Reductionist Outlook*. In A. Phizacklea, *One Way Ticket: Migration and Female Labour*. Londra: Routledge / Kegan Paul.
- Oishi, N. (2002). *Gender and Migration: An Integrative Approach*. Working Paper 49, The Center for Comparative Immigration Studies.
- Özbudun, E ve Kazancıgil, A. (1981). *Religion and Secularism in Turkey*. In E. & Özbudun, *Atatürk: Founder of a Modern State*. Londra: C. Hurst.
- Özbudun, S. ve Şafak, B. (2005). *Feminist Antropoloji*. In S. ÖZBUDUN, *Antropoloji: Kuram/Kuramcılar*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Phizacklea, A. (1999). *Gender and Transnational Labour Migration*. In R. B. Barot, *Ethnicity, Gender and Social Change*. Macmillan.
- Phizacklea, A. (1996). *Women, Migration and the State*. In R. V. Shirin, *Gender, Change and Society, Women and the State: International Perspectives*. Londra: Taylor & Francis.
- Rosaldo, M. Z. (1974). *Woman, Culture and Society: A Theoretical Overview*. In M. Z. Rosaldo, *Woman, Culture and Society*. Stanford University Press.
- Sanday, P. R. ve Goodenough, R. G. (1990). *Beyond the Second Sex: New Directions in the Anthropology of Gender*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Schensul, J. J. ve LeCompte M. D. (1999). *Ethnographer's Toolkit*. California: Altamira Press.

- Schwenken, H. ve Eberhardt, P. (2008). *Gender Knowledge in Economic Migration Theories and in Migration Practices*. University Of Kassel. GARNET Working Paper 58/08.
- Slocum, S. (2000). *Woman the Gatherer: Male Bias in Anthropology*. In R. J. McGee, *Anthropological Theory: An Introductory History*. California: Mayfield Publishing Company.
- Tienda, M. v. (1991). Gender, Migration and Social Change. *International Sociology* , 6 (1), 51-72.
- Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (TGYONA) Raporu. (2006). Hacettepe Üniversitesi. Ankara: Nüfus Etüdüleri Enstitüsü.
- Uğuriş, T. (2000). Gender, Ethnicity and the Community. In S. C. Ali, *Global Feminist Politics: Identities in a Changing World*. Routledge.
- Van Santen, J. ve Schaafsma, J. (2000). Mafa Women and Migration. In J. v. Knörr, *Women and Migration: Anthropological Perspectives*. New York: St. Martin's Press.
- Yalçın-Heckmann, L. (2002). *Kürtlerde Aşiret ve Akrabalık İlişkileri*. (G. Erkaya, Trans.) İstanbul: İletişim.
- Yalçın-Hecmann, L. (1990). Aşiretli Kadın: Göçer ve Yarı Göçer Toplumlarında Yeniden Üretim ve Cinsiyet Rollerini. In Ş. Tekeli, *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yanagisako, S.J. ve Collier, J.F. (1987). *Gender and Kinship: Essays Towards a Unified Analysis*. Stanford University Press.
- Yıldız, Ö. (1999). Kemalpaşa'da Demografik Hareketlilik ve Toplumsal Değişme. *Kemalpaşa Kültür ve Çevre Sempozyumu*. İzmir: Meta Basım.

EK-1

ARAŞTIRMA YAPILAN MAHALLENİN KROKİSİ

